

BAJZA
ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKÁI.

MÁSODIK, BŐVÍTETT, KIADÁS

TOLDY FERENCZ

ÁLTAL.

NEGYEDIK-KÖTET.

PESTEN, 1863.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

Pest, 1863. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

TARTALOM.

I. SZÉPTANI IRÁSOK.

	Lap
Az Epigramma theoriája. 1828.	3
(Tudom. Gyűjt. 1828. VII. XII. k.)	
Az „Epigramma theoriája“ ügyében. 1829.	71
1. Czáf és Igazítás, Szerényitől	71
(Tud. Gyűjt. 1829. II.)	
2. Szükséges Felelet egy hivatlannak szükségtelen észrevételeire	72
(U. o. III és mindkettő a Minerva I. köt.)	
Lessing. 1830.	77
(Külföldi Játékszám. I. köt.)	
Schröder. 1830.	82
(Külföldi Játékszám. I. köt.)	
„Bökversek és Eszmék.“ 1831.	86
(Kritikai Lapok. I. füz. 79. sk. II.)	
Fogarasi János Búcsúdala. 1831.	93
(Kritikai Lapok. I. füz. 144. sk. II.)	
Goethe. 1832.	95
(Társalkodó, 1832. I. 34., 35. sz.)	
A Regény-költészettről, töredékek. 1833.	104
(Kritikai Lapok, III. füz. 5. sk. II.)	
Mednyánszky Regéi magyarul. 1833.	138
(Kritikai Lapok, III. füz. 75. sk. II.)	
Dayka Gábor. 1834.	144
(Kritikai Lapok, V. füz. 46. sk. II.)	
A fordításokról. 1837.	150
(Athenaeum, I. 24. sz.)	
Megyeri Károly. 1842.	154
(Athenaeum, II. 78. sz.)	

II. IRODALOM.

	Lap
Vezérszó a Kritikai Lapokhoz. 1830.	159
(Kritikai Lapok, I. fiz.)	
Sas. 1831.	164
(Kritikai Lapok, I. 138. sk. II.)	
„Toldalék a Hitelhez“. 1831.	170
(Kritikai Lapok, I. 143. sk. II.)	
„Balogh János Élete.“ 1831.	171
(Kritikai Lapok, I. 137. sk. II.)	
Szalay László a Muzáronról. 1833.	173
(Kritikai Lapok, I. 141. sk. II.)	
„Taglalat“. 1831.	175
(Kritikai Lapok, I. 139. sk. II.)	
„A művelt érzékeny Társalkodás“. 1833.	177
(Kritikai Lapok, III. 107. sk. II.)	
Muzáron. 1834.	185
(Kritikai Lapok, IV. 3. sk. II.)	
„Borzasztó Rakhelye.“ 1834.	216
(Kritikai Lapok, V. 43. sk. II.)	
Töredékek (irodalmiak). 1831.	218
(Kritikai Lapok, I. 143. sk. II.)	
Egyvelgek. Eredetiek s kölcsönzöttek. 1833.	221
(Kritikai Lapok, II. 119. sk. II.)	
A folyóiratok fény- és árnyékoldalai. 1837.	227
(Bevezetésül az Athenaeumhoz. Ath. 1837. I. 1. sz.)	

I.

SZÉPTANIAK.

I.

AZ EPIGRAMMA THEORIÁJA.*)

Theoria nem alkot művészt, mond a profánus, s örömmel mondja lelkének vigasztalásául az a nem profánus is, ki a theoriák vizsgálatába unatkozott, vagy azokat épen nem használta, vagy ha tévé is azt, belőlök tanulságot meríthetni erején felül volt: mert a mélyebb speculációk szellemét felfogni soknak nem adatott még azok közül is, kiknek egyébiránt szerencsésb elmetehetség juta. Van-e e szóban igazság, vagy legalább lehet s kell-e általános axiómául felállítani, a tisztán gondolkodó fejnek felesleges magyaráznunk. Azokkal mindazáltal, kik ezen fonák ideájokba szerelmesedve, s talán illő mérték felett szerelmesedve vannak, nem meggyőzni őket ellenkezőkről — ez sikertelen törekvés volna — hanem ítéleteiket mérsékleni, sőt leginkább némely gyengébbeket a ragadékony mételytől megóvni szándékozván, jónak leljük a dolgot egy kevésbé világosabb

*) Ez értekezés mint fiatalkori tanulmány, mutatványúl közöltetik, változás nélkül stílusban és nézetekben. Értők meg fogják tudni ítélni, mi benne alapos, s mi nem az, mit lehet elfogadni, s mit belőle elvetni? Könnyű képzelni, hogy ma, huszonnégy évvel korosabb lévén, messzebb haladtam a széptani ismeretekben, hogysen az itt elmondottak minden részét tétova nélkül elfogadhatnám. (Szerző jegyzése 1851.)

szempontból láttatni. Serdülő korában literatúránknak nem lehet részvét nélkül tekintenünk, ha a theoriáktól való irtózás terjedni kezd, mert ez bennünket elviszen az útról, hol a lépések fáradságosak ugyan, de bizonyosbak, és inkább célhoz vezérlok; egy oly ösvényre, melyen az erősöket is bukdosó, vagy éppen nyakszegő menetelben mutogatja a mindennapi példa.

A költői lélek természet adománya. Nincs speculativus fej, nincs ítélő erő, szorgalom és studium, mely ennek hiányát kipótolhassa. Ezt bizonyítják a költészet születése óta minden idők, s nem lehetünk esetet, mely ellenkező példát mutathatna. Mert voltanak bár Lessingek többen is, kik csekély költői talentummal sok tekintetben jeles, sőt nem hibázunk, ha mondjuk, classica becsü műveket adtak: de gyűjtsunk csak kritikai fáklyát s keressük bennök a phantasia csillámain, csillámain ezen mindenható tündérnek, ki csak maga képes alakjait poetai glóriával körülsugárzani, látni fogjuk, hogy azok vagy teljességgel nem, vagy csak oly gyéren tűnnek fel, mint a sűrű ködön átpillogó verőfény. Ellenben a természet alkot lelkeket költői szikrával, melyek fellobbanva önmagoktól teremtenek műveket példa és tudomány nélkül, hogy a hideg ész csak bámulni tudja őket, követni még messzünnen sem. De mi szokott majdnem kivétel nélkül mindig az ily műveken fő vonás lenni? Figyelmezzünk rájuk, s látni fogjuk, hogy céltalanság a kivitelben, rendetlenség a részek közt, szövevény öszvefüggetlensége — s mit legelőbb kellett vala említeni — a valón túl csapongás rajtok szembeszökő bélyegek. Mint hegyekről szakadó özön, úgy rohan a maga vad lángjai közt olvadozó genius, nem ismerve dagálya célát és mértéket. A schilleri példa, hogy minden más elhallgattassék, eléggé tanulságos, hová vezeti a geniust a studium által meg nem hódított erő. Tegyük hasonlatba ezen nagy költőnek fiatalkori dolgozásait, azokat az ultrapoeitai alakokat, sok későbbben készült hasonló nemű, de mérték felett több becsü darabokkal; tegyük parallelába Moort és Fiescót,

Stuart, Tell és Wallensteinnal; s előttünk áll a genius ott magán, miképen a természet kezéből kijött, csapongva fék és határ nélkül, itt theoriai tudománynyal szelíden szövetkezve.

De Shakspeare és Homér fog talán ellenvetésül felhozatni? Hogy az első rendkívüli ereje mellett theoriai tudománynak sem volt szükében, bizonyítja az ő ismeretsége az olasz literatúrával, mely azon korban már virágzott s kedveltetett annyira, ahogyan akkor semmi más literatúra nem. Íróinak jelesebb művei francia — melyet Shakspeare, amint drámáiból látszik, értett — sőt nem csak francia, hanem angol nyelvre is fordítva voltak. Bizonyítja továbbá az, mit az ő egykorúja s barátja Ben Johnson mond, hogy ő a görög és római classicusokat tanulta, s lett legyen bár tökéletlen a görög és római nyelvben, (mint angol biographusa Skottowe véli) tudva vagyon, hogy Hellas és Róma jelesebb fejeinek munkáit 1550 körül az angol saját nyelvén olvashatta. S ha nem oly fordításban is, mint például a németek korunkban Homért a hasonlíthatatlan Vosstól, olyanban legalább, mely az aristotelesi fő ideákat visszaadva az ön erejével is nagy Shakspeareből elégséges vala azt a Prometheus-Shakspeareket képezni, kinek művei eddig a drámai költésnek legmagasabb fokán állanak. Vegyük kezünkbe Hamletet, s vizsgáljuk a színjátszóknak adott törvényeket, s kérdjük magunktól, ha ezen velős rövidségű axiómák nem legszerencsésebb theoriai abstractiók-e, melyeket vizsgálat előhozhat? belőlök a mély eszméletű műphilosoph nem oly világosan tűnik-e ki, hogy képes legyen minden kétséget elhárítani a Shakspeare theoriai tudománya felett? — Homér individualitása felől keveset tudunk. Az Odyseea s Ilias annyira eltölté az akkori görög nép lelkét, hogy csak a mű lebeggett szünet nélkül előtte s alkotójáról minden elfeledkezett. Nem lehet vétkelleni, mond egyvalahol Lessing, hogy a napot istenlette a pogány nép. Ez a dicső égi ragyogvány úgy elragadta a patriarchális kor fiának lelkét, hogy az felsőbb okot, alkotó erőt

nem tudá, s nem mert képzelni. A valódi mestermű egészen elfog bennünket; azt hisszük, hogy maga teremtetten magát, vagy az egész természet munkás volt születésére. Így maradt Homér individualitása fátyol alatt: de szól maga az Odyssea, szól az Ilias. Nincs ne az emberi ismereteknek, mely ezen két műben ne érdekeltetnék. Homér itt historicus, orator, geographus, genealogus stb. azon felül hogy költő, s a szépművészet több ágait is érinti, s nem lehet csodálni, ha ez a két mű már a régi kor írói által a minden ismeretek encyklopaediájának neveztetett. Ki oly járatlan a történetekben, hogy ne hallott volna azon sok Cosmo- és Theogoniák, Titánok s istenek tettei, Herosok viszonytagságai, Hercules, Argonauták, Theseos felől, melyek már régen Homér előtt énekeltettek? Ki előtt leszen képtelen, ha mondjuk, amit már mások is mondtanak, hogy az Achilles dicsőítője előtt a trójai harczt, görög vezérek visszajövetelét sok apró Homérok zengették, kik a magok példájával mindannyi hatalomban munkáltak a mi nagy Homérunkra? s szükség-e mondan, hogy a példák vizsgálata egyike azon legjobb eszközöknek, melyek által theoriánk gyarapodhatik? — Homér azonban és Shakspeare oly geniusok, kik nagyságukkal kivételt tesznek a közönséges törvénytől, s ha azt kellene is hinnünk, hogy műveik egyedül természeti ösztön sugalmi voltak, nem döntetnék el azon állítás, hogy theoria nélkül nem készülhet tökéletes költői mű. Az ily kivétel nem gyengíti, erősíti inkább a törvényt.

Szellem, ész, ízlés három fő hatalom, melyeknek egy célirányban kell munkálniok, hogy valamely tárgy tökéletes aesthetikai művé váljon. A szellem tárgyat teremt, plánumokat alkot a kivitelre: az ész a találatokat itéli, választ, rendez, összeszövi a részeket, fontolja a motívok nehézségét; az ízlés szépségért küzd és munkál, de mindig szemmel tartva, mindig számolva a célirányt. Előtte ugyan ideálja — egy a lehető fennségig emelkedett tökély a szépben, — de ha a cél vesz-

tesége forog fenn, kész hódolni a szellem sugalminak, kész morális szépet áldozni fel, hogy az aesthetikai nyerjen. Ekként törekszik e három istenség majd békén, majd harczban egymás közt, hogy a mű az aesthetikai postulátumok mindenikének megfeleljen. Ha a műdolgozóban e hármaknak valamelyike nincs meg, munkáján hiányok fognak ismerszeni. Az individuumra nézve nagyobb értékű az elsőt bírni; a műre nézve nagyobb veszteség a két utolsóinak nemléte. Amúgy bennünket a mű elragad, de tévedésekbe süllyeszt, veszélybe ránt, s féketlen csapongási kifárasztanak; így erőben tart, gerjeszt részvétet is; de szívünket mindig némi hidegségben hagyja. Az első születéstől nyert tehetség tudomány nélkül, a második tudomány szellem nélkül. Ez csendesén ballagó vándor, aki tudja útának célját: de önerővel el nem érheti azt, egyesülve pedig csak kis szikrájával is a szellemnek nagy előhaladást tehet. Amaz villámroptú sas, mely szomjú vágygyal csapongja össze az egész teremtményt, eléri a célokat: de rájuk nem ismervén, keresztülszökdel felettök, s nem képes őket feltalálni, vagy azért, hogy ott hiszi lenni hol nincsenek, vagy szemeit önlángjai kábítják el, hogy célát és határt csak óhajt, de nem lel, és soha nem foghat egyébként, hanemha ama vándorral szövetkezvén, szeretve veszi őt szárnyaira s általa hagyja magát kormányozni. Ez ki fogja mutatni a pályát, mely az óhajtás pontjához viszen. S így egyik erővel és szenvedéllyel; másik tapasztalással s okos mérséklettel haladván, célhoz jutnak, hová külön válva nem fogtanak volna. Vagy, hogy kép nélkül szóljunk: a theoria azon mérsék, mely a csapongó geniust a természet határai közé vonja; a kisebb erőt pedig közelebb emeli a tökélyhez.

Elhiszszük, fogja egynémely mondani, hogy aki művész pályára készül, szükség tanulnia: de mi olvasók mi célra tépelődjünk a műítélők transcendentál vizsgálataikkal, holott azok nekünk sem hasznosak, sem írva nincsenek? Mi pedig éppen az ellenkezőt véljük, s nem hiszszük, hogy legyen néposztály, melynek ezek a nem

szeretett speculációk hasznosak s nagy mértékben hasznosak ne volnának. Csak egy kevés béketűrést, s a dolgot tisztábbra fogjuk hozni.

Az emberi lélek az a fenéktelen mélység, melyet minden idők és korok fáradoztanak kimeríteni; s azon tudomány, melyet ennek studiuma által szereztünk, minden tudományok között leghasznosabb tudomány. A görög jól érzette becsét, azért írta delphosi oráculuma homlokfalára: Ismerd meg magadat! Tagadhatatlan dolog, s az értő soha nem fogja kétségbe hozni, ha mondjuk, hogy psycholog sehol annyi szellemismeretet, oly bő kútfőt az emberi természet studiumára nem talál, mint egy valódi költő művében. A költő avatva van a lélek legmélyebb titkaiba. Ő nem hosszas metaphysikai következtetések, hanem egy sebes tekintet által minden indulatot felfedez, minden szenvedély okát kitalálja, minden karaktert tükörben lát s mutat; sőt a lélek-functiókat még kezdetökben, mielőtt tételre törnének ki, meglesni, s a cselekvés menetelét fokenként leábrázolni tudja. Szerencsés az, ki az ily szellembuvárt a maga egész mélységében értheti, az hasznosb ismereteket fog magának az életre gyűjteni, mint ha napjait a tanulás bármely nemének szentelte volna. Belőle fogja megismerni a lélek méltóságát, vetélkedésre gyúlad az elébe állított ideálokat magában valósitani, s nyomdokaikat követni. Itt látja a féktelen szenvedélyek következéseit s mérséklenni igyekszik a magáéit, lelke a szépségnek, a nagynak érzetében fog lobogni, s eltelni erény szerelmével. De hányadik az, kinek megnyílhatik a tanulás ezen dicső pályája. Némely nem képes felfogni a költő céljait: más a jót fonákul értvén, tévedések közé merül, s hol virágok voltak, mérget lelt, s elveszté magát velök: a legnagyobb rész pedig csak mulatni tud ott, hol a tanulság leggazdagabb forrásai buzogtanak. Mily jótevő vezéreket, tanácsadókat lelhet az ilyen, a józan commentációk, igazság szellemétől vezérelt kritikák, vagy közönséges nevezettel theoriai ma-

gyarázatok között, csak az nem látja, kinek szemei az előítéletek hályogán keresztülhatni gyengék.

Ha szemünket a historia literáriára is vetjük, s végig tekintünk azon nevek hosszú során, melyek a philosophia körében feltűnnek, látni fogjuk, hogy azok érdemlik leginkább a philosophusi névnek tiszteletét, kik magokban a komoly tudományokat szépművészet sugárai által melengették. Honnan ez a különös tüne-mény? honnan épen a tudományok azon két ágaiban, hol a mi ránczolt homlokú philosophiae doctoraink leg-kevesebb összefüggést látnak? — A kettő oly viszony-ban áll egymással mint eszköz és cél. A szépség tör-vényeiben tudniillik a léleknek legmélyebb titkai fekszenek. Valahányszor a contempláció egy törvényt abstrahál a szép művek körül, annyiszor egyszersmind új felfedezés támad a psychológiában is. Az aesthetikai törvény nevezetesen magában foglalja, micsoda feltételek alatt lehet a szépnek legnagyobb hatása lelkünkre; következőleg minden ily törvény a lélekre vitetik vissza, a lélekből magyaráztatik meg. Mi természetesb tehát annál, hogy a philosoph ekképen vizsgálódva, az érzelmek folyását a maga sötét nyomain s eredete felé tapogatván, előtte a szellemismeretben új tekintetek nyíltanak fel, melyekre ő következtetések által soha sem fogott volna juthatni. Mint maga a természet, oly kimerít-hetlen a lélek; a speculáció nem fedezhet fel mindent az elébe ötlött tárgyak körül; a mindennapi tapasztalás pedig ritkán hagy maga után világos nyomot. Azon szerencsés pillantatok, melyekben a természetet a maga funkciójában megglephetnők, soha sem tűnnek el nagyobb hirtelenséggel, mint midőn magunkat akarjuk vizsgálni, s ha jelen vannak, a lélek, többnyire egyebekkel tépelődvén, nem veszi észre a magában végbe-menteket. Legcélrányosabb tehát azon jeleneteket, melyek lelkünkben a tettek rúgóit mozgásba hozzák, szorgalmasan szétbontogatni s hasonlatba tenni a the-oriával, így a törvényekre új világosság árad, s a szel-lemvizsgálat határai új fölfedezésekkel bővülnek. Hogy

pedig ezen rúgók olynemű jelenetek által hozatnak leginkább mozgásba, melyeket a szépműveknek szív s lélekre való hatásai szülnek, az magyarázatot nem kíván azok előtt, kik valaha az aesthetikai szép hódító hatalmát önmagokon tapasztalni szerencsések voltak.

Elmélkedésinknek mindenike végtére oda megyen ki, hogy a theoria művészre s olvasóra nézve egyenlőleg szükséges. Ez fedezi fel a homályt; ez szab törvényeket a művésznak, törvényeket, melyeket nem maga alkot, hanem a természetből abstrahál; visszaviszi az indulatot eredetéig; kibontogatja a költő által meg nem magyarázható szövevényeket a magok gradációja szerint, felállítja a karaktereket saját világokban; szóval, egy pszichologiai panorámot terjeszt a néző elébe. Mind annyi kincsek, annyi gazdagságai a való tudománynak! S íme ezek azon források, melyek örökre zárva maradnak előttünk, ha a theoriák kárhóztatóit oráculumoknak hiszszük. Nézzünk szét valahára — mint az igazság részrehajlatlan szeretete kívánja — elvakulás nélkül embereink között, kiket művészi címmel tiszteltnek meg mellékes tekinteteink, s látni fogjuk, ha azok emelték-e literatúránk becsét, kik a genie törvényt nem ismerő bizakodásával futották a pályát, vagy azok, kik studiummal nemesítették a születéstől kapott tehetséget.

Az olvasó megenged, ha egy kevésbé hosszabbak valánk. Theoria amit elmondani akarunk, s így nem volt helyén kívül a theoria hasznáról futólag egy két szót tenni. Amiről szólni fogunk, az epigramma, oly parányi tekintetű tárgy, hogy egy spanyol nem átalotta felőle mondani: „Ki oly félszeg, hogy egy epigrammát ne tudna csinálni; de ki volna oly balgata, hogy kettőnek csinálására vesztegetne időt?” Azonban mi azt hiszszük, hogy az ilynemű dolgozásoknak becsét nem annyira a tárgy, mint inkább a mód, melylyel előadatnak, határozza meg. Gyakran a legcsekélyebb tárgyak felett elmondott reflexiók nevezetes fölfedezéseknek lehetnek magvai. Óhajthatnók, hogy valaha poe-

sisunknak egy tökéletes philosophiáját bírassuk, s ezen célra nem kis hasznú dolog volna, ha egyes nemeiben a költészetnek tehetségünkhöz képest kimerítő értekezéseket adnánk. Szíves hálával fogná megköszönni az ily elődolgozásokat egy későbbkori theoretikus, ki ezen, minden tekintetben nagy becsű, munkának dolgozására, szentelné erejét.

Értekezésünk öt szakaszra fog oszlani. I. Az epigrammák eredetét, II. az epigrammák nemeit egyenként véve, III. az epigrammákat közönségesen, IV. az epigrammákat más nemzeteknél, V. az epigrammákat nálunk, fogja érdeklenni.

I.

1. A természet belénk bizonyos ösztönt olt, minden nevezetes, körülünk végbement, történetet valamely jel által az emlékezetnek hagyni, s ha ezen ösztönt kiélégíthettük, lelkünket mintegy megnyugtatóva érezzük. A félig vad állapotban élt ember úgy vonatott ezen ösztön által, mint mi, s ha, például, egyvalakit, ki őt közelebből érdeklette, elragadott mellőle a halál, földet halmozott felébe vagy követ gördített a helyhez, hol eltemetve volt, hogy ő vagy más ott évek után is elmenvén, emlékezzék a történetre, mely lelkében egykor ez vagy amazféle változást okozta. Később a félig vad állapoton túl vergődött, s e mesterségnek már egy kis lépcsőjére hágott ember az ily helyet oly jellel jegyezte meg, melyen az emberi kéznek világosabb nyomai mutatkozhattak: de ezen jelek is még igen messze voltak azon tökélytől, hogy az irányzott célnak megfeleljenek. Pusztá mezőbe ért az útas, s figyelmét egy kőjel, vagy halom magára vonta: de az neki legfelebb azt mondhatta, hogy azon halom, vagy kő alatt egy megholt nyugszik; sőt ezt is csak úgy, ha már előbb tudtára volt, hogy a temetkező helyeket ez, vagy amaz alakú kővel, földhalmozattal jegyzi meg a szokás. Kicsoda az itt nyugvó, ki halmozta fel ezen hantot, mely

kéz gördíté ide e követ, mily öszvefüggésben voltak megholt s eltemető egymást közt? ezekről a sírjel mélyen hallgata. A vágyás ezen kívánságoknak eleget tenni, izgatta az emberi elmét, s úgy találtattak fel némely jegyek, melyek képekben adtak magyarázatokat: innen az aegyptusi pyramisok hieroglyphái. Ezek már bírtak annyi tökélyvel, hogy a látás tárgyain kívül eszmét is jelentsenek a nézőnek: de még sok hiánynyal, mert azon felül, hogy — a dolog tudniillik a régiség buvárjai közt kérdés alatt van — hihetőleg csak a mysteriumokba avattak előtt volt érthető, s nem a nép-nél is, igen függött a jeltévő személy kényétől. Feltaláltatván azonban a hangok jegyei, — ezen legcsodálatosb leleményi az észnek — általok az emberi vágyaknak mindenike kielégítettett, mert a lelketlen köveknek is szó és magyarázat juta. Herder ezen pusztá, minden művészi alak nélkül való (arról szólunk mi is) epigramma, vagy inkább felülrás eredetének psychikai okait más kiterjedtebb lélekösztönben találja: Abban tudniillik, mely bennünket vonz és kénytet gondolatinkat, érzelmeinket másokkal közleni, hogy így a lélek a szív mozdulatinak mindenike szavak által életet s formát kapjon, s a bennünk öszveszorúlt indulatoknak tágabb út nyílják. Nem fogjuk a nagy férfiú tisztelőjét magunk ellen ingerleni ha mondjuk, hogy ez csak úgy lehet psychologiai oka az epigramma eredetének, miképen az egész poesisének. Ez a közlékenység ösztöne izgat bennünket gondolat s érzésnek oly szépített formát és képet adni, hogy alkalmas legyen másokban is szív s lélekre hatni; s mi egyéb a poesis, hanemha ezek a megszébbített s idealitást nyert alakok? Való tehát ez, de a poesis eredetének közönséges oka, s az epigramma eredetének különös és közvetetlen kútfejét felebb mondottainkban helyezni a hihetőségnek talán inkább megfelelő leszen.

2. Midőn az embernek oly hatalom volt birtokában, hogy lelketlen márványra bizhatta gondolatai közlését, minden emlékjel új tehetséget, új életet kapott.

Épületek, fegyverek, edények saját felírásokkal díszlettek. S íme ez volt kezdete azon poesis alaknak, mely felírási nevét (epigramma, inscriptio, Ueberschrift) korunkig megtartotta; de oly elváltozott jelentéssel, hogy ma igen kevés darabot lehetne saját értelemben felírásnak mondani. *Mansit vox tantum, mond Vavassor, mutata significatione et potestate sua.*

3. Ezen inscriptiók először csupán készítőjük nevét, s azokét, kiknek készültek, foglalták magokban; vagy egészen száraz historiai factumokat beszéltenek elő, mind addig, míg a poesis bennök a maga helyét elfoglalná. Mihelyt, tudniillik, a tárgyak, a személyek bizonyos melegebb részvétellel neveztettek meg, a felírás azonnal érzelmet gerjeszte, érdeklővé, szebbé leve. Az ily felírások voltak előképei a művészi görög epigrammának, habár historiai egyszerűségeokban állottak is. Nagy száma azon daraboknak melyeket Sappho, Erinna, Myro, Nossis, Anyte, Anákreon és maga Simonides írtanak, nem egyebek, mint egyszerű magyarázatai né-mely tárgyaknak vagy rövid történetek beszélete, melyek minden mesterkélt hímezet nélkül, önmagok által hatnak reánk. A herderi Anthológiával megbarátkozott olvasó több ilyenekre fog emlékezni, aki pedig a görög föld viráginak ezen szerencsés foganatú átültetését nem ismerné, az előtt e gyenge utánképzet sem leszen kellemetlen :

Egy fiatal lánykát fedez e sír mélye magába,
Bátyjáért hala meg s sírva fakadt az anya.
Őn mátkája gyanánt siratá vala mindenik ifjú
A lánykát, ki egyik kedvese sem vala még.

Milyen kedvesség ezen egyszerű előadásában a történetnek! hogyan tűnik ki néhány sorokból a görögnek azon tehetsége, mely az újkori költőknél oly kevésnek sajátja: mély érzést nyugalommal adni!

4. Ha szereinket a görögökre vetjük, oly szerencsés összejövötelt találunk a körülmények között, melyek bennünket kísértetbe hoznak hinni, hogy az epi-

grammának nálok szükségképen kellett születnie. Képzeliük magunknak a mythosokat. Ezek a bájos népregek a görög világban öszvefonva és kötve voltak természet és társasági élet minden tárgyaival. Mily elemes történetek fátyola szövődött azon képzeletekből, melyeket ez a nép a maga Eros, Músa, Nympa, s Chárisairól formált magának! Mily közel állottak ezen történetek a közönséges élethez! Minden táj, forrás, hegy, s fának saját istennője volt, s az által minden tárgy nem csak életet és szót kapott, hanem azonfelül anyagává leve a költészetnek. Csak folytatni, alkalmaztatni, fordulatot adni kellett ezen regéknek, s a régi történetből, régi gondolatból új támadt, s egyik a másikat magából önkényt hozta elő. — Képzeliük azt a boldog eget, melylyel a természet ezen tartományt megáldá. Alatta egy szép ifjúkor lengett a legszerencsés befolyással a föld népére. Innen az az örökké vídám, az az örökké derült lélek, mely soha még népnek nem volt úgy sajátja, mint a görögnek. S épen ez a lélek az, melyben az epigrammai virágnak legtöbb magvai rejteneznek. — Képzeliük továbbá a szobrokat, templomokat, sírköveket, emlékeket, fürdőket, művészeket s a nemzet nagy hőseit, s mind annyi tárgyait fogjuk szemlélni az epigrammai költészetnek: valaminthogy a planudesi gyűjteménynek nagyobb része valóban ily tárgyakra készült darabokat is foglal magában. Ezen egyszerűleg tárgymagyarázó nemhez tartozik Simonidesnek a thermopylaei hősekre írt ismeretes verse is, melyet Cicero, Stollberg, Herder, Schiller, nálunk Tóth László és Kazinczy fordítottanak. Stollberg leghívebben; Herder híven, de a másik verset csak egy hemistichiummal, s így a periodusnak azon teljessége, azon kerektsége nélkül, melyet az epigramma szeret. Schiller sok erővel, de toldva. Tóth László toldás nélkül; de nála az az: imitten, mikoron, ügyelnénk prózai szétfolyást ad a beszédnek, Kazinczy nem minden kellem nélkül: de hímezve, következőleg nem simonidesi egyszerűségben, s azon felül oly elváltotatással,

mely a darabot a maga fennségéből vonta le. Aki tudja, hogy az effélék öszve hasonlítása nincs haszon nélkül, nem fogja balúl venni, ha itt mind a hat fordítást közöljük. A görög szóról szóra ez: „Menj, ó vándor, s mondd el Spártának, hogy mi elestünk s a törvény betöltve legyen.“ *)

Wandrer, sag es in Sparta: Wir sind im Streite gefallen:
Haben, gehorsam, erfüllt unsers Landes Gesetz. —
Stollberg.

Wanderer, sags zu Sparta, dass seinen Gesetzen gehorchend
Wir erschlagen hier liegen. — Herder.

Wanderer, kommst du nach Sparta, verkündige dorten, du habest
Uns hier liegen geseh'n, wie das Gesetz es befahl. —
Schiller.

Vidd hírül, idegen, Spártának, hogy mi imitten
Nyugvánk el mikoron szent törvényére ügyelnénk. —
Tóth.

Vándor, szent, hova lépsz, a hely. Menj mondd el hazánknak,
Hogy törvényeiért kész vala veszni fia. —
Kazinczy.

Dic hospes Spartae, nos te hic vidisse iacentis,
Dum sanctis patriae legibus obsequimur. — Cicero.

Mind a hat költő jeles darabot ada: de az originállal egyiké sem mérkőzhetik. Simonides nem abban találta a fennséget (Erhaben) amit ezen dicső háromszázak tettek, és mondanak: hanem abban amit elhallgattak. Ezek az ő hősei nem szólnak a tett nagyságáról, nem arról, hogy készek valának a törvényekért veszni, ők nem is látszanak érzeni mind ezeket, nekik elég jutalom Spártával tudatni, hogy elestek, s a haza törvénye sértetlen szentségében áll. Az a valódi magasság a tökölyben, midőn az erény úgy vált második természetünké, hogy nemesen gondolunk, nemesen cselekszünk a nélkül hogy tudnók, a nélkül, hogy magunknak érdemet

*) Lásd Zerstreute Blätter von J. G. Herder. Zweite Sammlung. Gotha 1786.

tulajdonítanánk, vagy, talán épen jutalmat várnánk. S íme, épen ily sugárokkal fénylik az a gloria, mely a Simonides hőseit örök ragyogással vonta körül.

II.

5. Ezen kezdetkori epigrammáknak némelyike művésztelen alakban is oly keccsel bír, hogy ma is há-lára tarthatna jogot az a költő, ki bennünket ilynemű darabokkal ajándékozna meg. Azonban ezt mondván, nem akarunk félreértetni s magunkat annak gyanújába hozni, mintha minden epigrammában ezen egyszerű, csupán tárgy vagy történet által való szólást kívánnók. Vannak tárgyak, melyek ily alakban állítatván elő, nem képesek reánk hatni. Ezen esetben tehát egyéb postu-látumokat lesz kötelesség a költőnek betöltenie. Példá-úl a leírt tárgy vagy elmondott történet után morális sententiát függesztetni, vagy valamely hasznos észrevé-telt élet, művészség, és tudományok köréből; s az így készült darab már a művészi alakú epigrammáknak egyik nemét fogja tenni. Az elszáradt szilra írt epi-gramma a herderi Anthológiában világossá teendi a-mit mondunk.

Mich den estorbenen Ulm umkleidet jetzo die grüne
Rebe, die ich erzog, als ich noch grünte wie sie.
Jetzt leiht sie mir Blätter. O Wandrer, thue dem Freunde
Gutes: es lohnet dich einst noch in dem Grabe mit Dank.

Mily hatása volna annak reánk, ha csak az mondatnék el, hogy a venyigelombok befedezték az el-száradt szilt? De tegyük hozzá azon tanulságot, hogy aki élteben jót teszen mással, még koporsójában is áldva fog tiszteltetni, mely kedves érzéssel hat reánk a szemünk előtt álló hideg, érdekelni nem tudó tárgy!

6. Azt fogja talán egynémely vélni, hogy mi az epigrammai tökélyt ezen sentenciáktól mérjük, és így nem lesz szükségtelen megjegyeznünk, hogy e helyt a sententiát csak kulcs gyanánt tekintjük, mely egy szép

palotát nyit fel előttünk, hogy azt minden részeiben szemlélvén, rendeltetését is áttalláthassuk. Az efféle didaktikai sententiák s életregulák közönségesen epigrammai címmel tiszteltetnek meg, azonban, a közvélemény ellenére is, ezen cím törvényszerűségét méltán kétségbe lehet venni, s azon kérdést támasztani, ha őket egyebeknek mint egyedül száraz tanulságoknak lehet-e tekinteni? Mert az epigrammában is, mint minden más osztályaiban a poesisnak, az kívántatik, hogy az a Horátz által emlegetett *utile és dulce* oly viszonyban álljanak egymással, hogy amaz ennek alárendeltetve legyen. Főbb célnak tudniillik a poesisban — még a didaktikai neműekben is, hol egyik szempont az oktatás — nem kell s nem lehet mutatkoznia a gyönyörködtetésnek, s valahol egyéb fő tendenciát lelünk, hi-
gyük, hogy ott eltévesztetett a dolog. *) Ezen sentenciákban pedig igen is szembeszökő, miképen haladja felül a hasznos az édest. Megvan az ily daraboknak a magok becse, igen sok hasznú didaxissal gazdagítanak bennünket, élet, művészség s tudományok köréből abstractálva: de ha egyébiránt, s épen ezen egyoldalú tulajdonságoknál fogva, őket a poesis köréből kizárva nem másoknak, mint iskolai versus memorialeseknek nevezzük, tehetünk-e róla? Az aphorisma és gnóma-író, s a mi jámbor szándékú Zarkánk, ki egy jókora kötet maximát gyűjtögetett össze szorgalmatos méhként könyveiből, szinte oly joggal kívánhatják a költői titult, mint azok, kik efféle didaktikai sentenciákat rím, vagy görög mértékkel felcizfráztanak. Vagy ha valaki költői koszorúját féltvén, nyomasztó ínségei között, épen az epigrammai versformákban akarna mondottaink

*) Hely és cél nem engedik itt elmondanunk, miképen szokta a költő fátyol alá rejteni, hogy szeme a mű készüléte alatt az úgy nevezett utilére is vala függesztve, mert arra ügyelnie illő szabadság, s nem sulzeri sanyarú tekintetek szerint mindig dicséretes dolog. Olvasónknak, ki bővebben kívánna ezen pontban értesíttetni, ajánljuk Herder és Mendelssohn philosophiai munkáinak azon részét, mely a szépműveket tárgyalja.

ellen menedéket és pártfogást keresni, annak tanácslánók, hogy az epigrammatisták számából ki ne feledje azon hasznos embereket is, kik a köztársaság javára a salernói iskola praeceptumait dolgozták. Megvan ezen gnómák némelyikében a rövidség, elmésség, antithesis s egyéb tulajdonok, melyek az epigrammának is sajátai; foglalnak magokban érdekes gondolatokat, gerjesztenek olykor csodálatot is: még sincs tehetségökben az olvasóra azon érdekekkel munkálni, melylyel a valódi epigramma szokott.

7. Nem akarnók mindazáltal magunkat annak gyanújába hozni, mintha minden tanulságos sententiát általánosan kitiltanánk az epigrammai sphaerából: mi csak azon iskolai formájától az előadásnak iszonyodunk, mely a morális jót egész teljességében állítja elő, s az aesthetikai szépből egyetlenegy pontocskát sem láttat: annyira, hogy miatta a darab gyakorta nem csak az epigrammának, hanem magának a poesisnak köréből is száműzetik. Mert hogy a sentenciák epigrammákban helyet foglalhatnak, s nagy szerencsével foglalhatnak, azt mi magunk valljuk, s óhajtjuk, hogy olvasónk is higye. De mikor ezt mondjuk, múlhatatlan kötelességnek ismerjük az ösvényt kimutatni, melyen a didaktikai tanulságokat előadási forma által az epigrammák tartományiba vezetni lehetséges.

8. Ki a görög Anthológiát, Catullt és Martiált, s az újabbaknak némely nagyait stúdiumává tette, észre fogta venni, hogy egyéb requisitumokon kívül tárgy eleven jelenléte, s egység, vagy ami ezzel rokon, a czélpont azon tulajdonok, melyeknek epigrammából kimaradniok nem lehet, s amely versíró ezeket elmulasztotta, méltatlanná leve az epigrammatistai névre. A dolog rende alább fogja kívánni, hogy rólok szó legyen, itt csupán az elsőt, s azt is amennyire lehet röviden, fogjuk érinteni.

9. Epigrammatistának, midőn didaktikumokat szó költeményébe, s a gnóma-írónak céljai egyek. Mindkettő tanítani akar. Csak hogy amaz költői tehetségei-

nél fogva oly eszközöknek van birtokában, melyek egyszer hibázzák el céljokat, midőn a gnóma-író százszor munkált siker nélkül. A gnóma-író tudniillik szavakban mondja el a maga reflexióját, s tanítványára hagyja, hogy történetet vagy személyt keressen, melyhez a reflexio alkalmaztathassék. S hányszor nem történik meg, hogy a jámbor tanítvány nem tudott magának képet formálni, nem történetet gondolni, melyre a mondott észrevétel alkalmas lett volna, s így emlékezetében kevés idő múlva legkisebb nyoma sem maradt. Mert psychologi észrevétel, miképen emlékezetünkben csak kép és történet hagynak sokáig fennmaradandó nyomot, s a mi abstractum, hirtelen elszárnál. A költő ellenben maga alkot történeteket, s belőlök következteti észrevételét, képeket állít, melyekre reflexiói már alkalmaztatva vannak. Nála a tanítvány mindent készen lel. A reflexió valósága kézzel foghatóvá leszen, mert a költő előtte hagyja végbemenni a történetet, szemei előtt mozogni a képet, melyek erősen emlékezetébe nyomulván, valahányszor az élet tükre hasonlókat mutat, mindannyiszor megújulnak lelkében a költő rokon képei is, s visszahozzák a rájuk alkalmaztatott reflexiót.

10. Ezen képek, személyek, történetek előállításából támad az általunk úgy nevezett tárgy eleven jelenléte. S ezek azok, melyek bizonyos tündéri színben felállítva kölcsönöznek a gondolatnak poetai formát. Nélkülök nincs poesis, hanem csak prózai igazság. Aki tompa érzeni azon életet, azon bájt, melyet átalok minden költemény nyer, annak e jelen vizsgálatok nincsenek írva, hanem inkább azon tanács adva, hogy földi vándorlását más, s a költőtől különböző pályán igyekezzék kifutni, mert ezen koszorú soha nem lesz számára virulandó.

11. A szilra írt epigrammából (§. 5.) a gnóma-író csak ezt mondta volna: tégy jót feleiddel: de a költő nem elégszik meg ezzel. Ő képet állít előnkbe, azt meg-személyesítve magát szólaltatja, s ez által életet és szép-

séget önt a mindennapi gondolatba. A gnóma-író sokratesi bölcseséggel declamálja el reflexióját:

Könnyedkén túrjuk ha nagy érzetivelünk, hogy ő nagy;
Nem tudjuk soha eltérni ha törpe mered.

Midőn a költő azt ekképen festi előnkbe:

A geniális nép hamuban lakik, izzad az ülön,
Nyúz, csal, lop, koldúl, adja, cseréli lovát.
Egy gyengéje vagyon: szeret úrnak látszani. Boldog,
Hogyha nyakán elavúlt cifra ruhácska fityeg.
Könnyedkén túrom, ha nagy érzeti vélem, hogy ő nagy:
Nem tudtam soha még túrni ha törpe mered.

Kazinczy.

Ki mondja, hogy nem érdekes, nem tanulságos és szerencsés rövidséggel elmondott gondolat az, melyet a gnóma-író adott? de képes-e oly érdekekkel hatni reánk, mint midőn a költő felállítván a maga képeit, elmondja a rólok abstrahált észrevételt, s egy szembeszökő parallelát von a kettő között? — *).

12. Ha Vitkovicsnak Ördire írt epigrammáját, mely különben gyengébb darabjai közé tartozik, de mondottainkra alkalmas példaként állhat, csak néhány szavakat változtatva így mondjuk:

Ötvened évében ha ki lánykát vesz feleségül,
Az bízvást fogja mondani néki: fiam.

hasonlólag jó gondolat leszen, s némelyeket kísértetbe fog ejteni, hogy epigrammák közé számítsák, kivált azokat, kik azonnal epigrammának vélik az ily kis költeményt, mihelyt egy parányi elmésség vegyült belé; de az leszen-e ez, amit Vitkovics írt?

Ötvenedik nyaradon lánykát vettél feleségül:
Ennek ugyan bízvást mondhatod, Ördi: fiam!

*) Kazinczynál a Pásztori sírja (l. Erd. Muz. I. f. 71. l.) Martiálnál Decianus, Caesar, M. Ant. Primus és az melyet ad Ceditianum írt, de imagine Marci Ant. Primi (l. Marci V. Martialis Epigrammata ex recensione Petri Sriveri Amstelodami. 1629. Lib. I. Ep. 8. Lib. VIII. Ep. 23. Lib. X. Ep. 23. és 32.) bővebb példaként szolgálhatnak.

A különbség a kettő között csekélynek látszik, még is amaz elmés fordulata, rövidsége mellett is nem egyéb hideg száraz észrevételnél, ez egy lélek s étellel teljes kép; az versebe szedett gondolat, ez valódi epigramma. A kettő oly viszonyban áll egymással mint a tapasztalt s világban forgott ember s egy pedans mondásai. Az történt dolgokat mond, melyek bennünket közönséges igazságokra vezértenek, ez sentenciákat, melyekhez még előbb dolgoknak kell történniök, hogy igazak legyenek.

13. Úgy látszik, Lessing is érzette a jelenlét becsét az epigrammákban: de csak mint mellékes dolgot tekintette. Mert midőn azt mondja, hogy Owen a maga epigrammaiban épen az a pedáns, kiről most emlékeztünk, hogy verseiből nehéz egy huzamban egész könyvet fejszédülés nélkül elolvasni, nem azt veti-e utána okúl, hogy aphantasia szeretne minden reflexiót azon hirtelenséggel, amint a szem olvas, bizonyos képre vagy személyre alkalmaztatni, s mert ezt, reflexiók sokaságától elboríttatván, nem teheti, végre, sikertelen fáradozási közt elcsügged? s még is, az epigrammák multhatatlan requisitumit előszámlálván, a jelenlétről hallgat, s elégnék hiszi az elmésséget, várást és megnyugtatót említeni. Valljon nem azért-e így, mert ő az elmés nemben tudott szerencsésen mozogni? mivel a görög Anthologia valódi epigrammáinak, melyekben többnyire nincs elmésség, de eleven jelenlét majd mindenütt, adni a koszorút annyit fogott volna tenni; mint azt ön fejről tépni le. Kedvetlen dolog oly férfúróról mint Lessing mondani, hogy önség botlasztá meg ítéletében; de az igazság mindenfelől van, s azt elnémitani semmi tekintetnek nem szabad.

14. Owen tompa volt érteni a jelenlét becsét, s ez az oka, hogy oly kevés epigrammát írt. Mert mintegy másfél ezer közül — ha kiveszszük a maga által is csak ethika és politika monosticháknak nevezett darabokat — alig érdemel egy hatod rész epigrammai nevet. Ellenben Martiálnál az 1530 darab kö-

zött csak igen kevésről mondhatjuk, hogy nem epigramma, — Martiál egy azok közül, kik a didaktikus költő nevét méltó jussal érdemlik, — az úgy nevezett obscoenák csak a gyermek kezében veszedelmesek, az érett ember látni fogja, miként van bennök a vétek nevetségessé, utálatossá téve, s iszonyodva fog belőlök tanulságot venni, — s íme éppen Martiálból tudtak legkevesebb sententiát kihalászni az aetas lutea vizenyős moralistái. Miért? mert nála a morál ritkán jelenik meg a maga mindennapi mezítelen alakjában, mert ő szavak által nem tanít: de példa által igen. Nála a tanulság a történetekbe van fonva, bizonyos személyek által mondva, s bizonyos személyekre alkalmaztatva. Nem nyilván van-e amit Lessing mond, miképen a beszéd az illetén alkalmaztatás által mozgást és életet nyer? Ha talán nem vagyunk is ismeretesek a történettel vagy személylyel, kire az irányzat van, s nem tudjuk is okát mért éppen erre, s nem másra van célzás, maga az ily megszólítás ingerel, hogy saját körünkben is széttekintsünk, ha nincs-e itt is személy, nem ment-e végbe történet, melyre a költő reflexiója alkalmazható volna. Ily tekintetek lebegvén Lessing szemei előtt, csodálhatni-e ha ő — bár nem azon úton indult el, melyen a görög Anthologia Meleagrosai, Simonidesei ragyognak — minden epigrammatisták közül egyetlenegy, ki gnómát nem írt. A görögökről ezen tekintetben nehéz elhatározólag szólni, meddig nincs megfejtve a kérdés, ha a Planudes Anthológiájában álló gnómák Meleagros korában éltenek-e? Mert ez a gyűjtemény, melyet Planudesnek köszönünk, tizenhat század lefolyta alatt Philippus, Agathias, Kephalasnak s magának Planudesnek kezei között sok viszontagságokon ment keresztül. De vannak benne s nem kis számmal oly darabok, melyek maiglan legmesteribb például szolgálhatnak, mint kelljen a gnómának epigrammai formát adni, s az fogna a legjobb példányok után indulni, ki ezeket tenné stúdiumává. A németeknél Goethe ment ezen pályán dicsőséggel, azért nála oly ritka a gnóma.

15. Az elmondott mód szerint epigrammává lett gnóma azon nemhez fog tartozni, melyről az 5. szakk. szó vala.

16. A második osztályt a festő epigrammák képzik. Ezek azon benyomatnak következesei, melyet a költőre valamely külső tárgy, például, szobor, kép, vagy táj teve. Bennök főképen arra kell ügyelni, hogy a tárgytól vett hatás erős világosságban tűnjön fel, azaz oly directionis punctummá legyen, mely szembeszökőleg kimutatkozzék, még pedig az epigramma végén. De ezen kitetsző fény pont nem leszen szúró tövis, vagy nyíl, hanem inkább rózsabimbó, mely a bokrétának fő dísze s minden egyéb virágok csak azért látszanak mellé füzetve, hogy szépségét emeljék. Így szoktanak a festők is árnyazat és színek ellentétele által bizonyos pontot a képen kiemelni. Ez a punctum directionis — vagy mint nevezni fogjuk czélpont — kitüntetése az, mitől az egész epigramma becse függ; s amint ez erőtlen vagy homályos vala, azon mértékben fog az epigramma érdeme is hanyatlani. A görög költők többnyire azon pontot szerették kitüntetni, mely a tárgynak is — ha művészség szüleménye volt — a szobrász vagy festő kezétől kölcsönözött czélpontja vala, s mennyi szerencsével, a görög epigrammák barátjai előtt ismeretes. Nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy ezen nemből egy nagy szépségű darabot a herderi Anthologia után ne közöljünk; akik vágyának többeket is látni, utasítjuk a felebb idézett munkára. *)

Philoktetes.

Ja ich kenne dich, Armer, dem ersten Blicke verräthst du
 Leidender Philoktet, deinen inwendigen Schmerz.
 Wie sich das Haar ihm sträubt! Wie von der Scheitel die Lock
 Wilde verwirret fällt! auch in der Farbe noch wild.

*) Zerstreute Blätter. Zweite Samml. lap 86 s 87. Auf das Bild der Medea, Iphigenia im Bilde: l. 98. Hercules und Anthaeus. l. 89. Alexander stb.

Und voll Furchen des Grams umkleidet dürr die Haut ihn,
 Trocken, als fühlestest du selber im Blicke sie hart.
 Sieh, und im düstern Auge da hangen geronnene Thränen
 Starrend, sie zeigen ach! seinen unendlichen Schmerz.

A költő is azon situációt tünteti ki, melyet a művész kijelelt. Minden vonás oda célloz, hogy mutassa Philoktet meg nem nevezhető tájdalmát. Gyakorta ezen célpont nem mondatik el szavakban, mint az imént felhozott Philoktetesnél, hanem a képek festetnek oly erős színekkel, hogy nem lehet nem látni s érezni a célpontot is. A festői epigrammáknak poetai érdemökön felül az a becsők is van, hogy élesítik s gyakorolják a művitélői tehetséget.

17. Valamint lélek a tárggyal kétféle viszonyban áll — egyik, midőn a tárgy befelé munkál a lélekre; másik, midőn a lélek kifelé munkál a tárgyra — azonkép oszlik el a festői epigramma is két nemre. Egyik a mesterség (erről szólánk a 16. szakb.), másik a természet műveit tárgyazza. Ide tartoznak az Anthologiában álló, forrásokra, ligetekre, stb. készült darabok, valamint az eroticumoknak az a serege, melyet a szélesebb értelemben vett festői költészet osztályozatába vonhatni. Itt a költőnek szabadabb tér nyílik ki, mint az elsőnél, hol a szobrász vagy festő célját akarván kitüntetni, annak phantasiájához is kénytelen ragaszkodni.

18. A természet műveinek egyetemleg van főcéljok, egyenként s különvéve nincs, innen van, hogy midőn a költő egyes művet akar a természetből kivenni, s művészi gonddal megnemesíteni, célta ön lelkéből kell merítenie s művébe lehelni, különben költeményének nem lesz saját szempontja, s nem céliránya sem, s előre kiszámolt cél nélkül munkálni oktalanok dolga. S ez a functio, midőn a költő a maga által alkotott célta művébe szövi, az, melyet mi kifelé munkálatnak a tárgyra nevezünk. Ez a különböztetés a két festői nem közé nem hoz nevezetes elhajlást: de a költőnek hasznos intésül szolgálhat, mire szükség vigyázni; a gondolkodó psycholog pedig talán valamely föl-

fedezésekre juthat általa. A két nemzet egy festői névvel nevezni nem hiba. — A festői epigrammák között díszes helyet foglalnak ezen darabok, s például szolgálhatnak, miként merít a költő ön lelkéből célpontot.

Dolce Madonnájára.

Mely báj! mely fennség, mely isteni bánat ez arczon!
 És mely szent megadás s gyermeki bizodalom!
 Bús anya, mennyei szűz! e kép láttatja, mi voltál;
 Vídúlj fel, s e kép fogja mutatni, mi vagy.
 Kazinczy.

Báró Vesselényi Miklós képe.

Mint az egekbe merült Aetnának az alja virányos,
 S a tetején örökös tűzörvény s aetheri fagy küzd:
 Arczaidat derülő tavaszod szép hajnala festi,
 Jég fedi homlokodat s láng csap ki komoly szemeidből.
 Erdély! mennyköveid forrnak benn, esküszöm, áldozz!
 Berzsenyi.

Die Göttergestalt.

O Praxiteles, o Polykletus, seyd ihr gestorben?
 Lebet denn nirgend mehr Eure belebende Kunst?
 Dieses duftende Haar der Melite, die strahlenden Augen,
 Ihre Göttergestalt Einem Altare zu weihn —
 Bildner, Künstler, wo seyd ihr? Das schönste Menschengebilde
 Kam vom Himmel, um uns Paphia selber zu seyn.
 Herderi Anth.

Auf die Statue der Venus.

Sieh Papenhovens Meisterstück, die schöne Venus ins Gesicht!
 Sieh an den Mund des Marmorbilds! Mann sieht die Stimm und
 hört sie nicht.

Kleist.

19. Ha az epigrammában egy vagy több gondolat valamely nem várt összevételbe hozatnak egy más s tők egészen különböző gondolattal, s az által a lélek kedves megjátszatást érez, akkor az ily darab egy hamadik osztályt formál az epigrammai sphaerában. Bebizonyos csel rejtezik, s talán nem rosszúl csele

nevet viselhetne. Vele az enyelgő darabok is többnyire testvéri hasonlatban állnak, s czéltalan bonczolgatás volna őket különös osztályba helyezni.

Der schwörende Liebhaber.

Ich schwör' es dir, o Laura, dich zu hassen;
Gerechten Hass schwör' ich dir zu.
Ich schwör' es allen Schönen, sie zu hassen;
Weil alle treulos sind, wie du.
Ich schwör' es dir, vor Amors Ohren,
Dass ich — — ach! dass ich falsch geschworen.

Lessing e darabot dalai közé tette, s egyike legjobb epigrammáinak.

Többé nem szeretek; minek a sok néma vesződés?
Mit tegyek? a kegyes int: élni, szeretni csak egy.
Kisfaludy Károly.

Hittem az esknek ah! azt a hold és csillagok hallák,
S érte kezessé lón, s mennyi gyönyörrel! az éj.
És im csalva vagyok. Menj, menj! én kába, ki minden
Boldogságimat egy lányka kezébe tevém! —
Mit? nem igaz? lássad levelét: elfogtam. Igaznak
A legszemtelenebb sem meri vetni cselét. —
Ah de te sírsz, nyakamat karod általölelte, könyűdtől
Arczomat ázni érzem. — Csalfa! feledve hibád.

Kazinczy.

A görög Anthologia igen jelesek mutat e nemben is*).

20. Valahányszor a cseles epigrammában elmés-ség rejtezik, mindannviszor múlhatatlan részei lesznek a szövevény és célpont (l. ezekről §. 25. 27. 33.), egyéb esetekben pedig itt is, mint minden epigrammai nemekben, elég a célpontra, de erre mindenkor, fő figyelmet fordítania a költőnek.

21. Minthogy az ártatlanul dévajkodó elmésség inkább szeret párosúlni a jó indulatból eredt, játszó, enyelgő s nem kártékony csellel, mintsem a sujtó és

*) Herders sämmtl. Werke. Zur schönen Literatur und Kunst, Wien 1813. X. Theil. I. 58. Der zweite Paris; I. 71. Die badende Venus stb.

metsző elmésséggel, mely mindig epébe mártja nyílát előbb hogysem elpattantaná, hajlandóbbak valánk a metsző elmésséggel fegyverzett epigrammákat egy különös negyedik osztályba tenni, s ezt annál inkábbára, mivel a kettő között theoriai tekintetben is vannak elhajlások. — Minekelőtte tovább mennénk, nem lesz helyén kívül ha elmondjuk olvasónknak röviden — czél és hely hosszabb kitérést nem engednek — mit értünk az elmésség alatt.

22. Azon ügyesség a lélekben, mely a dolgok közt elrejtve lappangó hasonlatokat, egy sebes, egy könnyű tekintet által felfogva előnkbe állítja, neveztetik elmésségnek. Ezen kevés szavakból nyilván van, hogy az elmésség világos és szembeszökő hasonlatok fölfedezésével nem foglalatoskodhatik, s ebből ismét az következik, hogy az öszvehasznító functióban soha sem lehet kérdeni, ha a felállított hasonlat egész tökéletességben való-e; mihelyt tudniillik a hasonlat világos volt, s egész tökéletességben való, annak előállításából többé nem fog elmésség származni. Azonban, bár az elmésségnek nem szabad egész tökéletességben valónak lenni, még is mindenkor valamely, bármi parányi, alapon kell épülnie, különben elveszti valószínűségét s ez által egész erejét. De hogyan történhetik ez meg? A hasonlat valósága tudniillik csak bizonyos részek, bizonyos tekintetek megegyezésében áll, vagy, hogy Jean Paul-lal szóljunk, az öszvehasznító pont a beszéd szemfényvesztő sebességéből támad, s a helyett hogy magában egész hasonlatot rejtene, a fél, harmad, vagy negyedrész hasonlatot egyenlőségge csinálja. Ekként munkálván az elmésséget teremtő functiók, bátran merjük állítani, hogy alig van oly két dolog a természetben, melyből az arra termett lélek elmésséget ne hozhatna elő, mert mindenhol lehető oly praedicatum feltalálása, mely bizonyos pontban két dologra illhetik. — Minden elmésség, minél könnyebben kötötte össze az oly dolgokat, melyek közt a mindennapi szemlélet nagy elhajlást látott, következőleg minél mélyebb homályból kellett a

hasonlatnak előidéztetni, s minél több hasonlatot talált ugyanazon két vagy több dolog közt: annál nagyobb sikerrel munkált reánk, s ezen tekintetek mindenkor ugyanannyi mérlegei lesznek az elmésségnek. Vannak az elmésségnek több, részint mellé részint alárendelt (co-et subordinatae) nemei, mint például az éleselme (Scharfsinn), mélyértelem (Tiefsinn), antithesisek, szójátékok, sat. melyeknek mindenike különös sajáttsággal bír; ki rólok bővebb tudományt akar meríteni, az nagy haszonnal veheti kezébe a jean-pauli aesthetikai programákat; célunkra elég, ezen kevés vonásokat adni az elmésség fogalmáról.

23. Az elmés epigrammákban két vagy több gondolat egy pontba csap össze, melyből mindenkor egy bizonyos tárgy felé irányzott s nem várt szikra pattan ki, mely elmésséget rejt magában. A közönségesen minden epigrammákban megkívántató tulajdonokon kívül szükséges részek benne a szövevény és kifejlet.

24. Vedd kezébe Martiált és Lessinget, s epigrammaiknak nagyobb részén szembetűnőleg fogod tapasztalni, hogy az első soroknál mindenkor egy fátyol szövődik, melyen gondolatok és képek mutatkoznak: de ezen gondolatoknak, ezen képeknek rendeltetése többnyire homályos és érthetetlen, meddig az epigramma végére nem jutottál, hol minden világosságra hozatik. Ez a gondolatok fátyola és felvilágosító pont az a két epigrammai rész, melyet mi szövevény és kifejlet nevekkal jegyeznék meg. Másoknál expositio és clausula, inductio és conclusio, protasis és apodosis.

25. Lessing a szövevényt s kifejletet, várás és megnyugtató (Erwartung, Befriedigung vagy Aufschluss) szavakkal jelezte meg, értvén alattok azon ideákat, melyek a mindennapi nyelvben a kíváncsiság, s ennek kielégítése által értetni szoktak: s oly elmaradhatlan részeknek tekintette, hogy nélkülök az epigrammát epigrammának nem ismeré. De nem kellett volna a bölcs

férfiúnak elfelednie, hogy várás és megnyugtató oly tulajdonok, melyek minden költeményben megkívántatnak, sőt nem csak költeményben, de sok egyéb helyt is. Jaj azon eposnak, mond Herder, drámának, historiának, philosophiai és matematikai értekezésnek, mely várás nem gerjeszt, vagy ha gerjeszte, kielégíteni nem tudja. De jaj a szépművészetek akármely nemének, ha csak várás gerjeszteni s kíváncsiságot kielégíteni tuda; ezek mellékes dolgok, s a művésznek egyéb, és sokkal nemesebb célokra szükség törekednie. Kellett volna azon felül észrevennie a sok tiszteletre méltó philosophnak, hogy efféle sanyarúságok — melyek való alapon nem is épülnek — épen azon darabokat fogják az epigrammák közül kizárni, melyeknek legtöbb poetai becsök van. Mert ha a várás és megnyugtató — legyen bár azon értelemben véve, ahogyan mi a szövevényt és kifejeletet veszszük — határozza meg, mi epigramma, s mi nem az, úgy a görögök, Goethe és Kazinczy nem voltak oly szerencsés tanítványi az epigrammai Músának, mint őket lenni legalább mi hisszük, s nem könnyen feldönthető okokból hisszük. — Szükség emlékezni továbbá, hogy a Lessing által annyira tisztelt, s méltán tisztelt Martiálnál is vannak darabok, melyekben egyszer a szövevény, másszor a kifejelet nemlétét lehet észrevenni, annál a Martiálnál, kiről mondatott, hogy az újak és régiek között legnagyobb epigrammatista, s egyetlenegy a görögök és rómaiak közül, kinek tiszta, és bizonyos fogalmi voltak az epigramma alkatjáról. Mi azt hisszük, hogy az a theoreticus fog valót mondani, ki a szövevényt és kifejeletet közönségesen minden epigrammában becses résznek fogja tekinteni: de mulhatlanul szükségesnek csak azon nemben, mely az elmés címét hordozza. Miért épen csak itt s nem máshol is, úgy hisszük nem leszen kérdés többé azok előtt, kik felebb mondottainkat értették s tudják, hogy az elmesség hasonlatot involvál magába, melyet szövevény és kifejelet által lehet szerencsésen az olvasó elébe állítani.

26. Szólottunk a szövevény és kifejelet-szükségei-

ról az elmés epigrammákban, illő hogy szóljunk tulajdonaikról.

27. A szövevénynek egyik requisituma az, hogy több, másik hogy kevesebb, ne mondassék benne, mint amennyi a kifejtet emelésére kívántatik. Az első ellen azok vétének, kik nyereségnek hiszik, ha egykét verssel többet adtanak, s feledik, hogy csak az jó, ami célhoz viszen, s minden egyéb helyén kívül áll, következőleg hibás. A szövevénynek kiszélesítése azon felül, hogy azt a mindenütt nagy becsú praecisiót sérti, igen gyakran rontja az egységet is, és a beszéd kerektségét, melyek mind annyi sugárai az epigrammai tökélynek.

28. A hosszas theoriai szemléltetések között magunkat is megszálla az epigrammai düh, s kevélyeknek érezvén magunkat minden nyomon másokból hozni példát, próbát tevénk, ha egy epigrammát írni tudnánk-e; s íme itt van amit

„súlyedő titokban
Kegyajkin a képzés lehelt vala :“

Könyvem vágyva vevéd, olvasni mohón neki ültél ;
Lelkedet egykét mív édesen elragadá.
Ez tetszik még is mondod Szalavári leginkább ;
Nem hittem rossznak, már, Szalavári, gyanús.

De fájdalom, a mellett, hogy epigrammát rosszat írtunk, még azon vigasztalás sem marad lelkünknek, hogy egy jó gondolatot hoztunk elő a semmiségből, mert ez a gondolat már tizennyolcz év előtt élt, még pedig epigrammai formában élt. Tekints a Tövisék és Virágokba, ott ez áll :

Míveim közt neked ez tetszik, Szalavári, leginkább :
Nem hittem rossznak, már, Szalavári, gyanús.

Minden fogja látni, hogy az az erő itt egy pontra gyűlve munkál a végső gondolat emelésére, mely a mi négy sorunkban szétfoly, s azon felül szükségtelen és céliránytalan beszéd, sem energiája, sem annál inkább zépítésére nem szolgál az epigrammának.

29. Naugerus — az az ismeretes újlatin versi-

ró, ki Catullnak tiszteletére minden évben bizonyos számú példányokat égetett meg a Martiál verseiből — ezen epigrammát írta egy lánykára : *)

Nil tecum mihi iam Phoebe est, nil Nox mihi tecum,
 A vobis non est noxve, diesve mihi.
 Quantum ad me, ut libet auricomo sol igneus axe
 Exeat Eoae Tethyos e gremio;
 Ut libet, inducat tacitas nox atra tenebras:
 Fert mihi noctem oculis, fert mihi Hyella diem.
 Nam quoties a me nitidos avertit ocellos,
 Ipsa in luce etiam nox tenebrosa premit.
 At quoties in me nitidos convertit ocellos,
 Candida et in media fit mihi nocte dies.

A különben szép darabnak egyik nevezetes hibája az, hogy benne a szövevény széles: másik, hogy azon meglepést, melyet a kifejelet eszközteni képes lehetne, már eleve elfoglalja a szövevény végsora :

Fert mihi noctem oculis, fert mihi Hyella diem.

Itt már mondva van, a mi utóbb a kifejeletben következik. Nem elég volna-e csak ezt mondani az egész darabból hogy epigramma legyen :

— quoties a me nitidos avertis ocellos,
 Ipsa in luce etiam nox tenebrosa premit;
 At quoties in me nitidos convertis ocellos,
 Candida et in media fit mihi nocte dies.

Kazinczy és Vitkovics több előlátással tudták mérni az epigrammai hatást, midőn ezen reminiscentiális darabokat adták:

Kél a nap s megnyílsz, de ha száll, elzárkozol. E szív
 Ezt teszi, Gyengyi, ha jósz, ezt teszi, Gyengyi, ha még.
 Kazinczy.

Égek, rám ha veted szemeid, fagyok ím ha behúnyod :
 Czenczi ! te fogsz jéggé tenni, te fogsz hamuvá.

Vitkovics.

Naugerius még egyet ada Pythagoras szobrára, melyet Lessing is felhoza Észrevételeiben az Epigrammákról :

*) Carmin. Sel ex illust. poet. Saec. XV. et XVI. Bassani 1781. pag. 43.

Quem totis vixisse anima redeunte renatum
 Mutato fama est corpore Pythagoram,
 Cernere iterum ut docti coelo generatus Asylae
 Vivat ut antiquum servit in ora decus.
 Dignum aliquid certe voluit: sic fronte severa est,
 Sic in se magno pectore totus abit.
 Posset et ille altos animi depromere sensus,
 Sed veteri obstrictus religione caret.

Ezt az erőtelen beszédű unalmas darabot egy más (Faustus Sabaes) így adá jobban, s hübben (Lessing mondja) a görög originálhoz:

Pythagoram pictor poterat finxisse loquentem,
 Verum Pythagoram conticuisse iuvat.

Kár volt a buzgó catulliánusnak az általa nem becsült Martiáltól, vagy legalább az annyira tisztelt s talán még is fonákul értett Catulltól nem tanulnia, miképen kell epigrammai szövevényt alkotni. De ez a catullomania szinte úgy vethete akadályt a jámbor tanulásának, mint bizonyos más mania a mi fiatal versíróink tudományos előmenetelének.

30. Vannak azonban esetek, hol a nagyobb kiterjedésű szövevény nem ront a kifejlet hatásán, sőt inkább elősegéli azt. Például, midőn a kifejlet feltünése viszonyos észfogatoktól függ. Ilyen az, ha valamely dolog szerfelett nagynak vagy szerfelett kicsinynek festetik. Ekkor a nagyság vagy kicsinység mértékét szükség kimutatni, s azt leginkább az által lehet, ha a mértéknek több tárgyait fokenként számítjuk elő, hogy a kicsinyt, kisebb, legkisebb; a nagyot, nagyobb, legnagyobb kövesse, s a superlativus gradusból szökjék elő a kifejlet. Nem tudunk oly darabot mely annyi sugárt önthetne ennek felvilágítására mint Martiálnál a XI-dik könyv XIX. epigrammája.

I n L u p u m.

Donastis, Lupe, rus sub Urbe nobis:
 Sed rus est mihi majus in fenestra.
 Rus hoc dicere, rus potes vocare
 In quo ruta facit nemus Dianae,

Argutae tegit ala quod cicadae,
 Quod formica die comedit uno;
 Clausae cui folium rosae corona est:
 In quo non magis invenitur herba,
 Quam costi folium, piperve crudum:
 In quo nec cucumis jacere rectus,
 Nec serpens habitare tota possit;
 Erucam male pascit hortus unam,
 Consumto moritur culex salicto;
 Et talpa est mihi fossor atque arator,
 Non boletus hiare, non mariscae
 Ridere aut violae patere possunt.
 Fines mus populatur, et colono
 Tanquam sus Calydonius timetur;
 Et sublata volantis ungue Procnēs
 In nido seges est hirundinino;
 Et cum stet sine falce mentulaque,
 Non est dimidio locus Priapo,
 Vix implet cochleam peracta messis,
 Et mustum nuce condimus picata.
 Errasti, Lupe, litera sed una:
 Nam quo tempore praedium dedisti;
 Mallem tu mihi prandium dedisses. *)

A kijelelt két első és két utolsó sorok már magokban is epigrammát alkotnak; de sokkal kisebb mértékben bírják a hatás erejét mint amúgy a martiálisi gradációkkal. Hibázna, ha valaki hinné, hogy ezen hyperbolák egyedül csak iskolai amplificációk. Mind annyi fokonyként haladó erős vonások azon parányi képnek kitüntetése, melyet a vett ajándékról előnkbe festeni akar a költő.

31. A szövevénynek második hibáját azok követik el, kik szerfeletti rövidsége törekednek. Az ilyenek gyakran elhagyják aminek mondatnia kellene, vagy pedig az epigramma címébe adják, ami egyformán vétek, mert a cím csak különböztető jele s nem része

*) Kezünknel a felebb idézett scriveriusi kiadása volt Martiálnak s némely variánsokat kénytelenek voltunk másokból kiírni. Scriveriusnál a dicere ducere; az argutae arguta; a clausae clusae; a costi Cosmi. Egyetlenegy darabban mennyi hiba! s ezen felül nem valószínűs botránkozás-e classieusnál a szavakat így írva látni: litTeris, consumPto stb.

a költeménynek, szorosb értelemben nem is tartozik hozzá. Ily hibába tévedt Kleist, midőn Hieronymus Amaltheusnak ezen nyelvünkre is szerencsésen fordított epigrammáját így adá:

An zwei sehr schöne, aber einäugige Geschwister.

Du muszt, o kleiner Lykon, dein Aug Agathen leihn:
Blind wirst du dann Cupido, die Schwester Venus seyn.

Ákonnak jobb, és Phyllisnek bal szeme nincsen,
Ám de felülmúlják kecscesl az isteneket.

Kis gyermek, testvérednek gyönyörű szemed add át:
Igy te vak Eros, és ő Kütherea leszen. P o n o r i.

Az originál ez:

Lumine Acon dextro, capta est Lecuilla sinistro,
Et potis est forma vincere uterque Deos.
Blande puer, lumen, quod habes, concede puellae:
Sic tu coecus Amor, sic erit illa Venus.

A Kleist epigrammáját címje nélkül érteni sem lehet, mert a mi Amaltheusnál a szövevényt teszi, Kleist a címbe fonta azt, s ez a Kleist epigrammája épen oly rosszúl epigramma mint Kazinczynál az az ismeretes Arbuscula című szép darab az leszen, ha így adjuk:

Roscia, midőn a hallgatók lepisszegnek.

A ti javallástok, pór rend sokasága, gyalázat:
Mesteri játékom csak lovagénak örül.

Martiálnál, s az ő nagy tanítványánál Lessingnél, soha sem szükség cím által vetni világosságot az epigrammára. Nálok minden magából a költeményből érthető. A németeknél pedig Goethe címet nem is szokott adni epigrammáinak, mint nálunk Kisfaludy Károly a maga 28 számból álló részint gnóma, részint epigrammáit is címek nélkül adá, a nélkül hogy értelmökön legkisebb homály volna.

32. Kifejlet, czélpont ideái oly rokonok egymással, hogy miatta a dolog valósága nem vesztene, ha a theoretikusok által a kettő öszve zavartatnék. Mi alább a czélpont nevezettel fogunk élni; itt azon okból

használtuk a kifejeletet, mivel általa a szövevény ideája mellett felvilágosító antithesist nyer az olvasó. Tudva vagyon mily viszonyban áll genus, és species egymás között a logikusoknál, és így nem leszen érthetetlen ha mondjuk, hogy hasonló viszony van az epigrammai theoriában a czélpont és epigrammai nyíl között. A czélpont tudniillik genus, a nyíl ennek alárendelt speciese. A czélpont közönségesen minden epigrammai nemekben multhatatlan rész, tehát az elmésben is, csak hogy itt — minthogy az epigrammai elmésségben többször van szűrő és metsző czélzás, mint nem — sajátabb nevezettel nyílnak lehet mondani.

33. Az epigrammai nyílnak egy új s elmés gondolatból kell állnia, mely ha rövidséggel mondatott el, minden benne megkívántató teljesített. Lessing tagadhatatlan hibát követett el, midőn a czélpont (nála Befriedigung, Aufschluss) rövidségének okát közönségesen a szobroknál hirtelen elmenni szokott nézőkből magyarázta: de sokkal nagyobb leszen a hiba, ha ezen magyarázatot különösen a nyíl rövidségének okára alkalmaztatjuk, mert hogyan lehessen valamely szűrő, vagy metsző gondolatnak szobron helye, megfogni nem tudjuk. Okot mindig legjobb magában a dolog természetében keresni, s a jelen esetben is, ha azt mondjuk, hogy az magában az epigrammai nyílban fekszik, a legvalóbbat találtuk. Mert nem nyilván van-e, miképen a sebes röppenet adja meg erejét az elmésségnek? sőt Jean Paul szerint maga ezen sebes röppenet elmésség. S oly nehéz-e megfogni, ami még a physikai világban is mindennapilag kitetsző, hogy a tárgy röppenése annál sebesebb, minél rövidebb tért kell befutnia? Bár mily elmés legyen a gondolat, ha sok szavakban adatik, elveszti erejét, szinte úgy mint a lapály szélességén szerte áradt folyó, s nem munkál többé oly hatással reánk mint ha egykét szóból pattant volna ki. Hosszan talán nem is szükség a dolog felett elmélkedni. Oly világos ez, hogy gyéren találhatni példát, hol a nyíl rövidsége ellen vétetett volna. A poetasterek legtörpébbike

is — kiknek literatúránk igen kis köréhez képest mi sem vagyunk szűkében — minekelőtte tollat venne kezébe, ezt szokta előre kigondolni, ami gyakorta Scaligerként nem is egyéb, mint az a tolvajkulcs, mely úgy alkalmas egy, mint száz más zárnak felnyitására. Ez mind amit a nyílról szükségesnek véltünk mondani.

34. Az eddig előadott osztályok csak a négy legnevezetesebb epigrammai nemeket érdeklik. Többről szólni szükségtelen, nem azon okból, mintha vélnők hogy ezen osztályzat minden nemeket kimeríthetne, hanem mivel a művizsgálói szempontokat főképen csak ezekre kell fordítani, s amit rólok a theoria mondhat, az minden egyéb, általunk nem érdeklett nemekre is kisebb vagy nagyobb mértékben alkalmazható. Az epigrammai költészet oly sok alágazatokra oszlik el, hogy mindeniket bizonyos osztályozat alá vonni fáradságos dolog volna s ha valaki tenné is, munkája alig lenne több, mint szókönyvi magyarázat.

III.

Értekezvén az epigrammák nemeiről egyenként véve, alig maradt valamely theoriai szempont érintetlenül; néhány helyt pedig a dolog önkényt vona hosszabb magyarázatot maga után, hogy most ezen szakaszban, mely az epigrammák közönséges tulajdonaikról szóland, csak kevés marad említeni való.

35. Ha a II. szakaszban előadott nemeket egybe fogva vesszük szemügyre, tapasztalni fogjuk, hogy az epigramma oly költemény, mely valamely jelenné tett tárgy egyes tulajdonát bizonyos szorosan meghatározott ponthoz függesztve adja elő. A költő, tudniillik, tárgyának jelenlétet ad, s benne valamely tulajdonságot fedez fel, vagy egy maga által talált tulajdonságot poetai valószínűséggel költ reá, előadását akként alkalmaztatván, hogy a mű egészéből egy bizonyos pont, melyhez minden vonás mérve van, s melyből a költői képnek

tekintetnie kell, szembeötlőleg feltűnjön. Mind ezt rövid, numerosus, eleven beszéddel előadva.

36. Ezen kevés, definitio helyett szolgáló, vonásokból könnyű kitalálni az epigrammának kirekesztőleg saját requisitumait. Azok mellett, jelesül, melyeket az aesthetika általában minden költeményben megkíván, a tárgy eleven jelenléte, haladékony előadás, célpont, egység, s végtére — ami ezen két utolsóból veszi lételét — rövidség, azon sajátságok, melyek közönségesen az epigrammából kimaradhatatlanok.

37. A tárgy eleven jelenléte élet, mozgás, személyesítés ideáiban oszlik fel. Vagy, hogy az egész művészi titkot kevés szóban kifejtjük, a lelketlen dolgoknak emberi tulajdonokkal rokonságba hozatala eszközli a tárgy eleven jelenlétét (Hasonlítsd 9—14)*). Midőn egy elvont s külső érzékek által meg nem fogható dolog mondatik el, abban nincs tárgy eleven jelenléte, hanem csupán testetlen gondolat. Ellenben ha az ideát valamely személyesített s emberi tulajdonokkal felruházott alak mondotta el, ha az észrevétel bizonyos személyre volt alkalmaztatva, a gondolat képben adva stb. íme ezen esetekben már látható lett az eleven jelenlét. Szükség, hogy az epigrammatista erre fordítson főképen figyelmet; mert ezt elmulasztván, könnyen aphorisma-íróvá válhatik.

38. A célpont az a végső gondolat a költeményben, melynek kiemelésére vagynak minden egyebek használva. Mihelyt valamely mellék idea ezzel összefüggésben nincsen, bármely tökéletes lett legyen is magában, céltalanul használtatott; s az epigrammának épen oly ártalmára van, mint az eposi nagy alkotványnak a vele össze nem font és szőtt episód. A célpontnak a költemény legérdekesebb gondolatját kell ma-

*) Lehetne mondani, szélesb értelemben, rerum intellectuum corporatio. Mert a költészet nem szenved merő intellectuális, valamint nem merő materiális tárgyakat sem, hanem a kettőből egygyé lettet.

gában foglalnia, s minden lehető fortélyokat munkába vennie, hogy az olvasóban szív s lélekre hasson. Innen következik azután, hogy minden epigrammának csak egy célpontja lehet; mert ez a superlativus gradus az érdeklletben kizárja a többség észfogatját*). Ha ezen észrevételt szemünk előtt el nem veszítjük, könnyű leszzen megmagyaráznunk: mennyire van Sc aligernek igaza, midőn az általa úgy nevezett differtum epigrammának, hol minden distichon saját és különös célponttal bír, adja minden egyebek felett az elsőséget; holott azt kell inkábbára mondanunk, hogy az ilyen elmejátékok a helyett, hogy „sokat adnának egyben,” mint Scaliger mondja, végtére a sokban sem adnak egyet, legalább tökélettest nem.

39. A haladékony előadás, mely leginkább a több distichonokból álló epigrammákban észrevehető (mint például a 30-b. idézett), a szavak és gondolatok fokként emelkedő vagy eső következéséből támad. Ezen haladás az előadásban egy soha eléggé nem becsülhető tulajdon, s azt a theoretikusok által emlegetett aesthetikai interessét főképez szerzi az epigrammában. Ebből származik azon rend, mely szerint a költemény tökéletlenekről tökéletesbekre hág, s a viszonyos tökéletnek legfőbb pontjával végződik. Azonban ezen tökélet nem magára a gondolatra, hanem azon érdekllet erőre nézve vétetik számba, melylyel az olvasóra munkál. Mert különben az következne, hogy, midőn a gondolatok menetelésben nincs emelkedés, hanem épen ellenkező, ott egyszersmind haladás sincsen; mely állítás rokon a képtelenséggel. Ki a Martiál epigrammáját (30) figyelemmel olvasta, az előtt nyilván van, hogy ott, bár az ideák quantitative hanyatlanak, az érdeklleti erő az olvasóra nézve pontról pontra emelkedik, s a haladást kézzel foghatólag mutatja. Vannak költők, még

*) Der doppelte Gesichtspunkt ist in der Poesie kein geringerer Fehler, als in der Perspectiv, mond Lessing. Sämmtl. Schriften, Berlin 1796. I. Th. I. 148.

a jobbak között is, kik ezen általunk itt szóba vett haladást, más ettől különböző neművel igyekeztenek ki-pótolni, haladással, tudniillik, az időben. De nem nagy szerencsével. Mert ez érdeket nem hoz az olvasóra nézve, s nem gerjeszt aesthetikai interessét. Nem kevésbé hibás gondolat, mint a haladást az időben drámai actio forrásává tenni. A példa talán nem leszen szükségtelen.

Áon berkeiben zaj nélkül folyjon el éltém,
Mint kristálycsermely myrtusok árnyai közt.
Olykor kis felhő víg kedvem egére borúlhat,
S a szerelem, mint nap, szórja szelíden el azt.
Könnyű lélekkel lássam közelíteni végem,
S kedvesemen függve húnyjanak el szemeim.
Emlékül nyíljék minden kikeletre poromból
Gyászoló hívemnek síromon egy nefejejts.

Hol van itt az az emelkedő következés az ideákban? Az látható, hogy az epigramma első distichona az élet felvirúlt szakában játszik, a végső distichon pedig a sír nefejejtsével végzi szerepét. De emelkedett-e ez által az érdeketi erő? S a változás, mely történt, egyéb-e, mint haladás az időben? — Ismét:

Mint a kék égből kimosolygó csillagok éjjel,
Oly kiesén fénylők mennyei szép szemei.
Arczain a lilium s a rózsza ölelgetik egymást:
Trónt Ámornak ajánl bíbora ajkainak.
Ég, de szelíd kívánnati, mint Auróra könnyüi,
Oly tiszták, s havazó tél fedi keble nyarát.

Ha az olvasó próbát teszen, s a különben igen szép darabnak distichonait ellenkezőleg rendeli el, mint most állanak; hogy tudniillik az első foglalja el az utolsó-nak helyét és viszont — vagy akár mint zavartassanak össze és vissza egymás között a distichonok — tapasztalni fogja, hogy a darabon egyéb változás, mint a distichonok széthelyhezése, nem történt; s az epigrammai érdeket sem kisebb, sem nagyobb annál, mint előbb volt. Csalhatatlan jele a haladás és — ami ennek több-

nyire következése szokott lenni — célpont nem létezik. Egy más epigrammaíró a maga Faustina című darabját, mely ezen utóbbik után van dolgozva, annyiban több szerencsével adá, hogy, ha haladást nem is, célpontot legalább hozott belé; hamindjárt egy ismeretes matthissoni dalból is, elég hogy hozott, s általa epigrammája alkatját tökéletesbbé tette. A darab eként hangzik:

Tűszeme szól, gyönyörű nézése varázsol öröme,
S váltva mosolyg Éosz s Hesperus arczairól.
Szép kerek ajkainak szava égi melódia s Cháris
Tánczkönnyű léptei myrtusi berke körül.
Láng repülő haja hókebelére művésztelen omlik,
S gyengéd szíve, miként Venus Uránia, szent.
Látni ez ártatlan kedvest, egy tiszta tekintet
A nagy Olymposnak mágusi tája felé.

40. Az a belső egybefüggés, melynél fogva minden részek bizonyos pontban összeérve egy egésszé olvadnak, egységnek neveztetik. Nincs ága a szép művészségnek, melyben egység nem kívántatnék, s ugyanazért e helyt, hol csak az epigrammának kirekesztőleg saját tulajdonai érdekeltetnek, róla hosszabb szó nem lehet. Elég legyen azt mondani, hogy minekutána az epigrammában minden, még oly parányi vétek is, szembeötlőleg feltűnik, szükség nagyobb gondot fordítani reá, hogy ezen, egész alkatot összevadás egység hiánya benne ne találtassék.

41. A rövidség nem egyéb, mint a szavaknak és kitételnek bizonyos ponthoz célirányos mérséklete. Oka az epigrammai rövidségnek magában a dolog természetében alapszik. Maga azon észfogat, hogy az epigramma csak egyetlenegy pontot emel ki a tárgyon, kizár minden szélesb kicsapongást. Nem kívántatik tudniillik ezen célra, hogy a kiemelő árnyzatok nagy kiterjedésben toldúljanak elő, elég ha egy tömegbe verődnek a centrum körül össze Mert contrast, melylyel a tárgyak kiemeltetnek, nem sokaságnak hanem külön-
-özésnek resultátuma; következőleg nem nagy hely

a térben, hanem erő és energia a különbözőzésben, legyen a rövidségre nézve vezér maxima. Egyébiránt az epithetonokkal kímélve élés, a periphrasisoknak s minden a tárgytól távolabb eltéréseknek szorgalmas kikerülése, szülik a legjózanabb rövidséget, s ha az epigrammának minden részei szoros iránylatban vannak a célponttal, a versek hosszúsága, vagy a sorok nagy száma nem szül a rövidség postulatuma ellen vétket. Ilyetén gondolatokat mond el Martialis epigrammájában ad Consconium:

Consconi, qui longa putas epigrammata nostra,
 Utilis ungendis axibus esse potes.
 Hac tu credideris longum ratione colossum,
 Et puerum Bruti dixeris esse brevem.
 Disce quod ignoras: Marsi, doctique Pedonis
 Saepe duplex unum pagina tractat opus.
 Non sunt longa quibus nihil est quod demere possis:
 Sed tu, Consconi, disticha longa facis.

Azonban, nehogy egy vétek szorgalmas elkerülése más talán még nagyobbbat szüljön, szükség a költőnek figyelembe vennie azon veszélyt, melynek az értelem van kitéve a szertelen rövidség-vadászat mellett s lépteit ily félelmes szomszédságban óva tennie, hogy ama horátiusi ismeretes észrevételre a kritikusnak önkényt okot ne nyújtson.

42. Még az antithesis is, mely a különböző dolgokat egymás ellenébe helyhezi, igen becses szer az epigrammákban, s az elme nyílának kiváltkép hatalmas rúgója. Ez a gnómát sokszor oly közel hozza az epigrammához, hogy miatta a különböztetésben a nem egészen gyakorlatlan is könnyen zavarba jöhet. Miként emeli, hogy példát mondjunk, ezen aenigmái gnóma becsét az antithesis:

A szerény.

Hódol az érdemnek, nem tudja, nem érzi magát;
 Más ha dicsérnek örül, más ha dicséri pirúl.
 Szentmiklóssy.

43. Ha olvasóink közül ne talán egy némely azon kérdést támasztaná: melyek legyenek az epigrammának egyéb apró költeményektől elválasztó jegyei, annak azt felelnők, hogy a célpont és haladékony előadás. Ha valamely egyes tárgyra írt kisded poema egyszerű, vagy elmés végzettel azonnal epigrammának mondathatnék: mi volna szebb epigramma, mint az anákreoni dalok? Egy része ezeknek antithesisből áll, olykor elmés ki-menetellel; sok közülök poetai descriptio: de a gyakor-lott szem azonnal rájok ismer, hogy egyike sem epi-gramma; nem, még a görög egyszerű alakban sem. A vers és szótagok mértéke ezt nem teszi egyedül: de mi tehát? Úgy tetszik, az az egészen más hangja a darab-nak a tárgy festésénél, az érzelem menetelésében. Az anákreoni dalban nincs oly kitetsző, s egyszerű takaré-kossággal mérséklett successivitas bizonyos pont felé. Ott nagyobb szabadság nyílik a tárgy hímzésére. Azon felül, a legegyszerűbb dal sem mutathat fel oly saját centrum körül forgást, oly egyetlenegy főcúst, hol a sugároknak mindenike úgy volna összegyűjtve, mint az epigrammában. Az ilyen darabok tehát nem epigram-mák, s miért nem? ezen kérdésnek oka végtére a cél-pont és haladás nem létébe esik vissza; mely hiány be-töltésével nagy száma ezen daloknak könnyen epigram-mává változtathatnék. Világos jele annak, hogy a köl-tés nemei között amaz oly sok nehézségekkel feltalál-ható különség a formában fekszik, s egyedül ennél fog-va lehet az elválasztó vonalt némineműleg a gyakorta egymásba szövődő költemények között feltalálni.

44. A régiek epigrammaikat leginkább disticho-nokban írták; nem példa nélkül való dolog, mint Catull s Martiálnál látható, hogy jambus és hendecasyllabusok-ban is. Az újak többnyire rímekben. A franczia s vele testvér nyelvek szükségből; a német talán a kedvesebb zengés miatt, mert a hexameter nem a legszchbmodu-lációjú verse ezen nyelvnek, mint azt önmagok vallják az igazságot oly igen szerető német írók. Minden eddig ismeretes versnemek között, az újaknak mértékelt

gyönyörű rímeiket sem véve ki, a distichonnak jutta leginkább az az ore rotundo loqui. Azt a teljes kerekiséget, azt a bájos modulációt, melyet ez a maga emelkedő hexameterével a beszédnek kölcsönöz, nem lehet nem érzeni. Ez az oka, hogy a finom görög fül ezt hallotta legörömostebb a maga epigrammájából, mely oly igen kedveli a numerosus beszédet, zengeni. Ugyanezen okból nem lehet eléggé magasztalnunk epigrammatistáink bölcsességét, hogy érezvén azon szép örök becsét, melylyel saját nyelvöket minden most élők felett a végzetnek megáldani tetszett, ama kedves harmoniájú magyar distichont kezdték az epigrammában használni, mely által bennünket azon helyhezette tettenek, hogy jelennem, minekutána egykét jobbainknak s köztök leginkább Kazinczynak, szívet és fület bájló distichonaikban az epigramma oly tökéletre hágott, nem lehet többé okunk félni, hogy valamely gondolatlan eléggé durva lehessen epigrammatistáinkat a francziák kevésbbé tökéletes módjára vezetni.

IV.

45. Az epigrammai virág azon földön fakadt ki, mely minden nagyot és szépet magából teremte (4.), s ott ért oly virúlatot, melynél szebbet még semmi ég alatt sem nyerhete. Mert ha tagadhatatlan is a martiáli epigrammák becse, az mindig való marad, hogy a romlatlan ízlés örökre kedvesebb táplálékot fog lelmi a görög sentimentál darabokban, melyek az érzelem húrjait pendítik meg, mint az elmének inkábbára csak meglepést gerjesztő szikrái között, s merjük állítani, hogy azon műbíró, ki nem csak a hideg ész intését, hanem egyszerűsmind a szív melegebb dobbanásait is figyelembe tudja venni, a martiáli darabok felett örökre a görög műveknek fog nyújtani koszorút.

46. A legelső görög epigrammai gyűjteményt — Anthológiát saját névvel — Meleágnosnak köszön-

hetjük *). Ez a sok hálát érdemlő tyrusi görög, ki maga is egyike az Anthologia díszének, nagy szorgalommal válogatta össze, mintegy másfél századdal a keresztény évek kezdete előtt, hazája nyelvének epigrammáit. Hogy válogatását sok gonddal tette legyen, mutatják a felhozott költők, mind annyi csillagai azon kornak, s az az ő saját darabjain feltűnő csín és kényes ízlés. Ha olvastuk a Diokleshez írt levélben előszámlált negyvennégy nevet; ha tekintetbe vettük, mily kedves gyönyörűség vala neki ezen apró költeményeket egybe gyűjteni, s miképen hasonlítja mindeniket virághoz, s maga mint röpdez méhként szerte közöttök, hogy belőlök gyönyörűséget szívjon; s midőn halljuk, hogy ezen kincsek nincsenek többé, s úgy elvesztek — talán örökre — hogy sok költőt egyedül a névlajstrom ismeret, kik különben, mint néhány hátra maradt töredékek mutatják, méltók valának Theokrits Anákreon, vagy Sappho és Simonides mellett állani; s lelkünkben felébred annak gondolatja, hogy görögök csak egyszer éltenek e földön: melyikünk fog egy szánakozó sohajtást a meleágroi Korónától megtagadni?

Százötven év után Thessaloniki Philippos gyűjte a maga koráig élt s még a Korónában meg nem jelent költők műveiből egy más hasonlólag nagy becsű füzetet. A korunkra általszállott darabok fájdalmas emlékezetet gerjesztenek bennünk társaiknak elveszte miatt; mely annyival inkább érezhető, minthogy Meleágnos és Philippossok általok nem nevezettektől is válogattak epigrammákat, ami nyilvánná teszi, hogy bennök többet veszítettünk, mint amennyit a névlajstrom mutat; pedig hihető, hogy általok minden össze-gyűjtetett, mit csak egy jobb ízlés javallhata **).

*) Amit az Anthologia történeteiről mondunk, nagyobb részint Herderből van véve. Lásd J. G. Herder's Sämmtl. Werke. Wien 1813. X. B.

**) Az 1820-ban kijött lipcei Conv.-Lexikon még két gyűjteményről emlékezik, melyekről Herder hallgat. Egyik a 12. század alatt élt Diogeniánus Herakleota, más a XI-dik századi Strátóé, ki a Meleágnosét többekkel bővítette.

De mely sors! íme az Anthologiának épen Anthologia által kellett veszélyt szenvednie. A justiniáni sötét időszak (VI-d. század) tudniillik, egy Agathias nevű szerkeztetőt számlál, kia maga s más Philippos után élt költők műveit hét könyvbe gyűjtötte. Mi vala természetesebb azon korban, mint hogy ezen kisebb gyűjtemény, melynek tárgyai s előadása módja az idő szellemével rokonabb volt, a régiségnek ama szebb hagyományait feledékbe temesse. Valóban a meleágrosi és philipposi Anthologia egészen elenyészett volna, hanemba egy negyedik belőle legalább némely maradványokat megmentene.

Ez a negyedik szerkeztető Konstantinus Kephalas volt, s gyűjteménye a három előbbi füzetekből támadt. Miként válogatta legyen a darabokat, nem akarjuk feszegetni, hálával tartozunk inkább, hogy annyit is iparkodott a vég veszélytől megmenteni, mennyit ezen negyedik gyűjtemény által bírunk, ha egyébiránt kénytelenek vagyunk is megvállani, hogy ő vala az, ki a maga Anthologiákból összealkotott Anthologiájával leginkább eszközle ezen becses művek vesztét. Mert előde, Agathias, legalább illetetlenül hagyta a meleágrosi és philipposi Koszorúk szép fonadékát, ő pedig szétbontá és kifosztogatta.

Azonban még ezen negyedik gyűjteményt is csak a Maximus Planudes *) konstantinápolyi szerzetes szorgalmának köszönhetjük. Ez a XIV. század embere a kephalasi gyűjteménynek egy újabb alakot ada. Kénye szerint teve benne felosztást, kihagyást: újabb darabokkal szaporítá a régieknek nem becsét, hanem inkábbára csak számát, s ez a compiláció az, mely a legelső nyomtatást érte.

Kephalas Anthologiájából egyetlenegy kézirat maradt fenn a heidelbergi könyvtárban, és szerencsére,

*) Ugyanaz, ki a XIV-dik században Aesopus neve alatt egy mesékből álló gyűjteményt ada ki. Ramler's Batteux Leipzig 1769. III. B.

minekelőtte ez a kincs Rómába általszármazott volna, Salmasius kezeibe jutott, ki azt lemásolta. Ezen másolat későbbben több itt-ott felfedezett darabokkal szaporodva Reiske által *Anthologia Graeca* név alatt Lipcsében 1754. kiadatott. Ezekből, s más újonnan találtakból, foná későbbben Brunck azt a gazdag Koszorút, mely az *Analecta veterum Poetarum* (Argent. 1777. T. I-III.) című kötetekben találhatók. A heidelbergi, most már vaticáni, kéziratot Jakobs másolta le újra Rómában, s megtoldva éles kritikai jegyzeteivel kiadá: *Anthologia Graeca ad fidem codicis vaticani edita* 1813—1817. Ennyit az Anthológiáról historiai tekintetben.

47. A művelt Európa literatúrával dicsekvő nemzetei közt alig van egy, mely az Anthológiából ne bírna fordításokat; egész könyveknek fordításait azonban csak az új latin literatúra mutathat, s ez is olyakat, melyek kritikai figyelmet alig érdemelnek; s aki tudja, mit teszen egy holt nyelvből más holtra fordítani, az ezen elcsigázott grammatikai fordításokat nem fogja kezébe venni. Szerencse, egy herderi fordítással bírni, eddig még csak a német nemzetnek jutta; s ámbár a Herder dolgozásai sem mentek azoknak gáncsaiktól, kik a szavakhoz tapadt sanyarú fordítást kedvelik: de a józan örökké javallni fogja az ilyen színt és karaktert visszaadó utánképzeteket. Magát a görög Anthológiát valamely nyelven adni szinte úgy szertelen nehézségekbe fog kerülni a tárgy kicsinységéhez, mint Vossnak Homért fordítani a tárgy nagyságához képest. Nem oly gyermekjáték, tudniillik, mint első tekintettel vélnők, ezen kényes virágokat úgy általültetni, hogy saját színek és illatjokat el ne veszítsék, s éppen azért, midőn e helyt azon óhajításunkat teszszük nyilvánná, hogy bár honi íróink közül vállalkoznék egy, ki a görög földnek ezen kedves termékeit a magyar ég alatt is virúlatra hozná, annak egyszersmind ajánlanók, hogy a herderi szempontokat tartaná figyelemben; mert csak ez úton volna lehető a fordítók egyik veszedelmes örvényétől, attól a feszes és

nehézkés hívségtől, megmenekednie. Néhányan már eddig is tettek próbákat, s bár nem mondhatni, hogy nagy szerencsével: de legalább hajlandókká tesznek bennünket hinni, hogy egy magyar Herder nyelvünknek még szerencsésb Anthológiát is adhatna, mint a német a *magténak adott volt. Már felebb is volt szó felőle*, miképen a német distichon modulációja a görög és rómainak oly messze alatta marad, s hozzájuk a magyar mily közel áll, s aki érzi, önmagával Herderrel, mint emeli becsét az epigrammának azon kerekded gördület, azon bájos numerositás, mely a görög hexa- és pentameter sajátja, az nem fogja kétleni, hogy nyelvünk már ezen tulajdonánál fogva is hasonlóbb másolatait adhatná a görög epigrammának, mint a vossi és klopstocki hexameterű nyelv *).

Ha egy Deáky Zsigmond ifjú korában s gyakorlatlan kézzel ily fordítást adhatta, mint például ez:

Jámbor utas, ne siess, e tájon szunnyadoz Echo:

Kölsd fel, szólj hozzá, szép szava visszafel.

Hogyha te hallgatsz, ő sem szól. — A tiszta leánya

Senkit nem szólít, s visszafelelni kegyes.

Wanderer, säume! Du gehst die schlafende Echo vorüber:

Wecke sie auf, sie spricht; freundlich antwortet sie dir.

Aber schweigst du, schweiget sie auch. Die bescheidene Jungfrau

Redet nicht an; sie giebt liebliche Worte zurück. Herder.

mennnyivel inkább lehet reménylenünk, hogy valamely gyakorlott s azon felül költői szellemtől vezetett kéz ezen epigrammákat nyelvünkre sok szerencsével hozhatná által. Deákytól az Erdélyi Museum több ily utánzásokat mutata, s ha kevesebbé sikerültek is, izlését

*) Unsere Prosodie starrt von einsylbigen unbestimmten Worten; Hiatus sind in ihr fast unvermeidlich, und wenn der Vers seine Flügel mit fröhlichem Spiele auf- und zuschlagen soll: so schleppt sie sich oft in mühsamem Gange daher, treu dem Himmel unter dem sie ertönet. Den Griechen hatte die Muse gegeben, mit offenem Munde zu reden; Gesang floss von ihren Lippen; Gesang spricht auch von ihren Steinen. Herder.

a választásban igazolják. Dicséretet érdemel, hogy egyéb elhallgattassék, a szándék ezt az igen szép darabot adni:

Zeiten hinab und Zeiten hinan, tönt ewig Homerus
Ewiges Lied; ihn krönt jeder olympische Kranz.
Lange sann die Natur, und schuf; und als sie geschaffen,
Ruhete sie und sprach: „Einen Homerus der Welt.“
Herder.

Múltak idők s múlnak, de Homér szent lantja örökké
Zengedez; őt illet minden olymp-koszorú.
A nagy Zeüs habozott, míg végre teremte világnak
Íly költőt, s „Egyet, monda, teremtni elég.“
Deák y.

Egyike a görög Anthologia legszebb műveinek; de itt a magyar messze utána marad a németnek, s a fenség, mely a Herder két végső sorában van, Deákynál elenyészett.

48. Azon Anthologiában, mely mai nap kezeinken forog, epigrammák, mesék, idyllek s egyéb apró lyrai darabok foglaltatnak; mert a régieknél ezen nemek nem voltak egymástól elosztva, sőt gyakorta az egy epigrammai név mindeniket magába foglalta volt. „Sive epigrammata, sive idyllia, sive eclogas, sive (ut multi) poematia, seu quod aliud vocare malueris, licebit voces: ego tantum Hendecasyllabos praesto.“ mond Plin. Caec. Lib. IV. Ep. 14. Korunkban mindazáltal, melyben a poesisnak egy saját philosophiája támadt, ezen nemek között a határozó vonalt nem ismerni hiba volna. Az epigrammák — mert ehelyt csak rólok lehet szó — nagyobb részint sentimentál darabok, s ez a sentimentalismus kiterjed nem ritkán azokra is, melyek didaxist foglalnak magokban: elmésség csak egy igen kis osztályzat felett van előntve. Mindenütt megismerszik rajtok a görög művészség karaktere, a nyugalom, mély érzet s még is vidám derűltség; mindenhol tiszta, gyöngéd emberi érzelem mutatkozik, mely hasonlót kíván az olvasóban is, hogy értessék; s az az utólérhetetlen gyermekded egyszerűség, mely még a homeri eposra is annyi bájt, annyi kedveséget olvaszt, csaknem minden darabon, mely a Mele-

ágros és Philippos korából szállott reánk, észrevehető. Foglalatjok nagyobb részint valamely ártatlan öröm, édes ábrándozás, finom, s kedves érzettel teljes reflexió, mely a szívet észrevehetetlen bájjal melegíti el. Magokat az elmés darabokat is, melyeket a mi korunkban gyakorta vadság bélyegez, a görögöknél ritkán hagyja el az az egyszerű csín, az a szeretetre méltó művésztelen grátia. S íme ez a görög epigramma képe, ezek azon tulajdoni, melyeket az utókor távolról követ: de elérni nem tud.

49. A hellen földről átvándorlott az epigramma a Tiberis partjaihoz; s itt a római komoly és sanyarúan férfias nemzetenél elváltoztatá alakját. Levetkezte a maga gyermekded kecsseit s derült sentimentalismusát; s oly formát veve magára, melyben régi hazája csak néha szemlélhette volt. Ha nem mondjuk is, az olvasó érteni fogja, hogy beszédünk azon alakot czélozza, melyben Martiál a maga darabjait előnkbe állítja. Szándékunk a külnyelvek epigrammatistáiról futólag szólni, s erre, úgy hiszszük, elég minden nemzetekből csak a legnagyobbak felől emlékezni, kik úgy tekintethetnek mint a többinek képviselői. — Azok közül, kik a régi római s újabb latin nyelven írtak, Catull, Martiál, Ausonius és Owen legméltóbbak a figyelemre.

50. Catull vég szakában élt a római respublicának. Több apró költeményeket írt, melyek között epigrammák is vannak. Némelyek által egészen epigrammatistának tétetett, holott darabjainak nagy részén alig van a rövidségnél egyéb epigrammával rokon sajátság. Azokon, melyek szoros értelemben epigrammák, szembetűnő könnyűség van a leleményben, fordulatban s gondolatok kifejezésében; a nyelv és előadás kedves, mint azon kornak minden íróinál; s az elmesség finom. Némely darabok érzelemtől vannak átlehelve, mely sajátság Catullt a görögökhöz közelebb teszi, mint minden más római epigrammatistát.

51. Az elmés epigrammák Martiálban hágtak a tökélynek azon fokára, melyet még senki felül nem

haladott, s kétleni lehet: ha valaki elért-e. De Martiál-nak ez is aztán minden érdeme. Typust, az Anthologia epigrammáiéhoz hasonlót, nála hiába keresnél. Sentimentalismus sem az a derült görög, sem az az újabb sötét, az ő darabjait nem melegíti. Még csak ily költemény is, mint a Leanderre írt — mely a Spectaculumok között áll — nála kevés találtatik:

Cum peteret dulces audax Leandrus amores,
Et fessus tumidis iam premeretur aquis,
Sic miser instantes affatus dicitur undas:
Parcite dum propero; mergite dum redeo.

Pedig kérdés alatt van, ha a könyv, mely De Spectaculis címet visel, Martiál munkája-e? Volnának okok nem is hinni, hogy övé. Mi kik egyébiránt igen szeretjük, ha az író saját fejével ítél, ez úttal az olvasó kegyes engedelmeiből a Jovián fejével bátorzkodunk ítélni, hogy beszédünk nagyobb hitelt nyerjen az iskolák bölcsei előtt, kik képzelt magasságokból szánakodó lenézéssel pillantanak mindenre, ami nem Scaliger, vagy Jovián, nem Muretus és Raphael Volaterranus, s még is ítélni mer, habár javalva is: elég, hogy vakmerőleg ítélni mer, hol ők csak csodálni bátorkodnak. „Valerius Martialis, mond Jovián (de Serm. lib. III. cap. XVIII.) artificiosissimus epigrammatum scriptor, ita in iis quidem iocatus est, ut frequentius carpat, quam delectet; tametsi e demorsione ipsa delectatio quoque paritur. Sunt tamen dicta eius in universum arguta, subtiliterque conquisita; abstrusae sententiae, eademque rarae, salsae, aculeatae; inventiones vero maxime acutae; verba autem praecipue acomodata, quaeque non prima tantum facie atque in ipso explicatu lectorem alliciant, atque auditorem: verum quae in eius animo relinquant tacitam quandam quasi subtitillationem.“ S ez a szűrő, metazó, éles fedés, vagy az idézett szavak szerint demorsio, spicula, dicta arguta, inventiones acutae, gyakran epébe is mártva, teszik karakterét a martiáli epi-

grammáknak, s bennök egyéb vonást nem könnyen le-
 hetne találni. Egyébiránt az elmés epigramma alkatját
 illető postulátumok nála mesteri ügyességgel vannak
 kielégítve. A szövevény természetét ő úgy értette, s
 hogyan nem senki más. Elméssége mindig eleven, s
 benne az érdeketi erő a legszerencsésb calculussal van
 mérve. Hírének igen sokat árta, az újabb korban, az a
 mindent nem kímélő mód, mely tartaléktalan s lepletlen
 állítja a vétket az ártatlanabb szemek elébe, s innen jó,
 hogy némely kiadásokban igen sok darabjait nem lel-
 hetni, melyek ezen észrevétel alá esnek. Mert a kö-
 zépkor kritikája, mely Athene és Róma nagyai felett is
 határtalan hatalmat usurpálga, azon felül, hogy gram-
 matikai soványság volt, leginkább erkölcsi principiu-
 mokon alapodott, s benne az aesthetikának csak mellé-
 kes szerepet volt szabad játszania. Az újabb kor tudja,
 hogy műbírónak csak az aesthetika szabad bíráló szem-
 pontokat, s a moralításra ügyelnie műtélői kötelességei
 között a legkisebb kötelesség, ámbár figyelmet érdemlő
 kötelesség. Ítélete tehát a középkornak megengedhető
 ugyan; de hogy Naugerius, vagy egy szánást ér-
 demlő Paulus Jovius ezen tekintetből menván ki,
 Catullt a Martiál rovására magasztalgatják, annál
 nem lehet nevetségesebb dolog az előtt, aki tudja hogy
 Catull szinte oly mértékben, vagy talán még inkább,
 obscoenus, mint Martiál *).

52. Dec. Mag. Ausonius nyelvmester, rhetor,
 utóbb galliai consul Valentinián és Gratián csá-
 szárok alatt. Példánya az epigrammában Martiál volt,

*) Paulus Jovius in Elog. viror. liter. illustr. in Marco
 Antonio Casanova. — M. A. Casanovae, Comense Patre Romae
 genito arguti epigrammatis palmam detulit illa ipsa Roma, seve-
 rae auris iudicio superba nec unquam in confesso pudore poetis
 adulatrix: quod lepida, et salsis finibus aculeata carmina factita-
 ret. Elocutioni casta tamen puritas ac innumero saepe duro lenitas
 defuit, qualis in Catullo praetenero poeta conspicitur; cum in-
 geniose mordaci, et impuro Martiali persimilis esse mallet, ut
 una praesertim peracutae circumductaeque sententiae gloria du-
 ceretur etc.

de sokkal kevésbé elmés, és termékeny tehetségű mes-
terénél, az előadás erejében is messze utána maradt.
Nyelvének nem tuda csínt adni, mint az a kor nem,
melyben írt. Apróbb költeményei között vannak dara-
bok, s nem kis számmal, melyeket epigrammák közé
helyezni igen nagy tisztelet volna. Azonban Róma ké-
sőbbi költői között az elsőbbség helyén áll.

53. Owen a XVI-dik század végén, és a XVII-
diknek elején élt. Dolgozásai nagy részint gnómákból
állanak; de vannak oly epigrammái is, melyek örökre
jelesek maradnak. Egyébiránt, bár kora Britannicus
Martialisnak nevezte, bár társai által magasztaltatott, a-
hogy senki más nem — mint ezen rá készült tetras-
tichon is, mely az akkori kritika organonja gyanánt szol-
gálhat, mutatja:

Scripserunt Latii, scripsere epigrammata Graii;

Quos inter vitam nominis unus habet.

Excipite hunc; omnes superavit Oënus, et ipsum

Aequavit, si non et superavit eum.

— ő még is oly törpe alak Martiál mellett, mint a mi
legújabb regeirőink az általok imádott, de rosszúl, vagy
épen nem értett és szolgai módra utánzótt Kisfaludy
Sándor mellett, kiknek nyomorék szüleményeiket lát-
va a józan, nem tudja, ha szánakozzék-e, vagy Róma
bölcsével felkiáltson: *O imitatores! servum pec-
cus, ut mihi saepe bilem, saepe iocum, vestri
movere tumultus!*

54. Az újabb nemzetek epigrammatistái — vagy
azért, mivel a görög literatura nem volt oly ismeretes,
mint a római, vagy mert annak értésére a többség ke-
vésbé vala fogékony (miképen korunkban), lehető
hogy mind a két ok munkált, s egyik következése a
másiknak — mind Martiálnak hajtottak térdet.
Kivált az olaszok, spanyolok, és francziák ezen nem-
ben nagy szerencsével haladtanak. A francziákról ne-
vezetesen, kiknél a nyelv oly gazdag tára az elmés-
gnek, hogy ezen pontban velük egy nemzet sem mér-

közetik *), Jenisch azt mondja, hogy nálok minden ír, vagy legalább mond néhány epigrammát, s innen az a sok ezrekből álló hada a francia epigrammának.

55. Ki azonban azt hinné, hogy ezen nemzetekre nézve a görög epigramma halottaiból fel nem támadott legyen, igen tévedne. Élnek nálok a görög epigrammák, sőt nagy divatban is vannak, csak hogy elváltozott alakkal. Ami, tudniillik Hellásban, lyrai, drámai, vagy eposi, s nem ritkán ezeknek kettejéből, vagy hármából vegyült formában mutatta magát, az újabb korban többnyire tiszta lyrai alakba öltözve általment ezen nemzetek apró dalocskáiba. Mert ki nem ismer rájuk a sonnett, madrigal, rondeau s egyéb nevekkal czímezett kisdédalokban, melyek mind annyi elrejtett alakú szökevények a barbaries által feldúlt szép hazából; azonban sajátképen nem epigrammák többé, hanem művészi metamorphosis által epigrammákká lehető darabok.

56. Az olaszoknál Brignola, Loredano, Alamanni s a két Gozzi; a spanyoloknál Juan de Rufo, Lopez de Vega, de Villegas, Argentola, Rebolledo; a francziáknál végre St. Gelais, Maynard, Gombauld, d'Acceilly, de la Monnoye, Boileau, Rousseau K. J., Piron, Senecé, Voltaire stb. adták a legjobb elmés epigrammákat.

57. Az angol szellem úgylátszik terjedékenyebb helyet kíván, hogysem az epigramma szűk korlátai között mozoghasson; s talán innen van, hogy nálok oly kis számmal találhatni műveket a költészetnek ezen neméből. Pope, Swift, Curchill és Buttler írtak néhány darabokat, melyek azonban a francziákkal nem mérkezhethetnek. A legjobb angol epigrammák eddig a Prioréi.

58. A németekre is inkábbára a martiáli, mint a görög epigrammának vala befolyása. Mert, ha Opitz és Logau darabjain némelykor görög színt találhatni

*) Lásd Jean Paul, Vorschule der Aesthet'k. IX. Prog. über den Witz.

is, műveik nagyobb része martiáli elmésségbe van mártva. Wernicke pedig annyira Martiál, amennyire igen kevés minden más nemzeteknél. Ezen három képviselője a német epigramma előkorának még ma is igen szép fényben ragyog az epigrammatisták sorában. A középkor Wernicke nyomain ment, s ezen pálya. resultátumi Kaestner, Göcking, Kretschmann és Lessing; nagy részben Ewald és Kleist is. Az újabbak közt Schiller némelykor Martiál felé hajlong; azonban darabjain inkább van görög, mint martiáli szín. Herder a görögöknek, kiknek nyomait követte, igen szerencsés tanítványa; de a legszebb koszorút talán minden újabb költők közül Goethének adá az epigrammai Músa. Csaknem minden darabocskáin megismerni a nagy művészt, ki a forma felett határtalan hatalmat gyakorol; s az epigramma alkatját, s azokat a művészi fordulatokat senki sem értette még nemzetének költői közül annyira mint ő, s ezen tekintetben talán csak az egy Lessing lehetne vele össze mérhető. — Schiller adott oly műveket, melyek őt az első német epigrammatisták közé teszik; de sokáról epigrammáinak azt kell mondanunk, hogy bennök azt a gazdag, s általa többnyire nagy szerencsével használt, didaktikai lelket itt kevésbbé lehet szeretnünk, mint egyéb műveiben, mert ez kapja ki őt a Goethék és Lessingek fényes köréből igen gyakorta oda, hol a gnómaírók iskolamesteri komolysággal reflectálnak és bölcsekednek. Ezen dolgot nem kellett vala figyelem nélkül hagynia a dicséretre méltó buzgalmú Szerényinek, ki schilleri epigrammákat igyekezett magyarád adni; mert a helyett, hogy száraz reflexiókkal ajándékozott meg, melyek a felvett epigrammai címnek meg nem felelnek, birtokába tehetett volna bennünket Schiller azon epigrammáinak, melyeknek poetai becse örökre kétségbevehetetlen leszen. Ezen észrevétel elmondását annál szükségesebbnek véltük e helyt, minél több ügyességét tapasztaltuk Szerényinek a külnyelvi művek visszaadásában.

V.

59. Az eddig elmondottak bennünket azon pontig hoztanak, hogy már átmenetelt tehetünk a jelen értékezés ötödik és vég szakaszára, mely saját nemzetünk epigrammatistáit fogja tárgyzani.

Ki a magyar literatúra történeteire, hacsak a múlt század közepéig is kitekint, s tudja, mily nagy befolyása volt legyen a francia literatúrának, szinte Faludi óta, íróinkra; az előtt figyelmet érdemlő dolog lehet, hogy a francia epigrammának, — mely mint felebb mondatott, sok ezrekből álló had — mind e mai napig legkisebb befolyása sem vala a magyarra, sőt fordítást is alig találhatunk, mely ezen nemzet nyelvéből történt volna. Hihető, hogy a mi francia magyarjaink, Bessenyei, Barcsai, Orczy, nem érzettek magokban epigrammai tehetséget, hihető, hogy nem tartották méltónak a poesis ezen kisded nemére fogyasztani az a nélkül is középszerűleg kapott erőt; hihető, hogy az epigramma az általok szeretett lassú léptekkel huzakodó versnemben elveszté szökdelő elevenségét, s fonákul verdezte füleiket. Akármelyik lett legyen oka az előszámláltak közül, elég, hogy a dolog ekként volt, s a magyar epigramma első nyomait nem Bessenyei vagy Barcsainál, hanem a római literatúra két tanítványának Baróti és Rájnisnak művei közt találjuk. Mihelyt, tudniillik, ezen sok hálát érdemlő két fióknk a római, vagy inkább görög lant zengzetének nálunk másodszor ada életet, azonnal feltámad a epigramma is.

60. Kazinczyig, ki a magyar epigramma teremője gyanánt tekintethetik, Barótin és Rájnisson kívül, Verseghy és Virág azok, kik ezen nemben próbákat adtak. Baróti és Rájnis mindketten kis mértékben bírtanak költői tehetséggel, s ezen kis tehetséget is elfojtá a római költők szertelen utánozása; s

innen jó, hogy valamint egyébhol, úgy az epigrammai pályán is magoknak fényt nem szerezhettek. Versegghy, mint közönségesen tudva van, kevés eredetiséggel bírt. Az Aglájában kiadott legtöbb daraboknak origináljaira kivált a német költők munkáiban ujjal lehetne mutogatni. Ezen észrevétel alól nem tesznek kivételt az ő epigrammái sem, s minekutána mi e helyt csak eredeti művekre függesztjük figyelmünket, inconsequentia vétkével vádoltathatnánk, ha Versegghyt mint epigrammatistát theoriai szempontra vennők.

61. Virág vala az első, ki saját értelemben eredeti epigrammákat adott. Stúdiuma a költés ezen nemében, mint a rómaiak tanítványához illett, Martiál volt; de ki fogja tagadhatni, hogy épen ez a martiáli, s kirekesztőleg martiáli stúdium tevé, hogy Virág mint epigrammatista azon tökélyre el nem jutott, hová költői tehetségénél fogva eljuthatott vala. Ki a martiáli epigrammákban előhaladni kíván, szükség, hogy már születésével bizonyos mértéknyi elmésséget hozott legyen: pedig Virágnak épen ezen örök juta igen szűken. Mi legalább meggyőződve vagyunk, hogy azon barátjai is, kik az ő költői dolgozásai iránt a legnagyobb tisztelettel — s nem ok nélkül! — viseltetnek, az efféléket, mint példáiul:

Jelesdi, rajtad tisztelet jelét látom,

A min nagyon csudálkozom.

Ringyrongy ruhádról lóg le egy kopott csillag:

Mondd meg, miféle? „Bújdósó.”

Értlek: midőn az érdemest keresgélé,

Eltévedett s terád akadt.

az elmés Musa szerencsétlen sugalmainak fogják önmagok vallani. Nála az elmésség — ha szabad így nevezni — mindenkor csak világos, vagy legalább könnyen kitalálható hasonlatokkal foglalatoskodik, s innen jó, hogy epigrammáinak oly kevés hatása van s a műveltebb olvasóra oly ritkán munkálnak annyi érdekléssel, hogy mosolygásra bírnák. — Az mondathatnék talán e

helyt, hogy Virág nem tekintethetik azon szempontok szerint, melyekből Róma Martiálját, hanem azok szerint inkább, melyekből a görög epigrammatistákat kell megítélni; de a görög epigrammának egy igen fő sajátása abban áll, hogy többnyire érzelemtől van átmelegedve, Virágnak ellenben minden műveit egy bizonyos classicai hidegség lengi keresztül; ami szembeötlőleg karakteristikai vonás azon költők munkáin általánosan, kiknek Róma poetái kirekesztőleg kézikönyveik valának. — Egyébiránt erős hittel hiszszük hogy, ha Virágnak a görög költői pálya megnyílhatott vala, gazdag lyrai tehetségét használhatván, egyike fogott volna lenni jobb epigrammatistáinknak, — valamint eddigleni jelesebb ódaköltőinknek egyike — amint ezt egykét darabocská, epigrammái között, tökéletesen igazolja. Mi a technikai postulátumokat illeti, azok Virágnál elég gonddal vannak teljesítve; egyedül azt kívánnók még, hogy beszédének több elevevését kölcsönözött volna.

62. Ez volt az epigramma képe, melyet a magyar literatúra Kazinczyig felmutathat. Olvasónk fogná érzeni, ha nem mondanók is, hogy ez még csak gyenge előkészület volt és silányabb, hogysem egy utóbbi költőnek példányul szolgálhatott volna.

Mihelyt Kazinczy, mint epigrammatista, megjelent; azonnal más, s az előbbitől különböző képet veve a költemény ezen neme magára. Az első ízben publicumot látott darabok azt hagyták az olvasóval gyaníttatni, hogy azok a martiáli iskolának egy nagy tanítványától származtak, s a magyar literatúra barátja örvendett egy új, egy csínnal teljesebb Martiált saját nemzete költői között bírhatni. A következők azonban az Erdélyi Museum, Aurora, Hebe, s egyéb gyűjteményekben közlött darabokkal azt mutatá, hogy ezen epigrammák egy oly iskolának resultátumi, mely a görögök nyomain támadt s Martiál és Goethe különböző pályáit egyesítve alkotta össze theoriáját.

Kazinczynak elmésség és lyrai szellem — két

tulajdon, mely képes a költőt az epigrammai tökély legmagasabb fokáig vihetni — jeles mértékben juta. A körülmények tehát eléggé kedvezőleg jöttek össze, hogy a szerencsés következés szülői lehessenek. És valóban Kazinczynak műveit tekintvén, azt kell mondanunk, hogy ő mind a két epigrammai pályát oly szerencsével futá meg, hogy felőle egy sanyarúbb kritika is mindenkor javallva fog szólhatni. Nem ismerünk költőt az újabb korban, ki az epigrammatista Goethe mellett oly szép fényben állhatna, mint Kazinczy; a görögökkel pedig talán csak ők ketten volnának össze mérhetők. Goethe, mint költő, hasonlatlanul áll felette, mint technikus vele egy parallelába tétethetik; s az epigrammai alkatra nézve Lessing s ők ketten foglalják el minden újabb költők között az első helyet. Martiálón felül emelkedett csín és ízlés tekintetében; mindazáltal amily mértékben ezt meghaladta, talán oly mértékben, lehet mondani, hogy a görög egyszerűség s gyermekded ártatlanságnak (naiv) alatta maradt, miképen ez az újkori költőkkel megtörténni szokott. Megbecsülhetetlen sajátság az ő epigrammáin, mely maga képes lehetne őket a tökély egy felsőbb fokára emelni, mint minden egyebeink e nemben vannak, az a bájos görgésű, hajlékony, kerekded nyelv, mely ezen írónk sok évi stúdiumának gazdag resultátuma. Ez az, ami egy megfoghatatlan bájt, egy bizonyos classicai szintet hagy Kazinczynak minden, még oly parányi, versecskéjéből is felcsillámlani.

63. Oly nevezetes példára, mint a Kazinczyé volt, többen vállalkoztak ki költőink közül erejüket az epigrammai pályán megpróbálni; azonban itt is, miképen egyéb ágaiban a magyar költészetnek, eddig csak igen kevesen emelkedtek oda, hogy felőlők az aesthetikai tribunál literatúránk egykor szebb fénynyel ragyogóbb szakában sok dicsérettel emlékezhetnék. Mi azonban még most íróink kicsiny seregében hasznosnak véltük, amennyire erőnk engedte, mindeniknek kimutatni maga helyét, ki epigrammákat feltünőbb számmal írt,

vagy ha nem is, legalább néhány darabokat ada, melyeken e jelen kornak némileg kímélő, de még is igazságos kritikája javallhatót lel. — Kazinczy után Vitkovics, Tóth, Szentmiklóssy, Thewrewk és Décsei voltak egyedül — mert a sok nemekben ragyogó Kisfaludy Károly ezen osztályba nem jöhet — kik erejük fő részét az epigrammákban gyakorlották.

64. A magyar epigrammatisták egész seregében (ha Kazinczytól elvonjuk elménket) Vitkovics érdemel legtöbb figyelmet. Az ő darabjait vídám elevenesség, olykor enyelgő, olykor metsző s majd mindenkor czéltaláló elmésség, nem ritkán a szívnek meleg érzelme is lengi keresztül; általában pedig rajtok egy a Martiáléval rokon lélek mutatkozik; s mindenhol oly leleményes ész, milyen egy magyar epigrammatista művein sem ismerszik meg. Ő leginkább a latin költőkhöz látszik hajlani, s epigrammáin megtetszik, hogy Owen, Ausonius, de leginkább Martiál, kézikönyvei voltak. Az ő elméssége igen termékeny, s mert a forrás rejtékenyebb mélyéből van merítve, többnyire meglepő. Azokat a sebes fordulatokat az antithesiseknél, melyek Kazinczynak annyira sajátí, ő is nagy szerencsével tudja használni. Görög színt az ő darabjain ugyan nem lelhetni, de a helyett az újabb költők manierjában néhány érzékeny darabokkal lepi meg olvasóját, s mi azt hiszszük, hogy ezek által a hiány, ha egészen nem is, nagy részben legalább kipótoltatik. Kire nem hat az a báj, az a szívből felbuzgó érzés, mely a Czenczihez, Kérés, Féltékeny vég szava stb. című darabokból felénk zeng? Poesisunknak mindenkori nyereségére lenne, ha a mi megbecsülhetetlen Vitkovicsunk még több, illetén valódi lyrai szellemben dolgozott darabokkal ajándékozna meg olvasóit. A szavak és kitételek választásában a sok tiszteletre méltó férfinak nem ártott volna olykor kényesebbnek lennie. Az epigramma szólhat ugyan pedestris nyelven; de, hogy alacson kifejezésekre ereszkedhessék, arra a szépműveket egyetemleg illető törvényektől felszabadító ok az ő kö-

rében nem gondolható. Mi állhatatosan bízunk is, hogy epigrammatistánk józan ízlése a Momushoz (III. könyv 2.), Kantaihoz (II. k. 2.) czímezett s még néhány hozzájuk hasonló darabokat — leginkább pedig a III. könyv végelőtti epigrammáját — melyek a szépnek határán kívül fekszenek — verseinek egy újabb gyűjteményében megszenvedni nem fogja.

65. Tóth László productumai felől a jelenkor-
nak is csak némely kedvező bírái fognak kímélve itélni;
de egy — talán még valaha feltűnendő! — mosolygóbb
század Aristarchusai belebb fogják a magyar literatúra
határait öszvevonni, mintsem ezen művek fekszenek.
Neki nem juthat oly szép örök, hogy verseinek bájt és
vonzó kedvességet tudott volna kölcsönözni. Költe-
ményei között lelmi ugyan egy-két becses darabot; de
legtöbbjeiről azt kell mondanunk, hogy nem egyebek
mesterkélt soványságoknál, melyekből a grammatikus
felette gyakran, a poeta soha sem tűnik elő. Figyelmet
érdemlő dolog, hogy Tóth, ki a görögökkel magát,
birtokában lévén a nyelv, sokkal inkább öszveérésbe
teheté, mint sok más; még is reá a görög epigrammák-
nak oly parányi befolyások lőn, hogy epigramma-író-
inknak akármelyikét elébb lehetne a görögökkel ha-
sonlatba tenni, mint őt. Csalhatatlan bizonyossága a lyrai
szellem fogvatkozásának. Említésre méltó észrevétel az
is, hogy Tóth, bár az epigramma theoriája felett gon-
dolkodott — mint a boldogult Kulcsár Haszn. Mulat-
ságainak egy valamelyik számában közlött, s magá-
ban néhány jó gondolatokat foglaló értekezés mutatja
— még is az epigramma alkotását oly fonákul értette,
hogy számos darabját valamely nyomorék dilettáns
vinnyéjéből kerültnek hihetnők. Ha olvasónkat csak
azon szenvedhetetlen általmenetelekre emlékeztetnők is,
melyeket a fordított görög epigrammák pentameterai-
ból a hexameterekbe oly gyakorta teve, mondásunk
gázolva volna. Ezen dolog oly igen rontja a beszéd
erekségét, s az eurhythmiát; annyira gátolja a nyelv
rűletét, hogy csak érzeni lehet, nem kifejezni. S

mik még ehhez képest is az ő Horvát Istvánhoz, Kisfaludy Sándorhoz *) írt darabjai, hogy egyebek ne említettessenek? Restebb prózai húzakodást nem képzelhetni. A Handbuch der ungrischen Poesie II. köt. 120. lapján álló két darabbal Tóthnak egész epigrammatistai érdeme ki van merítve.

66. Szentmiklóssynak a természet lyrai tehetséget ada, annyi lyrai tehetséget, mennyivel a magyar költők koszorújában csak a jobbak dicsekedhetnek, s ő ezen tehetségénél fogva sok mások felett inkább lehetete az, minek az epigrammai nemben Kazinczyt lenni mutattuk. Azonban, úgy látszik, hogy ő — vagy körülményi nem engedvén, vagy önkényt — elmulatta keblének ezen égi szikráját studium által kitisztúlt lobogásra hozni. Következett legyen a dolog akármely okból, az tagadhatatlan, hogy Szentmiklóssy — bár egyike a jobbaknak — mind dalaiban, mind epigrammaiban hasonlatlanúl kevesebbet ada mind ekkoráig nemzetének, mint tőle várni lehetett volna. Ha cél és hely szűke engednék, bővebben lehetne a mondott észrevételt kifejlesztenünk: de itt csak az epigrammai parányi körben foroghatván, illik visszatartóztatni minden egyebekre kicsapongást. Az ő epigrammái is lyrai és Martiálneműekre oszlanak fel. Mind a két nemből néhány oly műveket lelhetni, melyekre a legjobb epigrammatista is irigy szemmel tekinthetne; de viszont olyak is találhatók, pedig nem kis számmal, melyek egyéb fogatkozásaik mellett még csak eredetiség bélyegét sem viselik magokon. Az epigrammai alkatra nézve Szentmiklóssy szerencsésebb a martiáli, mint a lyrai nemű darabokban, hol némelykor széles, és céltalan amplifikációval teljes. Nyelve csinos nyelv; azonban nem az a tárgyhoz simuló s magán karakter bélyegeit viselő nyelv, mely például Kazinczynál, a magyar ajak még most ebbéli általános fogatkozásai mellett is, ismerhető. Szentmiklóssy nyelve mind epigrammaiban,

*) Lásd Görög Verseit, 63, 65. lap.

mind dalaiban, és verses meséiben ugyanaz, s mindig egyszínű, mindig epithetonok bővségében csillogó, s az egyszerűségtől mindig bizonyos távolságban áll, s benne az az inproprie szólás néha egész a piperéig feszítve van. A mi ízlését illeti, neki a természettől szerencsés tapintása van a szépben, mely nem enged alacsony-ságokra süllyedni. Soha eléggé nem becsülhető sajátság!

67. Ponori Thewrewk nem azon pályát választá magának, melyre talán vocatiója volt volna, hanem a görögökét; pedig épen ez az, melyet lyrai igen parányi tehetségéhez képest neki hasznos dolog lett volna nem választania. Tévedésének oka hihetőleg valamely fonákul értett theoriában — talán épen a herderiben — alapodik; vagy az is lehető, hogy valamely nagy példány — milyenek a Kazinczy epigrammái — vonzotta ellenállhatlan azon útra, mely nem az ő erejéhez mért út vala, s így történt, hogy ő oly örvénybe bukott, melyből többé kivergődni nem fog. Ezen okok az ő tévedését menthetik ugyan; de a hibákat jókká nem tehetvén, a kritikát is semmi időben megkérlelni nem foghatják.

Ifjonti dolgozásai martiáli typust hordoznak magokon, s mondani lehet, hogy ezen darabok elégségesek egy ifjú művész tehetségei felől bennünket reményekre gerjeszteni. Folytatta volna ő ezen ösvényen az elkezdett utat, kezesek vagyunk a mondott szóért, hogy pályáját sok szerencsével futotta volna meg. De önkényt s makacsúl más irányt adván menetelének, egy ismeretlen s önmagának is csodás labyrinthba tévedt vala, hol a kérlelhetetlen theoria gáncsait szükségképen maga ellen lázította. Nagyobb számmal írt epigrammái közt alig mutathatni fel egy-két darabocskát, mely a művelt olvasónak tiszta élményt nyújthatna; melyről mondani lehetne: „iudicis argutum quae non formidat acumen;“ majd mindeniken találni valamit, mi a józan ízlést sérti. Az epigramma nála csak igen ritkán jelen meg a maga szokott alakjában; nagyobb részéből verseinek oly lényeket látunk előtermeni, melyeknek még az eddigleni

poetikában nincs nevök feltalálva, s méltán kétségbe vehető, ha valaha leszen-e? Hogy ne láttassunk hihetetlen dolgot állítani, íme, bírái a szépnek! ítéletetek alá egy ily productumot terjesztünk.

Istenítés.

Hah közelft az olympi sereg! kieszen lebeg a báj —
 Lég-szentelt ligeten s hold-beragyogta mezón.
 Engemet andalgót amarantnak alatta köszöntvén,
 Földre sugárkoszorút Venus-Uránia fűz.
 Hébe magas kézzel poharát ajakimnak ajánlja,
 S a szép geniusa csókjait hinti reám.
 És én, a boldog, semmit nem ohajthatok immár;
 Megleltem mennyem s isteni társ maradok.

Hivatkozunk rátok s mind azokra, kiknek ízlése nem toillettei finnyásság hanem aesthetikai studium resultátuma: ha ez nem valósággal egy zavarodott szempillantat szüleménye-e? Velut aegri somnia! mondaná Róma philosophus poetája. A theoretikus keresztülmegyen a költés minden nemein s nem fog lelteni nevet, melylyel a darab elcímezhető lészen.

Egyik oka a Thewrewk szembeszököleg különös poesisának az a makacsságig egyoldalú ízlés, mely soha sem engedi, hogy a tárgy különfélétségéhez képest egymástól különböző alakban, különböző színnel, és nyelvvél öltöztesse fel darabjait. Nála mindenütt — még prózájában is — dagályos, epithetonok özönében duzzadozó, szinte az érthetlenségig czikornyás nyelvet láthatni, mely szünet nélkül azt az egyetlenegy szemet sértő tarka szőnyeget terjeszti a néző elébe, hol a phantasia a képek szertelenül egybehalmozott sokasága közt eltompúl. Tedd a görög egyszerűséget ezen megfoghatatlan buja piperével hasonlatba, s látni fogsz oly távot, melyet csak e planeta két legmesszebb pontjai között képzelhetél. A költőnek, amint tudva van, egyik fő kötelessége a tárgyak idealizálása; mely nem egyéb, mint a természetben lévő kép, cselekedet, és érzeménynak a lehető tökélyig emelt megnevelése. A valódi

költő ezen postulátumnak akként szokott megfelelni, hogy tárgyaiból minden aljasat, mindennapit elhagy, s csupán a tökély elszórt sugárait gyűjtven egybe, azokat olvasztja egy bizonyos pontban harmoniai vegyülettel öszve. Thewrewknél ez az idealizálás azok által a közönséges s únalomig elhasznált hasonlatok által szokott megtörténni, mely a görög mythologia képeit hozza a maga kiemelni szándéklott képeivel rokon öszveérésbe, s így gerjeszt bennünk némely homályosan eltarkított észfogatokat. Például:

Arcza jelenti Küprist, feje Pallast, szíve Diánát:
Így él egy lányban három olymposi szép.

Nyíltan jelenthetjük minden költőnek, hogy ily módja az idealizálásnak nem azon mód, melynél fogva honor et nomen divinis vatibus atque carminibus venit. Azon megjegyzést is általában lehet a Thewrewk dolgozásaira mondani, hogy közölők a legkisebb részt teszik azon darabok, melyek ön keblének leleményi; a többinek forrásaira a német költőknél könnyű munkával rá találhatni. Thewrewk minden művei között az Aurórához írt darab előttünk legnagyobb beosú, s ámbár még ennek is Kleistnél van originálja, mindazáltal azon teljességet az előadásban, melylyel ezen darab magyarul elmondva van, inkább lehet az ő sajátjának mint sok egyebeit mondani.

68. A mythológiáról lévén az imént szó, szabad legyen iránta — figyelmeztetésül legalább — egy kitérést is e helyt tennünk. Költőink szinte nagyatyjoknak, Zrínyinek, korától fogva használják a görög mythosokat; de soha azok még oly sűrűen észrevehetők nem voltak, mint a mi korunkban, pedig a dolgot megfontolván, inkábbára az volna javallható, hogy ez a mód egészen elhagytatnék, vagy ha azt általánosan tenni oly nagy áldozatba kerülne költőinknek, legalább a helyet tekinteniök kellene, s gondosabban megválasztaniok: hol és mikor volnának ezek a görög phanta-

sia lényei használhatók, mert így minden meggondolás nélkül elmeszüleményeiket mythologiai színekkel kifesteni — engedelmséggel legyen mondva — egyébnek mint testimonium paupertatisnak az értő által nem tekintethetik. A görög népnél ezen képek, mint honi termékek, öszvefonva és szöve lévén mind a társasági, mind a házi kör minden tárgyaival, az aljasabb népnél is oly ismeretesek valának — vagy talán még inkább — mint hazai historiánk barátjai előtt a Hunyadi, a Zrínyi név. Az újabb kor népeinél ellenben csak kis rész szerzett magának egy felületes mythologiai tudományt; egy-kettőt alig találhatni, ki studiummá tette volna, s még ezen egy-kettőből is senki sem képes oly tündérleg elvarázsoltatni, hogy fejében képzetek támadjanak a görög népéhez hasonlók, kinek ezen mythosi képek bizonyos religiói glóriában tűntek fel. Következésképpen ezen mythosok a mi olvasóinknál nem egyebek, mint üres és kép nélkül való, félig érthető nevezetek, vagy ha egy-kettő előtt fáradságos tanulás segédével érthetőkké lettek is, csak erőtlen hideg phantasmákat szülnek. Tegyük hozzá, hogy az új kor költője, gyakorta többféle mythológiákat használván, oly tarkaságot terjeszt ki előttünk, mely által majd a zsidó próféták korába, majd pedig az éjszaki népek óriási alakú boszorkányai közé ragadtatunk, hogy végtére phantasiánk ily ezerféleségben nem tud magának álláspontot találni. A görög epigrammatistának, miképpen értekezésünk eleje érdekelte, nagy könnyűségére szolgáltak ezen mythologiai istenségek. Talán ezen okból használják őket mai költőink is? pedig mondani lehet, hogy ez hatalmas mód egyenesen a költés céljai ellen dolgozni. — Ezen cikkely nem helyén kívül fog itten állani, minthogy az utóbb érdeklett két epigrammaíró művei is igen bővelkednek az efféle görög földi termékekkel.

69. Thewrewkről szólván önkényt ereszkedtünk le bővebb fejtegetésekre. Az az ő poesisa és nyelve figyelmet érdemlő két dolog, s méltó volna komolyabb

észrevételre, hogy némely fiatalabb versíróink szemeik felnyílnának s a veszedelmes példát látva tanulják idején-korán megválasztani a jót a rossztól. Ez a valódi gothomania már néhány év óta gyakoroltatik a magyaroknál, s minekutána Kovacsóczy hagymázos czikornyájú prózájában egész a vakmerőségig duzzadozott volna, egy kevéssé megszűnni látszott; most azonban az esztergami Uránia s kassai Minerva néhány incorrectióval teljes lapjain ismét jelengeti magát, s úgy látszik: újonnan lábra akar kapni, méltó tárgyaúl minden józanan maradt fej boszankodásainak.

70. Décsei János, 1825. ada ki egy kötet mesét és verset, melyek között epigrammák mintegy hatvan számmal foglaltatnak. Ezen epigrammák, leginkább pedig a mesék, mutatják, hogy Décsei elmésség hiával nincsen ugyan, azonban még a valódi műveltségtől távol áll. Mert, bár az ő versei közt néhány jó darabot — mint például a Lillához, Sybilla Charonhoz stb. címűek — lehetni, az olvasó majd minden lapon olyakra bukkan, melyek kisimúlt ízlésre nem mutatnak. Az oly kitételek, hogy sok más elhallgattassék, mint 76. l. az Álomhoz, 87. l. Lucretia, 91. l. Boldog boldogtalanság; s végtére 75. l. Egy rossz kántor ellen (mely utolsó már magában is, hogy a költő saját szavával éljünk, igen sültelen darab) című epigrammákban állanak, talán csak egy piaczi gyümölcsárusnő szájában állnának jól. Nem fogott volna ártani, ha Décsei az epigramma alkatjára is jó korán figyelmet fordított volna; mert oly lelketlen explicatio, mint a Rózsához írt darabnak két végső sora stb., epigrammában helyet nem foghat. Ki eredetiséggel is bír, mint Décsei, annak talán nem volna szüksége, hogy a Telekihez írt darabot mástól kölcsönözze, kivált olyantól, ki azt már maga is idegen mezőről ültette saját kertébe. Egyébiránt ha Décsei a ponton, hol most van, meg nem állapodik, hanem talentumát progressive művelgeti; ízlését gyakorlat által több csínhoz szoktatja; nyelvére, mely most próza, több gondot fordítand: re-

menyleni lehet, hogy magát jeles epigrammatistai érdemre teendi méltóvá.

71. Kisfaludy Károly is, ez a sok színű és sok erejű művész, közle az 1823-dik évi Aurórában 28 darabot. Köztök csak hét felel meg a felvett címnek, a többi gnóma. Azonban már csak ezen hét epigramma is magán viseli a művészi kéz bélyegét, s ha Kisfaludy több epigrammát nem írna, vagy csak azon egyet írta volna is, mely a 3-dik számmal van megjegyezve, csálhatatlan bizonyosságát adta volna a magasztalgatni kétkedve szerető kritikának, hogy ő az epigrammai Músának egyik felkentje. Szerencsésebb epigramma kevés volt magyar nyelven zengve. Lehetetlen, hogy olvasván ezen hét kedves darabot, a művészség barátjaiban azon óhajtás ne ébredjen fel, hogy bár a köz tiszteletre, köz hálára méltó genialis költő több ilyen bécse virágokkal is gazdagítsa verseinek szép koszorúját.

72. Az 1825-diki Hasznos Mulatságokban (a 26, 27, 28, és 50-dik számon, ismét a második félév 30-dik számán) Tz. G., Tz., és C-r névhelyetti betűkkel megjegyzett darabok, melyek, mint a rajtok ismersző rokon szín hihetővé teszi, egy műhelyből kerültenek, a literatúra határain kívül vannak, azért mellettök a theoriának csak szó nélkül illik elhaladnia, ámbár nem volna egészen sikeretlen dolog — legalább azokra nézve, kik jövendőben is írni fognak, nem gondolván meg mit és hogyan? — néhány szóval érdeklenni, mint meglátszik rajtok a küzködés elmésséget előhozni, holott az van bennök végtére is legkisebb mértékben, s mily mártiri kínok által van a nyelv a distichon korláti közé zaklatva.

73. Olvasónk előtt, úgy hiszszük, ismeretes lesz az azon kisdud könyv, melynek címe: Újra amalgamázott üveg táblácska. Benne ötvenkét epigramma volt közölve. Tartózkodva ereszkedünk megítélésökbé, nehogy megsérteni láttassunk a komolyabb olvasót, oly dolgokra emlékeztetéssel, melyektől a nemesebb érzésű

ember kedvetlenül fordul el. Azonban, mivel a sors ez egyszer vállainkra mérte azt a sanyarú aesthetikai bírósgot, mely morális és nem morális dolgot egyképen tekint, kötelességben áll rólok szempontjainkat elmondani. — Ezen epigrammák általában szólva igen sok elmésséget hordoznak magokban, s aki gondolóra veszi, mily ügyességgel tud itt a lélek, minden még oly parányi körülményt is, legyen olvasás, legyen tapasztalás következése, saját hasznára fordítani, s az ellenfél ingerletére irányzani, annak lehetetlen ezen darabok szerzőjétől a valódi s gazdag leleményes elmét megtagadni. Egyébiránt a theoria ellen való vétectől egy darab sem egészen tiszta. A nyelv bennök darabos s mindenhol gyakorlatlan kéz jelei látszanak. Karakterök nem csípő, hanem sujtó és vágó elmésség, s oly érzés vezérli őket, melyet inkább örökre elpalástolni, mint egy egész publicum előtt felmutatni illetet volna. A XVII. számmal jegyzett darab legvalóbb színekkel festi azon lelket, mely efféle szilajkodásra elvetemedni képes lehetett.

74. Még egyet, minekelőtte bevégezzenők e reflexiók hosszú sorát. A magyar poeták kicsiny számában tudunkra egy sincs, ki epigrammái közé gnómákat nem kevert volna. Ez annál szembetűnőbb volt előttünk, minthogy ezen észrevételtől legjobbjainkat sem találhattuk menteknek. A vétek mindenütt vétek, nagynál kicsinynél egyképen; de a nagynak vétke mindig sanyarúbb gáncsot érdemel, mert ereje a gyengeségek meggyőzésére több volt, honnan önkényt foly, hogy egy Kisfaludy Károlytól, vagy Vitkovicstól, leginkább pedig egy Kazinczytól, ki magát mint a magyar epigramma teremője méltán tekintetbe hozta volt, várnunk jussal lehetett vala, hogy epigrammaik között ezen fattyú sarjadékokat megnevekedni ne hagyták volna. Minél nagyobb fokán áll valaki a tökélynek, annál nagyobb következésűek botlásai is. Mi legalább kénytelenek vagyunk itt azon gyónást tenni, hogy felette megbotránkoztunk, midőn első rendű epigrammatistáink

műveik közt gnómákra kellett bukkannunk, melyek epigrammák gyanánt adattak. Vajha költőink vigyázóbbak volnának s nem keresztelgetnék el szülötteiket hamis címmel, nem tévesztenék el olvasóikat minden lépten, s a kezdőt megkímélnék azon zavartól, melynek a heterogeneumok rendetlen egybehalmozta-
ból lehetetlen nem származnia. A ki oly kort élt, hogy önmaga tapasztalható, vagy ha nem, legalább megtanulta Tieck Dramaturgiai Lapjaiból: hogyan szült a német drámában nem haladást, hanem esést, a különböz, sőt ellenkező dolgok összevegyítése, az, úgy hisz-
szük, mosolygani nem fogja ezen sajátképen kis tekin-
tetű, de maga után egykor nem a legjobb következetet vonható dolognál tett intéseinket.

75. Értekezésünk vég cikkelyét zárja be egyike szebb epigrammaírnak, mely azon ideálhazában született, hol az ének Músája csendes dicsőségben szövi a magyar dalok legszebb fátyolát.

Lomb, te csörögve lehullsz; kertem rózsája, te hervadsz!
Fáim alatt éjszak bús szele dűlve süvölt.
Képzetem elfordúl, s a múlt örömébe merítve,
Barna leányka, feléd, e kebel újra hevül.
És ím rózsalepelt von el a phantásia rajtam
S hesperi csillagként arczod alatta ragyog.
És kivirúl a lomb, s kertem rózsái feselnek,
Fáimat Elusion szelleme lengi körül.

S íme, ennyit az epigrammákról. — Mily nehézségek gördüljenek elébe annak, ki, a költészet ha csak ezen nemében is, a tökélyig emelkedni akar, ezen vizsgálatok nyilvánna fogják tenni; azonban céljok nem az, hogy az epigrammát valami nagyobbá tegyék, mint ami valósággal; mert ők a költészet szélestartományában még csak oly csekély tekintetű tárgyak mint San Marino Európa egyéb státusaihoz képest, s a magas epopoea, s a colossális dráma mellett észrevétlen elenyésznek. Az inkábbára céljok, hogy költőink látván, mily sokra kelljen ily parányi körben is ügyelniök,

ha pályabért érdemmel kívánnak nyerni, s ezeket hasonlatba tevén egyéb lyrai, vagy épen drámai s eposi nehézségekkel, a stúdiumra önkényt vonassanak: mert csak nyíltan meggyónhatjuk, hogy verseink ugyan napról napra egész az áradásig ömlenek; de köztök oly kevés becsülni valót lelhetni, hogy valóban nem csodálhatjuk, ha olvasóink a poetai művektől idegenedni kezdenek.

A jelen epigrammai theoria leginkább magokból a művekből van abstrahálva, minthogy ezekre fordíta legtöbb gondot az értekező; de az eddigleni theoretikusokhoz is méltó figyelemmel viseltetett, s köztök főkép Lessing és Herder vizsgálatira ügyelt. Mindenhol azon szabadsággal, melyet az igaznak szeretete kíván, parancsol: a jót mindenkitől elfogadni, a hibát senkiben vakon nem imádni, hanem inkább kimutatni, s ellene részrehajlatlan indulattal kikelni. Ha netalán egynémely ellen nagyobb massája tódult volna a gáncsoknak, mint amenynyit ő méltányosnak vélhetne, az nyugasztalódjék meg Eberhard szavaiban: „Die Theorie geht ihren eisernen Gang fort, unbekümmert, wo sie in ihrem Wege eine kränkelnde Empfindsamkeit verletzen könne.“

II.

AZ EPIGRAMMA THEORIÁJA ÜGYÉBEN.

I.

„CZÁF ÉS IGAZÍTÁS.

(KAZINCZYHOZ ÍRT LEVÉL TÖREDÉKE.)

Legközelebb Bajza értekezését olvastam az Epigramma Theoriájáról. Az sok jót foglal magában, de foglal sok nem jót is. Ő ellenzi, hogy franczia ízlésű epigrammákat adjunk, s miért? Nem nyerne-e nyelvünk ez által is többszínűséget, nem szoknék-e azon könnyűséghez, mely nélkül leginkább szűkölködik. Ő a gnómákat általán fogva ki akarja zárni a poesis köréből. Hogy kisebb becsűek az epigrammáknál, tagadhatatlan; de nem lehet-e azokat is költői színbe öltöztetni, nem lehet-e azokra is költői szellemet fuvallani? Megvallom, Schiller lelkes gnómaírt nagyobb gyönyörrel olvasom Martiál s Lessing némely epigrammáinál. Schillernek általam fordított, s az Aspásiában megjelent darabjait száraz reflexióknak nevezni, hirtelenkedő ítélet volt annyi-val is inkább, mivel ezek között A nyomozók s Legazebb tüné-mény gyönyörű epigrammák. De legneveltségesebb, midőn az Óhajlás című darabot, ami nem epigramma, mint epigrammát nagy recensensi fontossággal s sanyarúsággal rostálgatja. Mit ítélnénk, ha valaki Ovid aiagyait, vagy Horác lyrikonjait, mint epigrammákat recenseálná? Ez mutatja, hogy Bajza még nem éredett egészen meg, s felette távol van példánytól, Kölcseytől, egyszerűságtól azon reflexióra is vezet, hogy kicsinységünk soha sem tűnik úgy elő, mint midőn nagyot játszani akarunk.

SZERÉNYI.“

II.

SZÜKSÉGES FELELET EGY HIVATLANNAK SZÜKSÉGTELEN ÉSZREVÉTELEIRE.

Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

Kazinczy.

Dolgozásra szólíttatván a Tud. Gyűjtemény redactiója által, még alig határoztam el magamban, mely neméről fogok a poesisnak szólani, már érzettem, hogy theoriai vizsgálatim sokakat fognak fejemre lázítani. Régóta ismerem tudniillik költőinket, az íróknak ezen ingerlékeny nemét; tapasztaltam, hogy igen kevés van közöttök, kit a művészség szeretete oly mértékben gyulasztana, hogy a theoretikus gáncsait túrvén, a művészség hasznáért saját dicsőségét megtagadni tudná. Mert ahhoz, hogy valaki a műnek tökélyét vagy fogyatkozásait a theoretikussal egyformán értse, stúdium által művelt ítélet kell, poetáinknak pedig legnagyobb része tanulgatni nem igen szeret, ámbár ők azok, kik a tudós cím után leginkább sovárganak. Hogy gyanúm nem voltalaptalan, bizonyítja az, hogy Epigrammai Theoriám megjelenése után egy némely tiszteletlenséggel vádolgatott; egy más, ki különben Evangeliumok s Epistolákkal foglalatoskodik, egyik költőnknek kétségbe vett elmésségét védelmezgeti; egy harmadik, valamennyinek legdühösbike, mérges tréfák által küszködik komoly gáncsolatimat megczáfolni. A Szerényi alakjába bűjt Szentmiklóssy pedig, ez a különben jámbor úri ember, kinek eddigleni recensenseink, nem tudni mely kedvezés vagy kíméletből, csak complimenteket osztogattak, és saját kárára elkényeztették, nem volt elég erős megbírni reflexióim súlyát, s így történik vala, hogy tüzetől elkapatva, magának olyakra engedő szabadságot, melyeket, ha Róma nyelvén szólnék,

nem kételkedném petulantíának nevezhetni. Rendes dolog midőn egy író, ki tizenöt év óta küzd és vív pályáján, még mind eddig olvasni meg nem tanult; ki tizenöt, vagy több év óta epigrammákat dolgozik, s pedig nagyobb kedvvel mint minden egyebet, arról mi-ben álljon az epigramma becse vagy fogyatkozása, csak a minapában kezdett elmélkedni, s ezen elmélkedésnek is a legfonákabb ideák lettenek resultátumai. Így lőn, hogy amiket az Epigramma Theoriája ügyében Czáf és Igazítás gyanánt mond, megtagadják az olvasótól azon parányi élelmentis, hogy mosolyogjon; s csak szánakozást indítanak.

Az olvasó béketűrésével él vissza, ki az érthető dolgok aprólékos magyarázatjába ereszkedik: de az Orbilius vétke-e, ha a tanítvány elméje oly kevésbé fogékony, hogy magyarázatra szüksége van.

A nagy érdemű Czáfoló és Igazító két első észrevétele azt mondja, hogy én a francia ízlésű epigrammákat ellenzem; hogy én a gnómakat általán fogva ki akarom zárni a poesis köréből. Értekezésem 44-ik czikkelye az, mely a francia epigrammákról szól, s ott az mondatik, hogy a rímelt sorok melyekben a francia epigrammatikusok dolgoznak, nem oly alkalmasak a költés ezen nemére, mint a teljes modulációjú distichon. Ezen okból örvend az értekező, hogy epigrammatistáink, érezvén a magyar nyelvnek minden most élők között alkalmasabb létét a görög distichon harmoniájának visszazengésére, epigrammákat distichonokban kezdetek írni, s ez által bennünket azon helyzetbe tettek, hogy jelennen, minekutána egykét jobbjainknak szívet és fület bájoló distichonaikban az epigramma oly tökéletre hágott, nem lehet okunk többé félni, hogy valamely gondolatlan eléggé durva lehessen, epigrammatistáinkat a francziák kevésbbé tökéletes módjára vezetni. Kérdem a sok érdemű Czáfolót és Igazítót, hol van itt ellenzése a francia ízlésű epigrammáknak? Van-e e helyt egyéb érdekelve, mint a külső forma, egyéb mint a technika? Mik azok a fran-

czia ízlésű epigrammák? vannak-e ily lények a poesis széles körében, s ha volnának, egyet teszen-e a franczia ízlés az általam szóba vett franczia epigramma technikájával? Nem épen az-e a franczia epigrammák karaktere, mely a martiáliaké? s a martiáli epigrammák ki vannak-e zárva a poesis köréből? Fervescis, sanguine et ira scintillant oculi, dicisque facisque quod ipse non sani esse hominis, non sanus iuret Orestes.

E helyt arra is tanít bennünket egyzersmind a Czáfólo és Igazító, hogy ha epigrammákat a francziák módja szerint rímekben írunk, nyelvünk könnyűség- és többszínűséghez fog szokni. Valóban becses tanuság! Költőink Tinódi óta mai napiglan a költés csaknem minden nemeire használták a rímeket, de azok mind nem elégségesek még nyelvünket könnyűséghez és többszínűséghez szoktatni (mely beszéd!). A Czáfólo postulátuma nemde csak akkor fog betöltetni, ha epigrammákat is rímelt sorokban írunk? Mely kipótolhatatlan veszteség tehát, hogy Szentmiklóssynak egy epigrammája sem képes nyelvünket könnyűség és többszínűséghez szoktatni!

Térjünk a gnómákra. Kivel magyaráztatta magának Szentmiklóssy értekezésem 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. számmal jegyzett czikkelyeit, melyek a gnómákról szólnak, melyeket minden értett, egyedül ő nem? Megtanítsam-e a tizenöt évű íróat olvasni? Megtanítsam-e a világos dolgoknak fonák magyarázatot adni, mit teszen? Így szokott-e Szentmiklóssy mindent olvasni mint ezen kérdésbe hozott értekezést, melyről — bár mód és út van mutatva benne, hogyan kell gnómákat forma segéde által poetai művekké alkotni — azt költi hogy a gnómákat általán fogva száműzte a poesis köréből? Valóban nem csodálhatni az igen is szembe szökő tudomány-szűkét, mely a Czáfólo és Igazító minden még oly parányi kifejezéseiben is mutatkozik. Mert félszeg tanulásnak mi lehet természetesb következtetése félszeg tudománynál? Ha Szentmiklóssy jól megolvassa, vagy egy a dologhoz értő által megmagyaráztatja magának

említett czikkelyeimet, reménylem érteni fogja, amit én mondtam, hogy a gnómák epigrammákká, következõleg költõi művekké válhatnak a forma segéde által, vagy a Czáfoló és Igazító piperés nyelv szerint a költõi színbe öltöztetés és a költõi szellemnek rájok fuvallása által. Iuvat immemorata ferentem ingenuis oculisque legi manibusque teneri!

Hogy Szentmiklóssy a Schiller gnómáit nagyobb gyönyörrel olvassa Lessing és Martiál némely epigrammáinál, az semmit sem bizonyít egyebet, mint hogy Szentmiklóssy a Schiller gnómáit nagyobb gyönyörrel olvassa Lessing és Martiál némely epigrammáinál. (Mely módja a czáfolásnak, mely igazítás!) Mert egyes emberek tetszése nem aesthetikai törvény, a Szentmiklóssyé pedig annál inkább nem, minthogy az aesthetikai tudománynak oly kevés jeleit árulgatja el. Legyen elhitetve a haragra gerjedt úr, hogy az ő gnómáit is sokan olvassák nagyobb gyönyörrel epigrammáinál, holott az aesthetikusnak eszébe sem jut, hogy azokról emlékezzék, amidõn emezeknek némelyikét, mely talán egy szerencsésebb óra szüleménye volt, méltó dicsérrel fogja érdeklenni.

Mely szép dolog a tudomány, mely szép az értelem, soha sem érzettem inkább, mint midõn a Czáfoló és Igazító észrevételeit olvastam. Íme, ha ez a jó úr megtanulta volna, mi legyen a gnóma, mi az epigramma, egyebet fogott volna ellenem például felhozni, mint a Nyomozók s Legszebb tünemény, melyeknek egyike a szónak legsajátabb értelmében gnóma, a másiknak pedig igen kevés hía, hogy nem az. S ha a dolgokat értenie oly sok erejébe nem kerülne, könnyű szerrel értésére esett volna az is, hogy midõn Schiller gnómái száraz reflexióknak neveztetnek, az elnevezés nem általánosan, hanem relative van véve. Az epigrammának a tárgy eleven jelenléte életet és lelket ad; a gnóma pedig csaknem mindenkor valami holt gondolatot, valami abstractumot foglal magában személy és kép nélkül. Innen a gáncsolt tropus, melynek magyarázat-

jára úgy hiszem egyedül Szentmiklóssynak lészen szüksége.

Ha a derék Czáfolónak eddigleni észrevételeit keresztyéni szánakozással tekintette az olvasó, lehetetlen hogy el ne mosolyodott legyen azon kapkodásra, melyel Óhajtás című darabját vízbe-halóként megmenteni igyekeznek. Mire azt oly nagy recensensi fontossággal, mire oly sanyarúlag rostálgatni — mond ő — hollott az nem epigramma? Reménylem, nem kell sokratesi bölcsesség hozzá, hogy a Czáfoló tendenciája kitaláltság. Ki akar csuszzanni a jámbor a recensensi vas pálcza alól, de már késő. Ha Óhajtását úgy itélnéd meg mint elegiát, azonnal kész volna azt epigrammának visszanevezni, s ha recensensi üldözéssel fel nem hagynál, végtére a négy distichon éposz nevet is viselne. Miattam lehet az Óhajtás elegia, epigramma, vagy aminek azt neveznie tetszik, mert ott, hol általam felhozva van, nem elegia vagy epigramma, hanem oly költemény gyanánt áll, melyben nincs fokonként emelkedő vagy eső következése a gondolatoknak, s e szerint úgy vélem példaként állhatna, ha óda vagy dithyramb volna is. Bizonyossá teszem Szentmiklóssyt, hogy ha epigrammában actiói haladásnak helye volna, Hunyadi Lászlóját, mely dráma akart lenni, hoztam volna fel például, hol a drámaköltőnek az actio-haladással való ismeretsége nem nagy mértékben mutatkozik — s a tett logikátlan nem volt volna.

Amiket ezentúl az igen sok érdemű Czáfoló és Ígazító mond, s lelkének elkeseredéséből mond, azok ellen nincs fegyverem.

Auf das empfindsame Volk hab ich nie was gehalten; es werden,
Kommt die Gelegenheit, nur schlechte Gesellen daraus.

Goethe.

III.

L E S S I N G.

A német irodalom talán egyedül maga az, melynek kritika tette le alapjait. Egyéb nemzeteknél a mesterművek előbb születtek, s a kritika úgy jöve később utánok prophétai alakban mint művészi szentségek hirdetője és magyarázója. Azon fény, mely külső nemzetek nagyságából szemtévesztőleg világolt Németországra, elkábítá ezen nemzetet. Írói utánzásra ragadtattak; mi örökre meggátolja vala tudományos s művészi emelkedéseket, ha egy jobb sors a kritikát közöttök fel nem támasztja vala. Kritikának kelle előlépnie, s a pályatért az utánzás kórságaitól megtisztogatnia, hogy ott eredetiség és sajáttság foghassanak helyet. Lessing az, kinek Németország e tekintetben annyit köszönhet, mennyit senki másnak nem. Ő gyújtá meg a való kritika szövénekét; ő rezzenté el s üzte ki a majmolás lelkét; ő ada intéseket, melyek szerint, s mutogata ösvényt, melyen, nemzetének járnia kell; ő teremte oly nyelvet hazájafiainak, melyhez hasonló előtte senki ajkairól még nem zengett; az ő férfias tüzzel s elmével teljes lelke, mely még magán Voltairen is, a gúny ezen nagymesterén, csipdelő tréfáit úzni merte, eszközle, hogy a német író magát németnek nevezni többé, mint előbb, nem szégyenlette. Mi vala a Goethék és Schillerek nemzetének ízlése a múlt század első tizedeiben? Mi vala Gottsched kezei közt? Bodmer megtisztogatá ugyan és testet kölcsönzött neki, de lélek és szellem nélkül, s görög, római, olasz és angol sajátságokkal hímezve nyelvét. Mind ez külföldi növény volt; lehervadt és kiszáradta előbb hogyszem gyökerei foganhattak volna. Megjelent Lessing. Tudomány és ízlés, ítélet és nyelvcsin benne hasonlat-

lanúl több, mint Bodmerban, s épen ellenkező a vizenyős Gottschedéival. Azon új és váratlanul meglepő fordulatok, kifejezéseiben, az az élénk dialogizált beszéd oly könnyeden s dévajkodva oda vetve, az a keresztülható philosoph éles elme, melyek írásaiban mutatkoztak, meghaladának mindent, ami előttök e nemben volt. A speculációk mélysége más írónál többnyire elburkolt s homályos beszédet szül; ő a legszövevényesebb mélységet is tisztán s érthetőleg tudta fejtegetni. Csalhatlan bizonyossága az alapos ismeretnek és világos értelemnek. Jellemében bizonyos fanyarság volt, s ellenséges érzelem azon vélemény iránt, melynek ostromára kelt, ami mindig a legcsipőbb és élesebb kifejezéseket szeretette válogatni: innen amaz elevenség és tűz, erő és energia, mely prózáját minden másokétól megválasztja; mert a harag szárnyakat fűz s emelkedést ad a gondolatnak. „Mióta német nyelven írnak, senki oly sok magától lelt sajátosságokkal s mégis oly jól németül nem írt, mint Lessing“: ez mondatott a múlt század végén, s kevés módosítással talán még ma is lehetne mondani. Luthertől, a német próza első mesterétől fogva az ő koráig egy író sem volt, ki előtt a német nyelv kincsei egész gazdagságokban úgy kitárva álltak volna, mint előtte. Azt a húzakodó, széles és mégis nehézkes beszédet, melyet a Gottschedek épen úgy erőszakkal nemzeti sajátossággá akartak keresztelni, mint nálunk a szegény lucifugák, Lessing írásaiban nem találni, s „ki ír mégis inkább eredetileg németül mint Lessing?“ ezt kérdi Herder, az a Herder, kiről az avatott tudja: mennyire ismerte legyen Lessing neologismusait.

Philosophia, theologia s a régiségek fejtegetése egyaránt kedvencz tudományai voltak, s mind három nemben kitűnő vala s oly dolgozatokkal ajándékozta meg nemzetét, melyek nemcsak a német népnek, de az egész emberiségnek szellemi művelődésében haladó pontok voltak. Fő tanulmánya azonban, melyet legnagyobb szeretettel űzött, általánosan a költészet, leginkább pedig a drámai költészet volt. Víg és szomorújátékai, né-

hány félben hagyott töredékeken kívül, tudtomra ezek: 1. Der Misogyn, 2. Die Juden, 3. Der junge Gelehrte, 4. Der Freygeist, 5. Der Schatz, 6. Damon, 7. Die alte Jungfer, 8. Minna von Barnhelm, 9. Philotas, 10. Miss Sara Sampson, 11. Emilia Galotti, 12. Nathan der Weise. Közöttök Barnhelmi Minna, Galotti Emília s Náthán oly művek, melyek Lessinget a német nemzet első rendű drámaköltői közé helyezik, s még mindig classicai becsben állanak. Oly szerencsés számolással készült művek ezek, alkotásuk oly szabályszerű, hogy azon kritika, mely józan szempontból bírál, bennök alig fog figyelemre méltó hibát kimutathatni. Hibát mondom, mert apróbb botlásoktól Sophokles és Shakespeare legjobb műveik sem mentek.

Lessing örökké példálúl fog említtetni azok ellen, kik — többnyire idéetlen szüleményeik mentségére — oktanul hirdetik, hogy a kritika a geniust eltörpíti. Az én hitem az, miképen a kritika oly szellemet, melyben költői elme, vagy philosophiai ész csirái rejteznek, kifejt, megerősít és bátrabbá teszen; azt pedig, kit a természet mostoha kezekkel alkot, nem eltörpíti hanem elrezzenti azon pályától, hol különben is csak kontár fogott volna maradni, s kontárt elrezzenteni, kiűzni, hogy szentetlen kezei által a művészség ne profanáltassék, valljon nem nyereség-e?

Lessing költői phantasiával nem bírt, s ezt leginkább drámái mutatják; hány író lehet még is nevezni, ki phantasia nélkül egy Galotti Emiliát és Náthánt — ha a vígjáték Minnát nem említjük is — készíté? Honnan ez a szembeötlő tűnemény? Bizonyára nem egyéb ez, mint a kritikának, mint a szorgalmas és alapos tanulmánynak következése. Halljuk Lessing őszinte vallomását önmagáról: „Sem költő sem színész én nem vagyok. Történik néha, hogy költői czímmel tiszteltetem meg, de ez csak onnan jó, mivel félre ismernek. Néhány kísérleteimből, melyeket a drámai pályán mertem, nem kellene ily pazar következményt vonni. Ki ecsetet veszen kezébe és színeket vegyít, nem mindjárt festő még.

Kísérleteimből a legrégiebbek oly korban készültek, midőn az ember kedvet és könnyűséget örömet genie-nek hiszen. Ami az újabbak között tűrhető, azokat egyenest és egyedül csak a kritikának köszönhetem. Én nem érzem magamban azon eleven forrást, mely önerejűleg fejtőzik ki, önerejűleg oly gazdag, tiszta és vidám sugárokban buzog fel. Nyomó és szívó szerekekkel kell mindent magamból kisajtolnom. Én oly szegény, oly hideg, oly rövidlátó volnék, ha némileg meg nem tanultam volna, miképen kell idegen kincseket szerényen kölcsönöznöm, idegen tüznél melegednem, szemeimet a mesterség üvegeivel élesítnem. Innen van, hogy mindig elkedvetlenedtem és megszegyenültem, valahányszor a kritikát gyaláztatni hallám vagy olvastam. Az elfojtja a geniet, mondják, én pedig azzal hízlek, hogy általa valami olynak jutottam birtokába, ami hasonlít a geniehez. Béna vagyok, s nekem a mankóra írt gúny nem lehet épületes. De valamint mankó a bénát segéli egy helytől másig mozogni, futóvá pedig nem teheti, így a kritika is. Ha én ennek segédével valamit előhozhatok, mi jobb mint amit az én tehetséggemmel kritika nélkül egy más készíthetne, az nekem oly sok időbe telik, egyéb foglalkodásoktól oly szabadnak kell lennem, s jelenné tennem egész olvasásomat; észrevételeimet, melyeket erkölcsök és szenvedélyek felett valaha tettem, oly nyugalommal átfutnom, hogy írónak, ki valamely játékszínt újdonságokkal tartson, senki a világon ügyetlenebb, mint én, nem lehetne.“

Mind azon kedvező ítéletek mellett, miket a drámaíró Lessingről a kritika mondhat, azt lehet mégis általán fogva állítani, hogy ő műphilosoph nagyobb volt mint művész. Hamburgi Dramaturgiája még mindig egyetlenegy a maga nemében. Mert azt az alapos tudományt, praktikai szempontot és józanságot, azt a valódiságot az ítéletben sem Schlegel Auguszt Vilmos, sem Tieck, rokon nemű dolgozásaikban — bár sok helyt tovább hatottak is nála — nem találhatni.

Halála által egyike dőlt ki Németország legnagyobb

férfiainak, ki mint tudományos és morális ember egyképen jeles volt. Jelleme feddhetetlen és tiszta vala, s innen van, hogy írói érdemei, bár tudományos harczai-
val sok ellenségeket lánáta maga ellen, még éltében közönségesen elismertettek. Ő mélyen buvárkodó elme volt, önállású és szilárd föltett céljai kivitelében, fáradhatlan azon törekedésben, hogy lelkét a valódisághoz közelebb emelje; igazságszomjának semmi sem volt nagy vagy csekély, nehéz vagy könnyű, hogy vizsgálódásaitól elvonhatta, vagy lelkét kifáraszthatta volna. Nagy tekintélyének s tudományos hatásának Németország íróira fő okai abban fekszenek, hogy vizsgálódásai soha sem fárasztók, bizonyos nemes népszerűséggel vannak egybekötve, az elmét mindig újabb és mélyebb fűrkészetre izgatják, s lépcsőnként nem hajtják, hanem vezetik a célhoz. Méltán elmondhatni felőle, mit a derék Mendelssohn monda, hogy „egy emberkorral előbb járt mint egész százada.“

IV.

SCHRÖDER.

Schröder Lajos Friderik egyike volt azon férfiaknak, kik a német drámai és színészeti művészetre legszerencsésebb befolyással munkáltak. Született ő Schwerinben nov. 3. 1744. megholt rellingeni birtokán sept. 3. 1816. Atyjának, kit még kisdéd korában elveszíte, lételénél egyebet nem köszönhet, de igen anyjának, leginkább pedig a híres színész Ackermann Ernesztnek, kihez anyja 1749. Moskauban másod ízben mene férjhez. Első iskolai tanulását Schröder Königsbergben, hol anyja saját költségén színházat állíta, az úgynevezett Friderik-collegiumban, kezdette. Még alig négy éves, az orosz pétervári színpadon egy allegorikus előjátékban mint ártatlanság képviselője lépett föl, mely alkalommal a csázné, tetszését oly mértékben nyerte meg, hogy az a gyermeket magához vitetvén, karjaira vette s gazdagon megajándékozta.

Több rendbeli utazásai után, melyeket a Rajna mellett, Schweitzban, Porosz- és Lengyelországban teve, Hamburgban telepedett meg szülőivel, hol mostoha anyja, Ackermann, színházat nyitott. Schröder itt eleinte mint tánczos lépett föl s élénk komikai mozgásai által a közönség javuló tapsait nyerte meg. Vígjátékokban pedig néhány szolga szerepét nagy könnyűséggel és szeszélylyel adá. Ackermann halála után ő vette kezébe a színház kormányát, s játékszíni ismeretei, tiszta jelleme s nagy befolyása által a színészek erkölcsi művelődésére magát igen jelesül tüntette ki. Mint drámaköltő 1771. lépett „Csalárd“ nevű vígjátékával közönség elébe, melyet annakutána több, részint eredeti, részint

külföldiek után dolgozott színművek követtek. 1773-ban lépett föl először mint tragikus színész, s nem sokára classicaí előadásai val bámulatra ragadta nézőit. 1780. a berlini, müncheni és mannheimi színházakban vendégszerepeket ada, 1781-ben pedig a bécsi udvari színházhoz hívatott meg. 1786-ban ismét Hamburgban nyitott színházat, s Hamburgnak ez idő óta van állandó színháza. 1789-ben lelépven színészeti pályájáról, relíngeni birtokán voná meg magát, de 1811-ben ismét felvállalta az igazgatást, melyet annakutána holtiglan folytatott.

Ha Schrödert sajátképen költőnek nem mondhatni is, kétséget nem szenved, hogy a német játékszín baráti oly sok hálával tartoznak neki, mennyivel igen kevésnek Németország drámaköltői és színészei közül. Azon ügyesség, melylyel ő idegen föld termékeit honába átalíltetni tudta, költőnek és műphilosophusnak egyaránt hasznos tanulságul szolgál, eredeti színművei pedig sokkalig fognak kedves és színpadon haszonvehető művek maradni. Kevés van Németország drámaírói között, kinél a színi hatás oly gonddal és vigyázva számoltatott volna ki, mint Schröder dolgozataiban. Nála minden jelenés újabb világot vet a mű szövédékére s előbbre viszi a történetet, minden dialogus jellemvonásokat fejt ki, s ama rossz, de kedvencz szokásaiktól a drámaköltőknek, miszerint oratóri dictiókban öntik ki egyéni s a mű határain kívül fekvő érzelmeiket, mik által csaknem mindenkor vagy jellemek rontatnak, vagy a cselekvény haladása gátoltatik, magát igen szerencsésen tudta óvni. Csak néhány jellemet emelni ki határozottan, s a többivel mellékes, igen alárendelt szerepet játszani, kedvencz szokása volt; azonban, minden személyei úgy vannak egymáshoz szöve, hogy általok a drámai cselekvény, célja felé mozgattatik. Innen érthető: miért különbözik Iffland és Kotzebue kárhoztatott érzelgése az övétől. Amazok tudniillik gyakor ízben vesznek magoknak szabadságot szívök saját érzelmeit ömledeztetni, vagy, amit kívált Kotzebue oly igen kedvelt —

gúny s elménczéség nyilait pattogtatni, melyek gyakorta egész epizódokat alkotnak s a néző figyelmét megosztván, maga a cselekvény iránt részvétlenül hagyják. Schröder, bár nem oly szabatos, mint például a drámai dialóg nagymestere Lessing, ritkán mondat valamit személyeivel, ami a színmű határain belül ne volna. Az ő didaxisa vagy érzelem-ömlései a nézőben részvétet gerjesztenek; mert nem magokért, hanem a cselekvényből mintegy önkényt folyva vannak mondva s vele szoros kapcsolatban állnak. Kotzebue, kitől minden érdemeket csak elfogúltság tagadhat meg, sok színi ismeretekkel bírt, de többnyire túlabb csapongott a dráma határain mint Iffland, s mint Schröder még inkább. Ő mindig és mindenütt, hol csak alkalom mutatkozik, tanít, gúnyol, érzeleg, reflectál, tudomány és művészet, műveltség és korszellem felett; kathedrai declamációkat tart philosophia és természettudományból — melyeket talán oly kevésbé értett, mint némely magyar fordító a maga angol originálját — s győzelmekről álmodott, ha a köznépben nevetést gerjeszthete szerencsétlenül mázolt caricaturáival. Innen van, hogy a német közönség ezen gyakori kedvenczének épen ilyenmű művei, melyek által nevét öröködni hitte, lassanként elenyésznek, azonban hogy Schröder Gyűrűje vagy a Vetter von Lissabon, s Fährdrich s egyéb Beaumont és Fletcher után szerencsésen dolgozott színdarabok Németország színpadain még mindig részvételt fogadtatnak. Iffland és Kotzebueval hasonlítottatván Schröder, azt lehet róla mondani, hogy művei szárazabbak, nyúgalmasak s kevésbé szembeötlők mint emezekéi, de tisztábbak, gondosabb dolgozás, művészibb kéz látszik rajtok, nincs bennök semmi erkölcsértő, és sok színi hatásuk van, s egyikét vígjátéka kevés munkával igen jóvá válhatnak.

Mint színész Schröder — honfiai vallomása szerint — még mind eddig nincs meghaladva nemzete művész-rokonaitól. Ő már a természettől is igen forgékony nyelvvel, tiszta s érthető hanggal, szerencsés arcvonásokkal, melyekben a lélek minden mozzanatai észreve-

hetőleg túkröződtek, ajándékozott meg. Kivált a magasabb tragikumok előadásában rendkívüli erővel bírt. Rajta mindennek jelentése volt; lépte, mozgásai, hangja beszélttenek. Shakespeare Learjét adván elő, mint Staelné említi, aluva hozatott ki a színpadra, s már maga ez az aggkor és balszerencse álma könnyeket fakaszt a nézők szemeiből, holott még föl nem ébredett s fájdalmának egy szóval sem adta volt jeleit. S mily jelenés volt az, midőn Cordelia holttestét, ki azért öletett meg, mert atyját elhagyni nem akarta, karjaiba vevén, szavának és mozdulatának a kétségbeesés látszott kölcsönözni erőt! Szívét gyenge remény táplálta s aggodalommal lesé, ha a szeretett halott-pih-e még? Mert ő, az esztendőök nagy száma alatt meggörbedt agg, nem hihetné el, hogy oly fiatal élet elhúnyhatott; szívrepesztőleg jelentkeztek a szenvedélyes fájdalom színei hamvatag arczatán —

Schrödert semmi sem tudá inkább bosszontani, mint midőn előadása annál fogva dicsértetett, hogy ő e vagy ama verset és mondatot mesterileg szavalta el, a drámának e vagy ama helyét remekül játszotta. „Jól ábrázoltam-e a fölvetett szerepet? Voltam-e az, kit előadnom kelle?” ezeket szokta volt ő mindenkor kérdeni. A műbírónak tudnillik nem egyes helyeket, hanem a lángész egész alkotását kell tekintetbe venni; mire ügyelni leginkább Schröder megítélésében volt szükség, kinek művészi tehetsége csaknem minden szerepben különböző s más meg más oldalról mutatkozott.

Schröder polgártársai által méltán szeretve s tisztelve volt, mert azon fölül, hogy drámaköltő igen haszonvehető, színész pedig első rendű vala, tetteinek mindenikéből tiszta jellem és nemes lélek sugárzott ki. Oly tulajdonok, melyek becsülni méltóbbak mint a természet bármely adománya.

V.

„BÖKVERSEK“. *)

E csodálatos cím alatt jelent meg nem régiben egy könyvecske, mely, úgy látszik, valaki ellen van intézve a magyar írók közül. Ki ellen? azt meghatározni nehéz volna. Az előszó Cselkövit emlegeti, s eleintén készek valánk hinni, hogy Cselkövinek ott idézett szavai adtak volt alkalmat reá, hogy a szerző vesszőparipájára ülven, a paradoxonok minden fegyvereivel felkészülten, prózai síkon s poetai tetőkön keresztül-kasúl ifjonz szilajsággal űzze és kergesse „az egyszerű szépet“, ezt a mennyei származatú vétlen teremtetést. Készek valánk hinni, hogy ezek vadíták el a szerzőt: azonban a könyvecske címe gúnyt említ, melynek Cselkövi sehol sem adta jeleit. E szerint gyanúnk alaptalan volna, s kénytelenek vagyunk megvallani, hogy nem tudjuk, kivel akarjon a szerző viadalra kelni. De legyen bár akárki ez az ismeretlen ellenség, neki felette különös helyzet jutta; hallja, hogy háború van, fegyver csattog, nyilak röpülnek, de azt nem tudja, ha a háború ellene vagy más valaki ellen viseltetik-e. Azonban, hagyján, e könyvecskeben sok van amit nem tudunk s nem tudhatunk, mert a szerző önmaga sem tudja, azért elhagyván egyes dolgokat, mi csak az egésze-ről fogunk szólni.

Ragyogószép-evagyegyszerű? az tehát a kérdés? Az a kérdés, melyik a magyar szín, melyik a magyar szépség?

Kérdések, melyek már magokban is felette külö-

*) „Bökversek s Eszmék a magyar nemzeti szín s szellem védelmének ügyében, egy művész tévedései s alaptalan gúnyai ellen, Honvárytól“. (Szentmiklóssy.) Pest, 1830. 50 l. cím-képpel.

nősek, hogy ne mondjuk, csodálatosak; de még inkább azokká lesznek, ha az olvasó a rólok tartott leczkéken végig haladt. A bíráló azt hiszi hogy e könyvecskében egy nevezetes probléma van megfejtve, és pedig tökéletesen megfejtve: az t. i. miként lehessen gondolat nélkül könyvet írni. Megfejtésére régóta szükségök volt a magyar íróknak, s jaj nekünk, hogy a szükség kipótoltatott! Könyvműhelyeink nem fogják győzni ezentúl a munkát!

Azonban érdemeljük e büntetést. Ki oka más, mint egyedül mi, hogy tudományaink mezején az íráságot a tudatlansággal oly gyakran ízben látjuk karöltve sétálni? A mi nevelésünk az ember két legnemesb tehetségeit, az értelmi s beszéllő tehetséget, nem míveli egyenlőn. Vannak közöttünk emberek s nem kevesen, kik gondolkodni tanultak, de gondolataiknak életet és formát adni nem tudnak; valamint szinte olyanok, kik szavakkal játszanak tárgy és értelem nélkül; kik egy keresztülláthatatlan beszédködöt tudnak magok körül gerjesztetni, a nélkül hogy beszédökben dolog és valóság, a nélkül hogy ez ingadozó párának valahol támaszpontja volna. Ez utolsók csak beszélni tanultak. Mi oka annak, hogy a természet fia azon dolgokról, melyek körébe tartoznak, melyeket ismer, annyi értelemmel és határozottsággal, oly pontosan és győzőleg tud szólni? Semmi egyéb nem mint az, hogy ő szavakat tárgy s értelemnélkül soha nem tanult. Neki nincstárgyaszó nélkül, nincs szava tárgy nélkül; a tárgy neki tárgy, nem pedig képzelet szójátéka. Olvassuk az utazásokban az amerikai úgy nevezett vadnépek beszédét, bámulni fogjuk azt a rövidséget, tárgyismeretet, világos értelmet, pontosságot, elhatározottságot, melylyel szólni tudnak. Ellenben a mi féltudósaink, visszás s álképzetű irkálói beszéde mely összebonyolodott, mely zavart! Kivált midőn csinnal és szépen akarnak szólni, mint fojtja el az első rosszúl használt szó a második értelmét; mint nincs a beszédben elmondva aminek elmondatnia szükségképen kellett volna. Többnyire gyanítanunk le-

het csak, értenünk alig, mit akarnak némely írónk mondani. Ha tárgyak van is, azt felfogni nem tudják. Nem a tárgy forog kezök alatt, hanem magok forognak a tárgy körül. Az nyugszik, mélyen legyökerülve, helyéből ki nem mozdítva, s mi csak egyik oldalát szemlélhetjük, melyet önmaga mutat; ők pedig kerengenek erő nélkül s könnyeden, mint kavargó szél a homok halom körül; szavaiknak csak minden tizedike áll a maga helyén. Mi oka mind ennek? Bizonyára nem más, mint hogy iskoláinkban szavakat tanulunk tárgy, dolog, értelem nélkül. Nyelvünk, szinte úgy mint phantasiánk, csak játszik. Ezen haszontalan, ezen veszedelmes játéktól kellene gyenge gyermekeinket s ifjainkat elvonni. Szoktatnunk, nevelnünk kellene őket, hogy csak azt beszéljék amiről fogalmuk van, de ezt egészen s tökéletesen tanulják elmondani, világos érthető beszédben, határozottan, tartalék nélkül s a maga egész erejében. Az embernek, kit a természet úgy is szabadságra alkotta, illik világosan, nyíltsággal és szabadon szólania. Szolgai lelkek rejtegezzék gondolataikat szövedékes periphrasisokba; szótudósok gerjeszsenek magok körül homályos, keresztülláthatatlan gőzt; üzenek szójátékokat: a valódi bölcsnek és szabad embernek komoly tárgyakról értelemmel és komolyan, érzékenyekről érzékenyül és szívhez; s mind itt mind amott, elhatározott világosságban illik szólania.

Ezen észrevételek elmondására a Bökversek s Eszméken kívül a „Hitel” című munka Taglalatja is vezette a bírálót. Miket a Bökversek írója 50 lapnyi helyen elszavalt, alantabb állnak mint hogy kritikai vizsgálatra méltók legyenek; azonban mi, kivált aesthetikai tárgyak ismeretében, még felette hátra vagyunk, hátrább hogysem min szemeinkkel látni tudnánk. Találkozhatnak közöttünk olyanok, kiket a jelen könyvecske által gerjesztett mystikus szögöz eltéveszthetne; egyedül ezeknek megmentése miatt tehát néhány gondolatot röviden s csak érintőleg fog a bíráló a szépnek philosophiájából elmondani.

A szépség az emberi természetben fenekül, nem e vagy ama nemzetben; nem viszonyos, hanem általános, szinte úgy, miképen a rény s az erkölcs ideája. Laokoon és a vaticáni Apoll, Homer és Rafael művei nem csak a görög és olasz népnek, az egész emberiségnek készültek, s ha az afrikai vad puszták lakója vagy a grönlandi czethalász bennök szépséget nem talál, annak a műveltség leszen oka, nem az, hogy a görög és olasz szépség az afrikaitól és grönlanditól szükségképen különböző. Valamint a szépség maga, úgy alkotó részei is az egész emberiségből veszik eredetöket, s ha valaki, például, azt kívánja, hogy a szépművész egyszerűsége törekedjék, nem kíván egyebet mint azt, hogy a természet s emberiség postulatumát töltsse be. Az a szép mű, mely többszerű, mely sok részekre oszlik, melyben változatosság van célirány, különféleség eurythmia nélkül, soha nem fog tiszta hatású élményt adni. A tárgyak többségén megoszlik s bizonyos szendergésbe merül a figyelem, az alakok, a képek végig húzódnak szemünk előtt a nélkül hogy a lélekre maradandó benyomást tettek volna. Egyik kép eloltja a másiknak hatását, s a csoportból egyetlenegy alak sem tűnik ki oly jól, mint ha azt külön s egyenként szemlélhettük volna. Minden egyes magánálló rész, más és különböző benyomást hoz magával, s a több (vagy legalább többszerű) benyomások valamint nem egyszerűleg, hanem egymásra következve gerjesztettek, úgy különbözők, s egyesülniök felette nehéz, vagy épen lehetetlen. Az emberi figyelem magát megosztani nem tudja, egyszerre csak egyetlenegy ponton tud függeni, s ha külső okok megosztásra kényszerítik, elszibbadnak benne a fogékonyság idegei. Minél egyszerűbb tehát valamely szép műv, minél könnyebb azt a maga egészében végig látni, annál tökéletesebben felel meg rendeltetésének; azaz, annál nagyobb hatással fog reánk munkálni, s annál becsesbnek kell előttünk lennie; mert az, ami figyelmünket magára vagy épen nem, vagy csak igen kis mértékben vonható, ránk nézve vagy épen semmi, vagy

igen kis értékű. Innen van, hogy a világ minden valódi művészei Homértól fogva Goetheig az egyszerűségre annyira törekednek. Erzik t. i. ezek az emberi természet mély bűvárjai az egyszerűség hatalmát, s tudják, hogy ha ezt sajátjokká teheték, egyikét bírják azon varázserőknek, melyekkel lélek és szív országán uralkodhatnak. Kinek keblében nem él az a hatalmas erő, mely egy nagy egészt teremthetne, az a részeken fog nagy gond-
dal, szorgalommal piperézni, cifrázgatni. De bármily tökéletesen fogta is ezeket adni, az értő előtt a művészek sorában csak a horátiusi faber imus névre teend szert. Ezekből következik, hogy minél egyszerűbbek valamely nemzetnél a szépművek, a tökélynek annál magasabb pontján áll ott a művészség, s annál közelebb van egyszersmind a természethez: mert a művészi tökély legfelsőbb pontjától a természetig csak egy lépésnyi távolság van. A bíráló bizonyossá teheti a Bökversek szerzőjét, hogy midőn azt állítja: az egyszerű szép ellenkezik a magyar karakterrel, nemzetének nem mond dicséretet, mint véli, hanem gyalázza és szégyeníti azt. Minekelőtte ily állítások publicum előtt dicsekedve elszavaltatnak, illő volna felőlök egy kevésség gondolkodni, vagy ha ez a szerzőtől ki nem telnék, olvasni oly írók munkáit, kik a tárgy felől bővebben értekeztek. Herder például, és az angol Home, hogy mások ne említettessenek, biztos kalauzai lehettek volna a Bökversek írójának.

Ragyogó szép! Mi ez a ragyogó szép? Kétleni lehet, hogy a szerző maga is érti; értve megfejtette volna. Amiket most felőle mond, azokban nincs genus proximum és ultima differentia. Néha a szembeszökő, meglepő ideáit érti alatta, optikai ragyogásokat, fényt emleget; máskor ismét a csillogó epithetonok ellen támad. A bíráló legalább azt óhajtotta volna ezen mystikus könyvből kitanulhatni, ha a szerző kizárólag ellenkezésben hiszi-e lenni a ragyogó szépet az egyszerűvel. Így ezen homályos sejtésekben, álmokban legalább valamely irányt reménylett volna feltalálni. A példák sem látszanak igaz-

lani, hogy a szerző értené tárgyát, mert amik Kölcsey, Szemere, Kazinczy, stb. műveikből idéztetnek, azok a legnagyobb mértékben egyszerűk.

A bíráló tanácslaná, hogy a Bökversek szerzője tíz évet legalább szánna még az aesthetikai stúdiumra, s azután tartana nekünk belőle leczkéket. Az pedig, ha a szerző mindennel ami az aesthetikához (legalább az aesthetica purához) tartozik, egészen és végkép felhagy-na, még kívánatosabb volna. Az aesthetika erős, ép elmét, éles ítéletet kíván, oly elmét, oly ítéletet, mely magát semmi ábrándok által öszvezavartatni nem hagyja. Gyenge fejűeknek ez veszedelmes tudomány, örök szédelgés, sőt őrület könnyen lehet következése. Nem példátlan dolog, hogy némely különben tanult embereket a való tudománytól hamis ismeretekre vonzott; pedig jobb nem tudni, mint fonákul, vagy hamisan.

* * *

Így ítélte a bíráló, midőn a Bökversek s Eszmék a könyvműhelyt elhagyták. Hónapok elfolyása után ismét kezébe vevé a könyvecskét, s végig futa rajta. Gondolkodott, s hajlandó leve a dolgot kedvezőbb szempontokból fogni fel. Amiket gondola s érzett, nem tartózkodik itt elmondani, bár ellenkezésben állnak az előbbeniekkal.

A felebb mondottakban neheztelni látszik a bíráló, hogy a Bökversek s Eszmék íratlak, s óhajtja, hogy ne íratlak volna. De ki tilthatja meg, hogy a szerző ne írjon, kivált akkor, ha a könyvirás ad sui conservatio-nem van. A szerző, akárki mit mondjon, valóságos genie, s hogy genie, ő arról nem tehet. A tündér istenség keblében él, mozog, hánykolódik, tombol, mint szilaj mén; tüzének nyílást kell adni, különben megemésztené önmagát. Oly sok nagy és mély gondolattól forrva és buzogva elpattanna az agy, s mely veszteség a hazára, világra, egész emberiségre nézve egy genie elveszte. Akarja nem akarja tehát, a szerzőnek írnia kell; csak könyvirás által lehet ezt a keblében nyugtalankodó is-

tenkét lecsendesíteni. Kinek mi gondja, mit ír és hogyan? Neki szabad akármely balgatag tárgy felől, szabad oly szegényül és nyomorúan írni, hogy minden keresztény ember szánakozzék kínján, vagy oly tarkán, zavartan és botorúl, hogy még az észbeteg is nevetésre fakadjon, ha olvassa. Mi por és halandóság fiai az ő halhatatlan műveiről itélni silányak, gyarlók vagyunk. Ő nem nekünk, hanem genieknek ír, oly csoda genieknek, mint önmaga, ámbár ezeknek az ő tanítására nincs szükségök. Geniek szoktak és tudnak oly dolgokat írni, melyet sem más, sem magok nem értenek. Ki szabna nekik törvényt és határt? ők egyedül magok bírái s törvényhozói is magoknak. Azok a szegény theoretikusok! Azok az élhetetlen recenziók firkálói! Ők akadozni, gáncsolódni tudnak, de teremtsenek hát, találjanak „aesthetikai kincset, gazdag eret“, ha hasznát senki sem veszi is: írjanak oly dolgokról, melyeket magok ugyan nem tudnak, de tud más. Theoriákat alkotni, recenziókat írskálni könnyű, de teremteni nehéz. Üdvözlégys tehát teremtő genie! hatalmas ész! ki a ragyogó szépségű konyhát feltaláltad, hogy benne egy fazék bökverset eszmét főzhess, emésztetniök és rágniök a magadhoz hasonló genieknek; neved élni fog és csodáltatni a veled rokon csoda elméktől. Üdvözlégys!

VI.

B Ú C S Ú D A L.

„A szán csikorg, a szán szalad,
 És benne ülök én;
 Ah, véle víg kedvem halad
 Reményem reggelén.
 Isten veled, te szép leány!
 Vedd búcsu-csókomat,
 Hidd, nem felejtlek téged el,
 Téged galambomat!

A tél midőn hozzád hozott,
 Csak akkor kedvezett,
 De szán-utat hogy jót adott,
 Már abba vétkezett.
 Inkább borítna vízőzön
 Erdőt, hegyet, mezőt;
 Vagy fergeteg dühödne, hogy
 Ne látnál könnyezőt.

A hó csikorg, a szán szalad,
 Tőled visz engemet;
 Hagyd már, epeszze bús keserv
 Érted hű keblemet.
 Hajh, szebb virágra érdemes
 Lett volna életem!
 De bús vihar csatáz velem —
 Légy boldog, édesem!”

Lyrainak költésünk még mind eddig szegény, kivált dalokban felette szegény, ami már magában véve is elég baj, mindazáltal még tűrhető volna, ha gazdagodása iránt kinézéseink lehetnének. De végig tekintvén

ifjabb íróink dolgozásain — melyeknek az esztergami Uránia, erdélyi Aglája, s a Tud. Gyűjteményhez kapcsolt Koszorúnak nagy része leve rakhelyévé — fájdalommal kell vallanunk, hogy bennök a poetai léleknek csak csillámaait is ritkán találhatni.

Ily szegénységben minden virágocskának, mely kelyhébe költői illatot rejt, ha még oly parányi is az, szívből kell örvendünk. Ily virág a jelen dal is, mely az Aglájában megjelent munkák közt — ideértve még a drámaiakat is — legméltóbb jussal érdemel figyelmet. Benne lyrai lélek szól, az ideák logikai folyamattal ajánlkoznak, s az a csend a vesztés érzelmeiben, az a könnyűség s egyszerű csín cifrázatok nélkül, melyek rajta mutatkoznak, nem lehet nem kedves azokelőtt, kik aművészség sanctuáriumába avatva vannak; szóval a dal mind alkatjára, mind kivitelére nézve jó, csupán azt kell óhajtanunk, hogy némely apró hibáktól tisztítsák meg, melyeket most már, hosszabb idő elfolyta után, a dal éneklője önmaga is minden bizonynyal észre fog venni, s hasznosabb leszen reá nézve, ha magától veend észre, mintha mi jelölnök ki.

Fogarasi János több versezeteket is ada az Aglájában és máshol, melyeknek nagyobb része bennünket azon reménynyel biztat, hogy ha az itju költő magát rossz tanács, de leginkább rossz példányok által elszédítettetni nem hagyja, ha őrizkedni fog azon üresen csillogó szölgőztől, melyet nálunk a romlott ízlés s a német mysticismus lelketlen utánozása szült, s néhány év óta gyakorlásba veve, s mely ifjainkra oly könnyen ragad el; ha mindinkább ügyekszik azon út felé közeledni, melyen a németeknél Goethe járt, s melyen nálunk Kölcsey örök zöldéletű koszorúkat fűz a Dal-Músa fejére, egykor törekedéseinek szép következetét fogja láthatni. A pálma ki van tűzve számára, de felette mesze s felette síkos és meredek hozzá az út; illő, hogy ifju keble szép lángjaiban elnyeréseért megküzdjön.

VII.

G O E T H E.

Pest, apríl 28. 1832.

Martius 22-kén húnyt el Németország első rendű csillaga Goethe, minekutána nagy fényű írói pályáján mintegy hatvan éviglen világított nem csak hazája fiainak, hanem az egész művelt világnak. Hatásköre mind a művészség mind a tudományok több ágaiban szélesebb s nagyobb vala, hogysem e szűk terjedelmű lapokban kimeríteni lehetne, azért csak futólag s röviden szándékozunk olvasóinkat jelesebb munkáira, életére s utolsó óráira figyelmesekké tenni.

Goethe szülőhelye a Majna-melléki Frankfurt volt, mely a maga régi emlékeivel, vidám, eleven népeességével s I. Ferencznek benne történt koronázati pompájával a gyermek képzeletére igen korán nagy befolyással munkált, mint önéletírásában vallja. Nyolcz évű korában festői pályára szánta magát, s ugyanekkor tanult francia nyelvet, melynek segédével a francia literatúrát kezdte ismerni. Serdülő éveit festés, hangművészet, természettudomány, törvény és nyelvtanulással töltötte. Megtanulván a zsidó nyelvet, a bibliát eredeti textusban olvasá, s ez ébresztette föl benne legelőször a költői geniust, mely annakutána a lipcei tudományos egyetemen ellenállhatlan hatalommal ragadta el, annyira, hogy míg az iskolákban a törvénytudományi s philosophiai leczkék folytak, ő otthon a Músa oltárának tömjénezgete. Azon időben, hogy Goethe mint költő föllépett, kezdett a német literatúra az előbbeni széles, vizenyős évszakaszból hosszas har-

ozok után kihatolni. Amily mértékben tartatott törvénynek addig a franczia remekeket követni, úgy buzgottak most Németország írói angol példányok után indulni. Goethe vala első ki önkeblébe nyúlva, önmagában támadt és készült képekkel lépett föl a nézőszínpire. Tudományos foglalatosságai mellett nem mulasztotta el a művészi gyakorlatokat, s a rézmetszésben nevezetesen nagy szorgalommal haladott elő. Lipcséből visszatérván Frankfurtba, az akkor már nagy hírre jutott Herderrel ismerkedett meg. Ezen nevezetes férfiú által tétetett figyelmessé a költésnek egy új oldalára és színére, mely lelkének leginkább látszott megfelelni, s mely benne mind eddig csak borongó sejtésekben élt vala. Minekutána atyja ösztönzésére — ki maga is a művészet s tudománynak nagy kedvelője volt — a doctori méltóságot (1771) megnyerte, apró költeményeit kezdé névtelenül közre bocsátani. Németország figyelmét azonban 1773 vonta magára „Götz von Berlichingen” című drámája s az utána egy évvel később megjelent „Werther Gyötrelmei” által. Az ifjú weimári herczeg, megismerkedvén vele Frankfurtban, a weimári udvarhoz hívta meg, s itt mindenek tiszteletét és szeretetét oly mértékben tette magáévá, hogy később az uralkodó herczeg státusministeri hivatalra emelné. Innen néhány utazásokat tőn Schweizba és Olaszországba, s ezen utazásoknak köszönheti a publicum néhány remekműveit.

Az újabb német irodalom története Goethének mint költőnek művelődési történeteivel egyenlő lépéssel haladtak, s az ő mesterműveinek oly nagy befolyások volt a többi írókra, hogy dolgozásainak megjelenése szerint lehetne az időszakaszokat kijegyezni, melyek csaknem minden munkákban az általa megpendített hangokat zengették, kisebb vagy nagyobb mértékben, vissza. Neki csak intenie kellett, s az írók nagy serege azonnal nyomaiba tért. Nem csuda, mert egyike volt azon igen keveseknek, kik mindent, aminek készítésébe kezdettek, a tökélynek s szellemi felsőségnek világos helyeivel jegyzték meg. Azonban mindamellett,

hogy ő theoretikus és praktikus művész, éles ítéletű műbíró, nagy természet és nyelvvizsgáló volt, lelkének fő ereje még is a költői tehetségben állott, s a költés tette őt a minden népek és korok legnagyobb emberei közé, a költés által fűzött magának, még ősz fürtei közé is, soha nem hervadható dicsőség-koszorút. Ha Lessinget hazája fiai az értelem, Schillert az ész költőjének nevezték, őt, az ezer alakút, legméltóbban a lélekábrázolat költőjének lehet nevezni. Ő a költésnek elbeszélő, lyrai, és drámai nemében egyformán adott remekeket, s nehéz volna elhatározni, mely nemben volt nagyobb. Azon költői magas fának, melyet lelke nevelt, gyökerei Németországban vannak, de ágai kihajlottak Görög-, Angol-, Franciaország s a régi s újabb Róma égővei alá. Művei gyakorta minden tekintetben különböznek egymástól. Tegye össze valaki Götz von Berlichingent Iphigeniával, Tassót Egmonttal, Werthert a Wahlverwandschaftennel, alig fogja hihetni, hogy mindeniket ugyanazon költő alkotta. Románczai s balládái a Bürger, Uhland és Schillerével a legjobbak mindazok közt, melyek valaha e nemben íratlak, s némelyikben a költői előadás legfényesebb diadalmát őrli. Eposzi idyllje „Herrmann és Dorothea“, ez a bámulatra méltó karakteristikus műv, maga képes volt volna őt Németország költői között első helyre emelni. Az egész érzelgő (sentimental) korból nem mutathatni fel költőt, ki magát a görögök mellé oly közel tudta volna emelni, mint Goethe itt és Iphigeniában. Apróbb elbeszélései, melyek Meister Vilhelm Vándoréveiben elszórva vannak, valódi példányai az elbeszélői művészségnek. Komikai hőskölteménye „Reineke Fuchs“ a német publicumtól hidegséggel fogadtatott, mert, úgy látszik, a hexameter nem jól választott versnem vala e költeményhez, valamint nem az a magasabb német nyelv is, melyben készítettetett. Az eredetinek aljasabb szólásmódja, prózaibb színénél fogva, sokkal jobban simúl a költemény hősnak csalfasággal bélyegzett karakteréhez. „Olaszországi Útjában“ mindenhol a mester előadót, nagy stilis-

tát és mély ítéletű tudóst, finom ízlésű műbíró-t bámulhatni. Románjai: Werther gyötrelme. Meister Vilhelm és a Kéjrokonságok (Wahlverwandtschaften). Ámbár az elsőben a lobogó lyrai láng, az utolsóban pedig a művészi forma ragadnak csudálatra, mégis közöttök Meister Vilhelm az, mely a költőt egész nagyságában festi előnkbe. Egy valódi romanticus tükör, melyben az életnek mindennemű és alakú képei híven ábrázoltatnak vissza. Minden rend, kor és nem rafaeli színekkel festve találhatja itt meg saját vonásait, s ez ideálvilágban saját tanuló éveiből találhat jelenéseket. Románjainak elsősegei közé tartozik az a bájos, kisimult nyelv is, mely, mint valamely csendes folyam, nyugalmas tisztaságban és keresztüllátható fényben hullámszik, s magát mindig zajtalan csenddel önti ki. Kifejezései egyszerűk szárazság, csinosak minden cikornyázat és pipere nélkül, valók és igazak mesterkélt keresés, alacsonyyságból kiemelkedettek rhetori csapongás nélkül. De románjai is, valamint nagyobb terjedelmű munkái csaknem általában, érettebb korúaknak s értőknek készültek, s a sokaságot művészi nyugalomban elragadni soha sem lesznek alkalmasak; amire azonban valódi művésznek soha sem is kell nagy hévvel vágyódnia.

Dramáiban, mint karakterfestő, a nagy Shakespeare-
pearhez legközelebb áll. Götz von Berlichingenben bizonyos bosszús makacsság látszik a drámának szűk s a genius szárnyait szegdelő franczia szabályai (regula) ellen. E dicsőséges drámai alkotmányban nem Shakespeare követőjét látjuk, mint sokan állítják, hanem egy a nagy brittussal rokon szellemet teremtői felhevültében. A dialogusban a költő itt a száraz prózai természetet látszik másolni, s még a könyvnyelvtől is oly vakmerőleg távolodik, ahogyan előtte egy német író sem mert. Elmellőz minden poetai körülírást, s a tárgyat magát szólaltatja prózai pongyolaságában. A darabnak minden, még oly parányi alakján is a kor szelleme van elöntve, oly valószínűen s híven, mint csak eddig a világ legnagyobb historikusai ábrázolhatták. Játékszíni ha-

tásra a költő nem ügyelt; sőt makacsan látszik azt elmellőzni, azért oly nehéz ezen darabot sikerrel előadni. — A polgári szomorújáték Clavigóban, mely Lessing manierjában van dolgozva, egész a végső jelenetekig Beaumarchais története híven van adva, a katastroph azonban, mely hozzá költetett, Ophelia temetését hozza az olvasó emlékezetébe, hol a sírnál Hamlet és Laertes egybe találkoznak, s ezért a vég felvonás nem áll a többi mellett. — Iphigenia egészen a görög tragoedia szellemétől van átlehelve, kivált nyúgalom, világosság és idealitás tekintetében, de a darab kifejlését tekintve az újabb költés neméhez is számláltathatik, mert önmagából, csupán a karakterek viszonyai által, fejtőzik ki. E tragoedia közelebb áll, mint felebb is mondatott, a görögökhöz, minden egyéb új drámáknál, de azért szorosan tekintve még sem antik, hanem csak utóhangja és vissz sugárzata annak. — Hasonló egyszerűségben, tisztaságban, s magas szépségben van Tasso költve, melyben az udvari és költői életnek ellentétele ábrázoltatik le. Ha e költeményt szorosabb értelemben drámának a német kritika nem mondja is, mint charakterrajzolat örökre bámulatra méltó mű fog maradni, s a poesis értésére egy mindig tanulságos s mély jelentésű könyv lesz; kár, hogy Tasso elenyésztenél a költői halhatatlan lét nem emeltetett ki jobban: így játékszíni hatása a műnek nagyobb lehetett vala, mintsem most. — Egmont egy valódi romános historiai nézőjáték, melynek stílusa a Götz és Shakespeare formái között középpontot tart. Pathetikus, megrázó helyei vannak; de vége, mint Schiller jól jegyezte meg, nem a való életből van merítve, miként a többi felvonások, hanem egy ideális ábrándvilágból, s így, bár máshol talán jól állhatna, itt bántja az olvasót. Remekül vannak, egyébiránt, a népcénák gondolva és kivíve, s ezek mind annyi szép historiai emlékei és hív másolatai azon kornak, s mutatják, mi mélyen fogta fel a költő mind az akkori idő, mind pedig Németalföld népeinek szellemét.

Faust, e csudálatos ábrázolata a német nép csudála-

tos regéjének minden oldalról azt mutatja, hogy a költő itt túl akart menni a játékszíni korlátokon. Sok jelenések Faust lélekállapotjának álló festményei s gondolatának fejtegetései az emberi tudomány korlátozott létéről, s az ész ki nem elégíthető bizonyítványairól. Más helyek ellenben, bármily jelesek s rendkívüli elmét bizonyítanak, nincsenek a dráma folyamával összevetve, sok ismét igen drámai, de csak futólag van érintve kifejtés nélkül, szóval, rhapsodiai töredékek kezdet és vég nélkül, hol a költő gyakorta rendkívüli jelenettel lep meg, s a kárpitot hirtelen ismét lebocsátja, holott a játékszínre készült tökéletes dráma azt kívánná, hogy minden egyes részek az egésznek alkotó és összefüggő részei legyenek, s mondanilehessen, hogy minden felvonásnak saját expositiója, bonyolódása, kifejlése van. Néhány helyei teljesek páthossal és drasztikus erővel, mint például Valentin megöletése s a tömlöczi jelenés Margaretha és Faust között, s csalhatatlánul igazolják azt, hogy a költőnek hatalmában állott volna, ha akará, oly nemben dolgozni, mely a sokaságot megrázza s magával ragadja: de ő ezen tehetségeket más nagyobb, s a művészségre nézve becsesb céloknak áldozta fel. A darabot játékszínen előadni feletten nehéz, s különben is nem sok olvasó találta, ki a költőt ezen művében érteni s érdeme szerint méltatni tudná.

Egyéb drámai dolgozásai felől, melyek mind saját bélyegűek s a költő rendkívüli tehetségeit bizonyítják, a hely szűke miatt hallgatunk, megelégedvén általánosan annak gyónásával, hogy bármi sok drámai talentummal bírt legyen Goethe, játékszíni hatásra munkálni nem bírt, vagy legalább ezen tökély megszerzésére nem fordított szorgalmat. Sokkal inkább ügyelt a csendes és gyöngéd kifejlésekre, mint a meglepő és rázó hatásra. Talán lelkének szelíd gráciája, mely mindenütt harmoniai csendet s derült nyugalmat keresett s kívánt eszközteni, tartóztatá erős, beszédes, szívrazó jele-
néseket hozni fel.

Valamint életét és munkáit művészi nyugalom s harmonia bélyegzi, oly nyugalommal teljes volt elköltözése is a földi pályáról, s lehet mondani, hogy csendesen általszűnyadott az öröklétbe. Vég órájában leánya volt ágya mellett. Midőn a halálperczenet elérkezett, megfogá a mellette ülő kezét, felnyitá féligzárt szemeit, s kimondhatatlan édes pillanattal tekintett reá utólszor. Halálos harcza egyetlenegy erősebb sóhajtásból állott. — Temetési pompáját Müller cancellarius, a boldogútnak sok évek óta barátja, rendelte el. Teste saját háza udvarán kitétetett nézés végett a népnek. Az udvar symbolikus képekkel s cifrázatokkal vala felékesítve, s a test mellett, mely egy csinos koporsóban feküdt, a megholt czímere s egyéb érdemelei voltak felfüggesztve; homlokára pedig, e titokkal teljes műhelyére annyi számtalan szép és nagy gondolatoknak, borostyán koszorú tétetett. A nézők oly számmal voltak, hogy bár a test öt egész óráig vala kitéve, sokan nem férhetvén hozzá, visszamentek. A koporsó délutáni 4 órakor (mart. 26). négy fekete lovú herczegi kocsira tétetett. A halotti kíséretet fő udvari-marschal Spiegel vezette, kit a weimári nagyherczeg e gyászpompánál saját képviselőjévé nevezett. — (A herczegre igen nagy fájdalommal hatott a boldogult halála, s hogy ne kelljen e gyászlátványt szemlélnie, Eisenachba utazott.) — A herczegi képviselőt követték a státusministerium, a titkos referendáriusokkal, kik a megholt czímerét és érdemeleit vitték. Utána jöttek a jénai akadémia követei s curátora, az udvari játékszín és udvari kápolna tagjai, polgárok minden rend és korból nagy számmal, s végül mintegy 200 jénai tanuló, 10 követe a hálai főiskola tanulóinak, több idegenek Góthából, Eisenachból, sőt még Frankfurtból is, s egész nagy sereg aljasabb rendű nép a szomszéd helységekből. A herczegi sírbolt kápolnájában fősuperintendens Dr. Röhr egy szép halotti beszédet monda, melynek vége lévén, a test letétetett a weimári herczegi sírboltba Schiller s a boldogult nagyherczeg Auguszt Károly koporsói mellé. A

koporsón ezen egyszerű felírás fog állani: „Goethe, született augustus 28-ikán 1749, megholt martius 22-ikén 1832.“

Weimárban halála órájától temetéseig négy nap egymás után a játékszín be vala zárva, s midőn megnyittatott, Tasso előadásával ünneplette a nép, halhatatlan költője emlékezetét. A darab után Durand színjátészó egy epilógot monda el (Müller cancellár költeményét). Az első szavaknál a hercegné s Leonore s Alphonso (Tassóban előforduló személyek) hátravetett gyászfátyollal léptek föl, hátul pedig a játékszínhez tartozó minden tagok régi olasz ízlésű gyászruhákban jelentek meg. Az epilógban emlékezet vala azon szép baráti szövetségről, melyben a megholt egykor Schillerrel állott, s arról, mint tért ő Schiller kora halála után mindinkább a költői pályáról tudományosra. A nézők többnyire gyászruhákban jelentek meg, a nélkül hogy reá felszólítás vagy intés történt volna. Németország első rendű theátrumain csaknem mindenütt megünneptetett a költő emléke. Berlinben pénz veretett emlékezetére, melynek egyik oldalán jól talált képe van a születési hely és idő feljegyzésével, a másikon egy lebénó hattyú mint viszi fel a költőt egek felé, ezen aláírással: „Rediit ad astra.“ — Németország büszkélkedhetik Weimárjában, hol Herderre és Wielandra fejedelmi kegyelmek áradoztak, hol Schiller és Goethe tetemei fejedelmi sírboltban nyugszanak! *)

Az olvasót itt azon szavakkal bocsátjuk el, melyeket Dr. Röhr a boldogúlt felett monda: „Valamint azon lelkeknek, kik szövetségéből te utolsó mentél el, egyike sem húnyt ki a világból, melynek született s élt; vala-

*) Té gazdag te hazafiságot emlegető magyar nemzet! emlékezzél meg azokra, kiknek köszönheted parányi literatúrád! Emlékezzél meg azon szent helyekre, hol a budai, pesti s széphalmi temetőkben koszorús fróid tetemei jel nélkül nyugszanak.

(Virág, Kisfaludy Károly s Kazinczy Ferencz sírjaik lebegtek itt az író előtt. Utóbb mindenik sír nyert emlékjelt, de Virágé egy hű tanítvány, Kazinczyé a hű özvegy által. Kiadó.)

mint mindnyája sírján túl is ének és szó által bájolja az élőket, képzi a lelket, emeli a szívet, s fogja, meddig ember leszen: úgy te is örökké élők sorába tartozandol, s lelkednek gazdagsága, mely által két emberkoron keresztül rokonaid szellemi képzője, a tudományok mélyen bűvárló előmozdítója, s a mindennapi valóságot égivé varázsló világok alkotója levél, örök, kiapadhatlan forrás marad, melyből még a legkésőbb kor fia is meríteni fogja lelke és szellemi léte táplálékát.“

VIII.

A REGÉNY-KÖLTÉSZETRŐL

TÖR E D É K E K *).

A költészet földfeletti világában alig van tartomány, melyet, mind széles terjedelme, mind sokalakúsága miatt oly nehéz volna az aesthetikusnak megjárni, s megjárván, belőle csálhatatlan tudósításokat hozni, mint a regényé. Innen van hogy, míg a hősköltemény, dráma, sőt a lyra aetheri hazájának is nagyobb részében oly gazdag, oly soknemű fölfedezések tétettek a theoretikusok által, hogy belőlök jókora könyvtárt lehetne egybe állítani, az alatt a regények tündér országa csaknem ismeretlenül maradt, mint valamely végig lábolhatlan sivatag, melyhez csak félve közelíte a mérészebb útazó is. Holott, ha meggondoljuk, mi sok jó és ártalmas termények szállíttattak át e tartományból az olvasó világba, mi nagy számú kedvelőkre találtak ezek Richardson és Filding korától fogva egész Washington Irving és Cooper idejéig, s mint kellett szükségképen korokra és nemzetekre befolyással lenniök: nem tagadhatni, hogy a regény a műphilosophusnak nagy mértékben érdemelheti, sőt talán még nagyobbban, mint maga a dráma s epos is, figyelmét.

Nálunk, mint némely jelekből sejteni lehet, a re-

*) Ezen töredék észrevételek ez előtt tizenhatsz évvel íratk. A magyar irodalom azóta mind terjedelemre, mind belbecsre nézve a regénynemben nagy haladást tett, s úgy szólván azóta támadt nálunk a regényirodalom, melyben egyike a fő szereplőknek a derék Jósika Miklós. (Szerző jegyzése 1851.)

gény-literatúra most fog kezdődni, s olvasóinkra fogatosabb hatással munkálni; nem volna tehát szükség-telen az iránt értekezni, mit kellene az olvasónak egy regényköltőtől józan alapok szerint kívánnia, s viszont mit a regényköltőnek teljesítenie, hogy célját s magasabb rendeltetését el ne téveszsze.

Figyelemre méltóbbat a jelen tárgyról, amennyi-re tudom, Eberhard, Herder, Jean Paul és Meisner ír-tanak, de nagyobb részint futólag csak s mellékesen, s a tárgy még mindig mélyebb s alaposabb vizsgálatot vár *). Amit itt az olvasó tölem veszen, részint saját eszméletimnek, részint az idézett írók stúdiumának gyümölcsei; mert az utóbbkoriaknak elődeik talál-mányait figyelem nélkül hagyni vétkes önhittség s ár-talmára van minden előhaladásnak. Az utóivadék elői-dők töredékeiből rakja fel nagysága falait, s azon mű-philosophus, ki az egyszer jól mondott helyett mást mond, csak azért, hogy új s eredeti legyen, nem a mű-vészetet szereti, hanem saját csillogását.

Észrevételeim, melyeket itt töredékesen elszórok, csak vázolatául szolgáljanak a regény egy netalán va-laki által később készítettő theoriájának: kimerítő ér-tekezés gyanánt nem akarom őket tekintetni; mert a pálya, melyet egy nagy egész alkotására meg kellett volna járnom, sokkal rögzöesebb és töretlenebb, hogysen parányi erőm megbírhatná. Szándékom az volt, hogy egy valahára közöttünk is születendő regényköltő e töredékekben egy-két hasznos intést találjon. Majd jön egy későbbi theoretikus, — reménylem s őszintén óhaj-tom — ki általam ösztönt és buzdulatot kapva, e töké-letlén próbát alaposabb s mélyebb vizsgálatai által fe-ledékbe sülyesztendi.

*) Blankenburg munkája a regényről kevés figyelmet ér-demel.

I.

Elbeszélésnek, vagy beszélynek neveztetik általában minden elmúlt s végbement esetnek másokkal közlése. Különbözik a leirástól, mert benne az eset mint valósággal elmúlt közöltetik; a leírásban ellenben az elmúlt, végbement, vagy távol lévő tárgy is jelenné tétetik.

Minden beszély költői vagy historiai, a szerint, miképen költött vagy valósággal megtörtént, dolgokat tárgyz. Célja mindkettőnek többféle lehet. Közleni t. i. valamely esetet másokkal többféle okokból szoktunk: vagy azért, mert míg mások által épen nem, vagy mert nem eléggé körülményesen, tudatnak; vagy azért mert elfelejtettek s emlékezetbe hozatalok hasznos, szükséges, ész- vagy szívképző. A költő például — mert erre fordítjuk itt főkép figyelmünket — valamely igazságot képen állít elő, hogy olvasói emlékezetébe nyomja, mint a mesék s parabolákban stb.; vagy pedig, lelkünket magas érzelmekkel, nagy gondolatokkal eltöltvén, a mindennapiság szűk köréből kiemelve nemesít, mint a hőskölteményben; vagy valamely religiói tanulásra vezet, mint a legendában; vagy végtére az emberiség karakterével, az életnek egyes scénaival ismertet meg, mint a regény s novellában. Azon elbeszélés, melynek semmi más célja nincs, mint az olvasónak időtöltést szerzeni, méltán kárhoztatik; mert benne az eszköz céljá van fordítva.

Beszélyben, legyen az költői bár vagy historiai, múlhatlanul megkivántatik a valóság. A historiai beszélyben, tudniillik, hogy ami elmondatik, úgy történt legyen; a költőiben, hogy úgy történhetett legyen a való életben, miként elmondatik. E valóság a művészi gyönyörnek éltető eleme; nélküle a poesis hazugsággá alacsonyodván, nem képes művészi áttatást (illusio) gerjeszteni.

A beszélynek általában három fő része van: a történet eredete, bonyolódása s kifejelete. A történet eredetét azon okok öszvesége teszi, melyek szülői s támasztói voltak a következő történetnek. Ezeknek előszámlálása, amennyire lehet, rövid s összevont legyen, hogy annál több hely maradjon s annál sebesebben lehessen általmenni a sajátképeni történetre. A történet eredete többnyire a beszély kezdetén adatik elő; ami azonban nem elmúlhatlanul szükséges. Ki az olvasó figyelmét azonnal tárgyára akarja függeszteni, legjobban teszen, ha őt a történet közepébe valamely érdekes jelenethez ragadja, mint például Scott Valter Talisman nevű regényének, s Goethe Meister Vilhelm-jének kezdetén. Ily esetben a történet eredete később adatik elő. Erre nézve örök szabályul lehet ajánlani minden beszélyírónak ezt: minél később adatik elő a történet eredete, annál rövidebben mondassék el, hogy általa a mese folyama, mely annál sebesebb minél inkább közeledik végéhez, ne akadályoztassék, s az olvasóban unalmat ne támaszszon. Azon sorozat, mely szerint a történet előadatik, rendnek szokott neveztetni, mely kétféle: természetes és művészi. Természetes az, midőn az esetek, jelenések, azon renddel adatnak elő, amint egymás után végbe mentek; művészi, midőn a költő őket úgy alkalmaztatá, miként tárgyhához jobbnak vélte.

A bonyolódás (szövedék, csomó) azon nehézségek s akadályok öszvesége, melyek a történet kifejlését tartóztatják. Minden történetnek a bonyolódás kölcsönöz sajátképen érdeket, s nélküle a legszebb előadás is unalmassá válhatik. Voss Luisája minden szépségei mellett is már közepe táján unalommal tölti el olvasóját; mert az egész költeményben alig van valami bonyolódás, mely a lélekben érdekes várakozást gerjeszzen. Lessing a maga száraz vizsgálódásait is érdekessékké tudá tenni a bonyolódás varázsereje által. A historiai előadásokban a bonyolódás gyakran magában a történet folyamában rejtezik; különben pedig pragmatikai fejtegetések

által lehet okok és következmények fonalaiból szőni. A költőnek azonban magának kell a csomót megkötnie, s ezt még ott is, hol tárgya historiai; mert a prózai természet nem, vagy legalább ritkán, hoz magában oly bonyolodást, mely a művészet kívánságainak megfelelően, de nagy becsű elemeket ennek alkotására gyakran. Innen a historiai költeményekben az ideális személyek. Schiller Don Carlosában a képzelet-szülte marquis Posa centruma az egész drámai nagy szövedéknek. Az aszszony, vagy inkább ennek éltető eleme, a szerelem, legtöbb bonyolodásnak szokott forrása lenni a költőknél; mert ez indulat az emberi kebelben leghatalmasabb, sőt mindenható, s általa a rendkívüli dolgokat is legtöbb valószínűséggel lehet motiválni. — Szükséges, hogy a bonyolodás természetes, világos és valószínű legyen; különben a belőle következett történeti változások nem nyernek hihetőséget, és szétfoszlik az egész művészi áltatás. Az akadályoknak vagy a körülményekből, vagy, ami még jobb, a charaktrekből kell előtámadniok s kezdettől végig szükséges haladásban lenniök, hogy a figyelmet feszülésben tartsák. Elősegéllik a bonyolodást az epizódok is, azaz oly történeti töredékek, melyek ugyan a fő történethez szükségképen nem taroznak, de vele még is belső egybefüggésben vannak. A csomónak rendszerint a történet közepén van helye, de nem szükségképen; ismerék műveket, hol mindjárt elején.

A kifejlet, vagy feloldás, a történet kimenetelét adja elő s felvilágosítja, ha a csomóban előgördített akadályok elhárúltak-e, vagy pedig a történet hőse áldozatjok leve. A kifejletnek szükségképen a történet végén kell állania; mert ami még utána következne, annak már nem lehetne többé érdeke. Ez oly szükséges része minden elbeszélésnek, hogy nélküle semmit bevégezettnek tekinteni nem lehet. A jó kifejlet múlhatlan föltételei közé tartozik: 1) a természetesség; azaz, hogy ne vak eset hozza elő, hanem a természet örök rendeszerint okok és következmények lánczolatán gombolyodják le. Természetfeletti lények által ketté vágni a

csomót mindig hibás, talán a legendában s tündérregében (Märchen), melyek legtávolabb állnak a való világtól, volna leginkább megengedhető. 2) Teljes és kielégítő legyen; azaz, általa a csomó ne csak részében, hanem egészen feloldassék, hogy utána semmi lényeges rész felől se legyen többé kétség. Továbbá, a csomó feloldása ne bántson erkölcsi vagy természettörvényt, vagy ezekben alapúlt szokást. Goethe *Stellájában* az egyférjű két nő, kik a csomót feloldják, nem csak törvényben alapúlt szokás, hanem psychologia ellen is vannak. 3) Legyen nem várt és meglepő, azaz olyan, melyet ha gyanítani lehetne is, tudni világosan ne lehessen. 4) Adassék elő alkalmas időben; ne előbb mint figyelmünket egészen magára vonhatta, de ne is később; azaz, ne tartsa figyelmünket sokáig magára feszítve, mert akkor fáraszt.

E három fő részére nézve a beszélynek még a következő jegyzéseket általában.

Ügyekezék a költő hogy, kivált elbeszélése elején, hol leginkább lehet kicsapongania, semmi nevezetesebb jelezés vagy történet ne álljon jövendő bonyolódások magva vagy bimbója nélkül, s ügyekezék kerülni, amennyire lehet, oly dolgok felhordását, melynek szüksége csak a jövendőkben igazoltatik, a jelenben pedig ok nélkül áll; mert az olvasó figyelmét a jelen szokta leghatalmasban elfoglalni. A jövendő kétes és bizonytalan, s ami csak benne fog még később motiváltatni, annak a jelenben okát emberi elne nem láthatja.

A csomónak szüvevényesebb bonyolítására használtathatnak bár mennyi új személyek, sőt még földfeletti lények is, vagy mint az aesthetikusok nevezik, machinák; de végképi feloldása csak régi ismert személyekre bizassék, különben a csomót nem belső szükség oldja fel, hanem külső vak eset, azaz a költő önkénye vágja ketté. „Az első szakaszban legyen a bárd megköszörülve, mond Jean Paul, mely az utolsóban a csomót szétmetszi.“ Oly személyt vagy eszközt használni a csomó feloldására, mely csak akkor lép fel,

midőn azt fel kell oldani s előbb nem ismertetett, annyira mint mennyköüttéssel végzeni ki a tragoedia hőseit. — Legszebben foly a csomó feloldatása egy rég ismert személy karakteréből, mert az ily feloldás legtöbb belső szükségét fejt ki előttünk.

A csomó bonyolításához jobb, akaratot használni, mint esetet; mert amaz ész-szülte okokban alapodik s több belső szükségét hoz magával: azonban az esetek használtatása sem tiltatik.

Minden szélességet és kicsapongást, melyet magoknak kivált a régényköltők oly gyakorta engednek, minden hosszabb philosophiai elmélkedéseket jobban tűr az olvasó a beszély elején mint végén, hol az érdek minden sugarainak egyetlenegy lángpontra kell gyűlniök, hogy hassanak. Scott Walter regényeinek eleje csapong, közepe célra siet, vége rohan.

Mi az elbeszélések tárgyát illeti, az érdekessé tétethetik az által, ha a történetben oly karakterek állítatnak fel, melyek különös tulajdonaiknál fogva a mindennapi emberekéitől távoznak; ha a személyek nehéz, ritka helyzetbe tétetnek; s általában a legegyszerűbb tárgy is érdeket nyer, ha benne egymást váltogatják s követik a természetes ugyan, de még is szokatlan s nem mindig látott jelenések.

Az elbeszélő költéshez rendszerint a következő költemények számíttatnak: allegoria, mese, parabola, legenda, románcz, idyll, monda (Sage), tündérrege (Märchen), hősköltemény, regény, novella, vagy szorosb értelemben vett beszély. Az előszámláltaknak mindegyike lehet komikai, satirai, humoristicai vagy a sajátképen úgy nevezett komoly szellemben tartva. Mi ez utolsót azért vettük itt főkép figyelembe, mert ennek theoriája alapúl szolgál amazokéinak is; csupán specialitásokban hajlanak el egymástól, melyeket kijelelni annak le-szen tiszte, ki a komikai, satirai, humoristicai elbeszélésekre fogja függeszteni fő figyelmét.

II.

Első kérdés, melyet mind támasztani mind fejtegetni szükség annak, ki a regényköltés teoriájában biztosabban, azaz alapokból, kíván indulni, ez: Micsoda neméhez tartozik a regény a költői művészetnek? Mert hogy az a költői művészetnek egy jeles része, senki sem fogja kétségbe vehetni, ki Meister Vilhelmet vagy Kenilworthot olvasá, s ama régi aristotelesi definitiót — mely a sok tökéletlen közt talán még mindig legjobb — általgondolá. Regényben a költő történeteket ad elő mint bevégzett- s elmúltakat, következéleg az a poesis elbeszélő neméhez tartozik, s rokonságban áll — miként érintők — az idyll, románcz, mesével . . . és, amit leginkább kell említeni, a hőskölteménnyel. Az elválasztó pontok azonban, valamint egyéb nemei között a költésnek, úgy itt sincsenek minden kétségen túl téve; mert a regénynek is lehetnek, sőt vannak osztályai, melyek oly közel fekszenek más tartomány vidékeihez, hogy csaknem egybe olvadnak vele s határaikat élesen elkülönöztetni felette nehéz. A levelekben írt regény, például, kicsapong a dráma birodalmába, elannyira hogy, ha az elbeszélő költésnek némely főbb törvényei alá nem látnók vetve, hajlandók volnánk a drámai koronához kapcsolni *).

*) Engedelmet e vakmerő, improprius beszédért, s engedelmet mind azokért, melyek e vizsgálatok folytatában többször elhintve lehetnek. Tudjuk, hogy effélék bizonyos embereknek nem tetszenek; de bizonyos embereknek nem tetszeni még nem nagy szerencsétlenség. Herder és a két Schlegel, Jean Paul és Tieck, s a Muzáron egyik sok érdemű s minden jóktól tisztelt szerkesztője, didaktikai írásaikban is igen szeretik az improprius, virágokkal, képekkel hímzett beszédet, s mi inkább akarunk e jelekkel poetai mámorban szédelgőknek kiáltatni, mint bizonyos emberekkel józanon maradni. Különben is poesisról poetailag beszélni nem mindig hiba, sőt néha egyedül csak így lehet alkalmasan. A rossz didaktikai nyelvű Jean Paulnak egyetlenegy ívén több magvai vannak elhintve a poesis philosophiájának, mint más nem épen közészerűek vastag köteteiben.

Mind e hasonlatokat s öszveolvadásokat azonban, melyeket a regény és dráma, sőt a regény és lyra között tapasztalunk, könnyebb már csak a külső formák segéde által is elkülönöztetni — hogy ne említsem a belsőket — : a legnagyobb nehézség ott gördül előnkbe, midőn a regény és hősköltemény között akarjuk az elválasztó vonalt megtalálni. A hősköltemény és regény t. i. mindkettő nagyobb terjedelmű költemény, mindkettő elmúlt s bevezett történetekkel foglalkodik, valamint az egyikben úgy a másikban is többnyire a költő beszéli a történetet stb : miben különböznek tehát egymástól? Ezt lehet és kell méltán kérdeni; mert valámíg az elválasztó jegyek meg nem határoztnak, lehetetlen, hogy egyik theoriája a másikkal öszve ne kevertessék, s az egész regelő költés körében homály és zavar ne legyen.

Ha valaki az előttünk fekvő kérdésre hosszas tétovázás nélkül azt felelné, hogy a két költemény elválasztó bélyege a versi és prózai alakban van; azaz, hogy az epos versben, a regény pedig prózában íratik, úgy hiszem felelete igen alapos volna, csakhogy ezzel egyedül a műbarátot fogná kielégíteni, nem a műphilosophust is. A műphilosophus nem fogna ezen feleletnél megállapodni, hanem azon kérdést támasztaná: ha az eposnak versben s a regénynek prózában íratnia elmúlhatlanúl szükség-e, vagy egyedül a költő kényétől függ? S e kérdést tennie annál inkább lehetne, mint-hogy a historia literaria mutat hőskölteményeket prózában, mint például Fenelon Telemachja, s viszont regényeket versben, melyekre nem kell külföldre mennünk példáért, mert nyelvünkön van írva a sokat forgatott és csodált Peleskei Notárius, vagy Rontó Pál historiája. Íme tehát a kérdés, melynek eldöntésétől függnék mind a hősköltemény mind pedig a regény theoriájának fő és alapelvei, s melyre kell hogy figyelmünket függeszszük.

III.

A költői művészetnek általában történet, cselekvény, s érzelmek tárgyai. Érzelmeket zeng a lyrai, történeteket beszéli s ábrázol az eposi, cselekvényeket fejt ki a drámai költő. Az első esetben, úgy mint a második s harmadikban, nem mond egyebet mint ami emberben s ember körül van; következőleg mi az emberiséggel érintésbe jő vagy jöhet, s a valódi poesis szélesb értelemben nem egyéb mint az emberiség ideálba emelt képe. Minthogy pedig az epos — miként az újabb aesthetikusok jól vették észre — történetet ábrázol, mely a múlt korból fejlődik ki, a dráma cselekvényt sző, mely a jövő felé terjeszkedik, a lyra pedig érzelmet zeng, mely magát a jelenlét szűk korláti közé zárja; következik, hogy a költés minden nemeinek saját kora van, és saját korának mezein terjeszti szemünk elébe varázsszövegét. A lyrai költő akkor él és mozog saját világa levegőjében, midőn jelen érzelmeit zengi; mihelyt a múltkorikat beszéli vagy ábrázolni ügyekszik, kicsapong határaiból s műve szükségképen elveszti azon hatást, melyet a valódi lyrai költeménynek gerjeszteni kell. Az epos, ha az előttünk bonyolított csomót előttünk is fejt ki, drámaivá leszen; a dráma pedig, mely csupán múlt dolgok bonyolódásával s kifejtésével mint elmúltakkal foglalatoskodnék, megszűnne dráma lenni. Ezek szerint tehát az eposnak a jelen s jövő nem korai, ő miként Klio, az emlékek komoly istennője, a történetek folyamának végén áll meg, vagy pedig utókorából te kint vissza a lefolyt századokra, s felemelve a feledés kárpitját, az emberiség történetit a maga időszakaszaiiban tükrözi előnkbe. S íme a rokonság, mely a poesis és historia között a legrégibb korokban feltűnik. Az eposi költemény eredetileg, amint Homérnál megjelelik, a historia töredéke, melyben az emberiség képe a maga időszakában ábrázoltatik vissza, s a görög nép első historiája Homér eposai valának. Epos és historia

tehát bizonyos tekintetben még máig is rokonok egymással; a régi világban pedig annyira azok voltak, hogy maga Thukydides is a peloponnesusi történeteket írván, bizonyos költői színben jelenik meg.

De midőn mi e helyt az eposz historia rokonságát emlékezetbe hozzuk, szükség — habár kitérésnek fog is tekintetni — érintenünk a költő és történetíró különböző céljait, amint azok későbbben mind inkább és inkább kifejelettek s a kettőre nézve különböző kötelességeket támasztottak, melyek egyiket a másiktól szorosán elkülönöztetik. Midőn a költő által az emberiség képe ábrázoltatik vissza, ezen ábrázolás koránsem úgy történik, hogy benne valamely nép vagy időszakasz tulajdonképeni története adatnék, hanem a költő teremtmői hatalmánál fogva mintegy az emberiség fölé helyezi magát, s felmutatja azon ideált, melyet e vagy ama nép, vagy időszakasz a maga historiai életében elérni törekedett ugyan, de el nem ért, hanem megette hátra maradt. Még akkor is, midőn a költő tiszta történeti tárgyat veszen költeménye alapjául, nem kívánunk tőle historiai, azaz oklevelekkel bebizonyítható igazságot. Költőnél a historiai factum mindig mellékdolog, így tanít a Hamburgi Dramaturgia, s nem kell feledni hogy, ha van prózai, azaz testi szemekkel látható természet, van egy más is, a művészi t. i., s hogy historiai igazság s poetai igazság között nagy a különbség. Historikustól, mint felebb érintők, azt kívánjuk, hogy amit beszéli, valósággal megtörtént legyen, s épen úgy miként beszéli; költőtől ellenben azt, hogy az általa költött történet, ha egykor valósággá leendene, hasonló körülmények között ne történhessék meg egyébként, mint ahogyan ő előadta. Így van ez még magokkal a személyekkel is, midőn őket a költő a historiából veszi. Goethe szomorújátékában például, Oranien, Egmont és Alba karakteriben oly vonásokat vehetsz észre, milyenekkel őket a történetíró Schiller elődbe állítá; de azért ezen goethei Egmont, Oranien és Alba prózailag hív s való historiai alakok-e? Épen nem vélném. A költő őket a szerint

alkalmazá, mint céljai kívánták. Mind a három személy ideálja és képviselője az emberi karakterek három különböző nemeinek. Egmont a maga érdemében, polgári s hadi fényeiben bizakodó, s ezért önérzettel teljes, gond és aggodalom nélkül csapongó; Oranien, a sokat gondolkodó, minden mélyen fontolgotó, a legbonyoltabb szövevényeken keresztüllátó, s ezen okból felette óvakodó embereknek; Alba végtére a lelki és hadi erejét érző fejedelmi kegyencz, s mindenható minister repraesentansai stb. Következik, hogy a költőnek nem az embert és individuumot, hanem az individuumban az emberiség képét, a korok és népek vonásaiban az emberi tetteket, törekedéseket kell visszatükröznie, hogy azoknak gyökerei a valóságban alapuljanak, azaz, a természet s örök rend logikai törvényei mellett lehetőek legyenek. Azon kérdéseknek tehát, ha ez vagy amaz dráma, regény valósággal megtörtént-e? szükségképen bántania kell az értő művészt, kinek sokkal philosophikusabb céljai vannak, mint a prózai valóság s testi világ hű másolata. Innen lehet megbírálni: mennyit nyom az a sokszor idézett s kiáltozott félig igaz aesthetikai evangelium, hogy a művészségnek a természetet kell utánoznia.

Ha az imént kimondott principium — hogy t. i. a költés általában, különösen pedig az eposi, az emberiség történeti időszakaszainak idealizáló tükre — bizonyos és megáll (amit reménylek), szükség, hogy az emberiség történeteire függeszszük szemeinket. Végig futván elménkben a historia emlékeit, Mózesstől kezdve a legújabb korokig, észre kellett vennünk, hogy a nemzetek valamint egyes emberek életében időszakaszokat lehet megkülönböztetni. Gyermekekből fejlik ki ifjúságok, ifjúságokból a férfikor, s ebből az öregség hanyatlása. Mind a négy kora ezen physikai vagy prózai világnak saját színnel, szellemmel és karaktervonásokkal bír, melyek magokat idealizáltan tükrözik vissza a szellemi, máskép költői világban *).

*) A hősköltemény s regény természetét az emberiség idő-

A gyermekkor ártatlansága a jelenlét örömein andalog, szemei előtt minden, paradicsomi szépségben virúl, mindenütt szerencsét és boldogságot sejt; veszélyt nem retteg, mert nem ismer; gond nélkül enyelen s játszik hajborzasztó mélység felett, s fenéktelen örvény szélén; képzeletét tündér álmok, arany remények lebdesik körül. Ereje még gyenge és tehetlen a cselekvésre, s a jövőendő kor tettei sejtelmekben szűnyadnak benne. S íme ezen kornak képeivel hímezi fátyolát a néprege és idyll, s benne találjuk visszatükrözve az arkádiai pásztorvirányt s a gyermekképzelmek tündéregéit.

A gyermekkor után következik s belőle fejti ki magát a cselekvények időszaka, az ifjúság. Keblében a tettekre törekedés lángja küzd és forr s vív önmagával. Nyugtalan óhajtasok támadnak fel hevült képzeletei előtt. Érzeni kezdi ereje hatalmát; a cél, melyet kivívnia kell, világosabb lőn előtte. Korlátot és lehetetlenséget nem ismer; kezd és mer több érzellemmel mint észszel, több szerteáradozó, mint célra irányzott erővel. A különös, csodás, rendkívüli, bájerővel vonják magokhoz; szóval, feltűnik a kalandok időszaka, a hőskor, melyet tettek jelelnek ki inkább, mint megállapodott karakter. Harczok támadnak minden léptén és nyomán a lelkesült ifjúnak, a szellemek és csodák országa a maga egész varázsfényében felnyílik, a gyermekálmak egy nagy, egy szép teljesülést érnek, s zengi Kalliope a fél-istenek s hősök tetteit. A hősköltemények tehát itt veszik eredetöket a tettek időszakaszában; s hol az epikus költő nemzetének történeteiben ily időszakaszra vissza nem tekinthet, vagy visszatekintvén nemzete ifju korát tettekkel gazdagon megjelelve nem látja: ott a hőskölteménynek virágai hervatag színben virúlhatnak csak, terméketlen parlag mezőkről. E szerint a hősköltemény természetét saját korából lehet legalaposban megfejteti.

szakaszaiból magyarázni legelőször Eberhard kezdette; utána Meisner az egész eposi költést ennek vezérnyomán fejtegeté.

A költő benne csodák országába emelkedik s machinákat állít fel; történeteiben több gazdagság van, több kalandos és rendkívüli, mint másnemű költeményekben; a karaktereket tettekben tünteti ki, pszichologiai fejlődés nélkül. Nem annyira az élet — azaz: az emberiség fokenként fejlődő műveltsége — hanem inkább a hatás s az ezekből folyt következmény tartoznak körébe. A fenség múlhatatlanul szükséges postulátum benne, s az a Horác által úgymondott os magna sonaturum; mert korának egyik szembeszökő vonása a felmagasított (exaltált) képzelet és érzés. Minthogy pedig ezeknek visszatúkrözésére nyelv s előadás fő befolyással munkálnak, nem nehéz általlátni: miért kell a hőskölteménynek fellengő képekben és hasonlatokban gazdag, merész epithetonokkal bővelkedő nyelven, azaz: egy magasabbon mint amelyet prozaisták elérhetnek, írnia, s miért oly természetlen és bántó a prózában írt hősköltemény, mint az említett feneloni stb. E tekintetek szerint leszen a hősköltemény ideális tükre e vagy ama nép ifju, azaz hőskorának, s így foghat benne megjelenni az emberiség a maga életteli, hatalmas cselekvőségében, a maga nagy törekedéseiben.

A mondottakból, úgy hiszem, könnyű leszen megfejteti, miért vala szerencsétlen gondolat Borussiaszt írni, melynek hőse Nagy Fridrik porosz király; miért nem lehete a voltairi Henriádnak szerencséje, miért maradtak az oly geniusok, mint Milton és Klopstock, popularitás nélkül, az alatt, hogy az olasz a maga Tassóját ismeri és imádja. Az első t. i. nem a nemzeti ifjuskor zajos és már a távolság által ideális szint nyert időszakából vették tárgyokat: az utolsók pedig oly világot ábrázoltak, mely túl és felül áll az emberiségen s emberiség történetein, s benne sem nép, sem időszakasz a maga ideális képét visszatúkrözve fel nem találhatja. „Az eposi Músának, mond Jean Paul, egy széles historiai világban kell megállapodnia, hogy rajta a maga ideális, azaz poetai világát alkothassa.“ Mély és igen fontos intés, melyet a hősköltemény írójának ha talán betű

szerint követnie nem is, legalább figyelemben tartania szükség. Homérnál még az istenek is emberi arcban és természettel jelennek meg, Homérnál, qui nil molitur inepte.

A hőskölteménynek tehát, miként mondatott, a nemzet küzdő, zajokkal teljes és tettekben gazdag fiatal korában nyílik fel világa. Ezen kor után általmegy az ember vagy nép a maga harmadik és negyedik időszakára, melyeket azért lehet e helyt egybe kapcsolnunk, minthogy mindkettőt csend és nyugalom bélyegzi, s mindkettő csaknem hasonló charaktervonásokkal bír. — Az ifjuság háborgó szélvészai elzúgtak, a szenvedély hullámai elcsillapodtak, nyugalmas kék látkör és ég mosolyog le az emberiség kiküzdött boldog napjaira. A megszerzett vagyon bátorságban van; a viszonyok ismerteknek; mindenki saját meghatározott körrel bír, melyben háborítlan él és mozog. Az ész győzödelmet von a phantasián, s a lelki érettségnek nyugalma beállott. A védszellemek elvégezve munkájokat visszatértek aetheri hazájokba, s az embert saját erejére s okosságára bízva hátra hagyák a harczoktól megtisztult mezőn. A képzelet varázsfátyola lehullt, s minden, ami hajdan tündér színben mosolyga, a maga földi való alakjában jelenik meg; az emberiség bizonyos meghatározott charaktert nyer; a poesis közelebb lép az élethez és philosophiájához, fölkeresi az embert a maga házi körében, egyes személy viszonyaival foglalatoskodik, tetteket és történeteket festeg, melyeknek egy nemzetségre vagy háznépre volt befolyása, s ezen egyes személyek karaktereiből tükrözi vissza az apa és fiú, úr és szolga, barátok és szerelmesek ideális alakjait. S íme az időszak, melyet a költőnek a regényben idealizálnia kell.

Valamint az epos a leendő emberiség képét ábrázolja, úgy a regény a meglett s érelemre jutott emberiségét a maga okaival s következményeivel. Benne nem többé egy nagy közönséges története az emberiségnek, hanem az emberi karakter s emberi természet maga ábrázoltatik; s bizonyos tekintetben mondani lehet-

ne, hogy az epos költői historiája az emberiség e vagy ama történetének, a regény pedig költői historiája (töredékben) magának az emberiségnek.

Regényekben igen óva kell a csodás lényeket használni; azaz, mélyen kell minden machinának a hagyományban s néphiedelemben gyökereztetnie, mert a megért emberiség kevesebb csodákat hiszen, mint a gyermek vagy ifjúkorban élő. Goethe regényeiből az úgynevezett machinák csaknem egészen száműzve vannak; Scott Valter pedig csak azon műveiben használta őket, melyek a nép száján forgó s így a nép hiedelmében gyökerült regéken épültek, mint például a Klastrom című regényben. Valamint a kor, melynek e költemény képviselője, a költői ábrándokon túl van, s nyugalmat s érettséget mutat, úgy a regény is e szint és karaktert viseli magán, melyeket kétségkívül a nyugalmas előadás s világos nyelv fogják visszaadhatni. Ezen okból a regénynek csendesesen haladó prózában kell íratnia, oly prózában, mely ne rohanjon mint a magával ragadó Vág, hanem zaj nélkül ömledezzen mint szélszendkor a Duna. A beszédfolyam szép vidékek között mehet ugyan, de ne tavaszi réteken, s partjait csak itt-ott hímezzék költői képek és hasonlatok virágai. Az előadás némelykor didaktikaivá is lehet, mert a regény korának bélyege a szemlélődés; kicsaponghat a reflexiók országa felé is, miként ezeket a valódi regény teremttője, Goethe munkáiban láthatni.

Az eddig mondottak kivonata röviden s kevés szóval ez: A hősköltemény széles értelemben szép álma és sejtése a leendőnek, a regény pedig a valóznak, melyek a múltból túlköröződnek vissza. Amaz olyan mint az ifjúkor s annak sejtései, melyek rendszerint szebb jövődőt ígérnek, mint ami valósággal teljesedni fog; ez mint a férfikor, mely előtt a valóság s élet könyve nyitva áll, melyben eszköz és cél, ébrenlét s álom, éles vonásokkal vannak megkülönböztetve. A hősköltemény a hősiség nagy tettei, a csodák és szellemek befolyása, a nemzeti érdekű történet, az exaltált nyelv s előadás ál-

tal, a fenség érzelmét ébreszti fel bennünk; a regény pszichologiai igazságú karakterei, életfestése által az emberi lélekkel ismertet meg. A hősköltemény a fenség ideája, a regény a karakterfestés ideája nélkül nem képzelhető.

Így válik el e két költemény egymástól a maga különböző céljaiban. s így lehet meghatározni félreértés nélkül s okokra állapodva, hogy a kettőnek külsőleg elválasztó jegyei a prózai s versi előadás, belsőleg pedig a karakter s életábrázolat egyfelől, s a nemzeti érdekű történet s a fenség ideája másfelől.

IV.

Nincs a költészet nemei között egy is, melynek oly szerfeletti mind kárhoztatói, mind magasztalói volnának, mint a regénynek. Meddig egyik rész azt a költészet minden nemei fölébe emeli, az alatt a más nem tekint benne egyebet, mint érzés- s erkölcsrontó valamit, méltót arra, hogy tűz által emésztessék meg, valahol csak találtatik. Mind ama mind e résznek csak félig van igaza: egészben egynek sincs.

Ha a regény alatt oly művet kell érteni, melynek célja egyedül időtöltés, mely semmi lelki táplálékot nem nyújt; hanem csak azért készült, hogy szívünket érzelésre szoktassa, képzelminket emberi képekkel töltsse be, melyekben sem természet, sem valódi emberiség nem találtatik; történetekkel gyönyörködtessen, melyeknek sem tudományi, sem művészi, sem semmi életbeli alapjuk nincs, s csupán azért koholtattak, hogy néhány órai mulatságot szerezvén végkép elfeledtessenek: akkor igen is méltó a panasz a regények ellen. Mert valljon a német érzélgést minek lehet köszönni, ha e regények által támadt s lassanként elragadott lelki bujálkodásnak nem? Minek azt az ideggyengülést mind a lelki, mind a testi világban, melyben a közelebb lefolyt azazadnak néhány tizedeiben szomszédaink sínlettek s

melynek még máig is hordozzák jeleit? Bizonyára, e betegség elterjesztésének vétkétől a Müllerek, Cramerek, Lafontaineek nagy serege, sőt még maga Wieland is, ki nem menthető; s az illetén művek ellen, mint erkölcs s általában minden szépnek és nagynak, mit a természet a lélekbe letett, elrontó, mételyes ragadványai ellen, négy fal közt és nyilván kikelni szoros kötelesség; nálunk magyaroknál pedig annál inkább az, minthogy legújabb korunk is mutat írókat, kik a mellett hogy többnyire szerencsétlen fordításaik által nyelvünknek sem használnak, a német földnek ezen veszedelmes termékeit — melyek már honjokban is feledékbe süllyedeznek — köztünk újra életre és divatba hozni ügyekeznek. Nincs-e valljon a német regény-literaturában fordításra méltóbb mű mint Kotzebue Leontinája, mint a lafontaini Különcz s egyebek, melyekkel könyveink legújabb jelentései harsognak, s literatúránkat némelyek elárasztani ügyekeznek? Már eddig is sok, igen sok ragadt ránk német szomszédainktól, ami nemzeti karakterünknek ártalmára van, s rettegni lehet, hogy a léleknek e legszerencsétlenebb betegségét is, a német érzelgest, belopják közénk embereink, s az ész cordonai ellenére is elterjed a ragály. Ily munkák fordítói, ha egyébként nem ártanának is, sokat ártanak azzal, hogy sületlenségekre vesztegetik idejüket, s vesztegettetik egyszersmind az olvasóval.

A valódi regénynek, mint eddig mondottainkból látható, nagy, nemes célja van: az emberiség karakterének ábrázolata. Azon regényköltő, ki e célra híven és szerencsével dolgozott, nem kevésbé méltó a koszorúra, mint az epos- s drámaíró. De az illetén költő céljai nem is tisztátalan haszonvágyi, kalmárkodási, vagy hírbetegségi forrásból buzganak, hanem a poesisnak jóltévő mennyei lángjából. Csak hogy a valódi regény céljai elérésére gazdagabb elme, karakterfestői tehetség, psychologia és szívismeret kívántatnék, mint amikről a Lafontaineek és Müllerek, vagy nálunk Cseri Péter és Pálffy Sámuel álmodoztak, s épen ezen nehéz-

ségeknél, melyekkel a valódi regényírás egybe kötve van, nem tudása oka, hogy a regények között oly sok nyomorú termékek nőnek gombai szaporasággal, időről időre. Áldás az oly írókra mint Goethe és Walter Scott, mint Cooper és Irving, kik megtanítanak bennünket örök becsű műveikkel: mely cél felé kelljen a regényírónak törekednie.

Szinte vétkes irány az, csak hogy nem erkölcsi, hanem művészi tekintetben, melyet sokan úgynevezett „erkölcsi“ beszélleteikkel ügyekeznek elérni. Ezek a morál predikátori rendszerint az embert mint angyalt vagy mint ördögöt festik, hogy ennek képében a rényt szeretessék meg, amazéban pedig a vétket utáltassák. Szeretlen tévedés! Sem amannak, sem ennek képe nem alapodik az emberi természetben; csak túlsapongó képzelet teremtménye, mely hihetőséget nem nyerhetvén, sem utálat, sem szeretet tárgya nem lehet. A művészetnek célja egyedül a művészet legyen közvetlenül; mihelyt ennek megfelelt, teljesíté közvetve a másikat is: az erkölcsit. Igen is, tanít a poesis, tanít a regény s tanítson is minden nagyra, nemesre, szépre; de csak úgy mint az a nyíló és hervadó virág, mely némán beszél és szótlán ábrázolja képét a leányka szépségének. XIV. Lajos francia király, papjának, ki prédikációit egyenesen reá szokta volt alkalmazni, ezt mondotta: „A részt, mely engem illet, majd önmagam fogom én kiválasztani; de hogy egyenesen rám tolassék, azt nem akarom.“ E szavakat általánosan lehet a művészetre alkalmazni. Nemesítsék ezek a lelket, emeljék szíveinket, de praecceptorainkká ne legyenek.

V.

A karakterfestés, mint említők, a regénynek elkerülhetetlen requisituma; szükség tehát hogy itt róla kissé bővebben szóljunk.

Charakter alatt legtágabb értelemben azon jegyet

szóktuk érteni, mely által egyik tárgy a másiktól magát megkülönbözteti; szorosabb értelemben pedig, az emberre és személyre alkalmazva, azon színt, melyet a lélek korlátlan szabadságú akarata a cselekedeteknél magára veszen. Nem egyes cselekedet, hanem a cselekvés módja, melyet az akarat s kívánság önkényt választ, tesz a karaktert; s ezen értelemben minden embernek, még annak is, ki akaratí választását minden pillanatban változtatja, s ezért karaktertelennek mondatik, kell karakterrel bírnia. Az ember akaratí hatalmában fekszik a fogékonyság mindenféle karakterekre, jóra vagy rosszra, nagyra vagy alacsonyra, s azon szín, mely az ő saját tettein ésszáván mutatkozik, nem egyébmint az, melyet ő szabad akaratjánál fogva a keblébe zárt karakterek tárából választ. Innen lehet egyedül megmagyarázni, miként történhetik, hogy némely karakterfestésben egész a meglepetésig igaz és való vonásokat láttatunk feltalálni, ámbár a festett személyt a való életben nem láttuk; mint például Shakspearnél Falstaff, vagy Scottnál Dalgetty őrnagy karaktereikben. Ítélet a karakter valósága s hasonlósága felett az eredeti kép ismerését teszi fel bennünk. Csak az ítélhet a másolat hívsége felől, kinek az eredeti képről megfogása van. Minekutána mi sok karakterfestés valósága felől itélmi tudunk, a nélkül hogy a festett személyt valaha testi szemekkel láttuk volna, önkényt következik, hogy a karakterek tárának bennünk kell rejtezve lennie s lelkünk előtt nyíltan állnia. E karakterek tára kétségkívül meg is van mindenikünk lelkében, csak hogy különböző mértékben s különböző tehetségekkel egybe kötve; s ebben van oka, miért nem vagyunk mindnyájan egyformán szerencsések a karakterek festésében. A valódi költő, mint Shakspeare és Goethe, Scott és Hugo Victor, előadói tehetségénél fogva minden lelkében rejtő alaknak, karakternek, formát, életet s mozgást tud kölcsönözni, s mint valamely csodatékony Aeskulap, minden halottait fel tudja szemeink előtt támasztani; az pedig, kinek költői s előadói erő szűken juttat, meg tud-

ja ugyan ismerni a költő által felélesztett, saját keblében is rejtező karaktereket, de életet és formát nem tudna nekik adni. Következik ezekből, hogy aki keblében nem hordozza az életet erő s belsejéből nem merítheti a karaktereket, az hiába fog külső studium által karaktereket festeni tanulni: amit készítené, holt és lelketlen anyagnál egyéb nem lesz. Voltak geniek, kik igen ifju korokban emberismeret és tapasztalás nélkül igaz és való karaktereket állítottak elő; sőt tudjuk, hogy a nagy költők rendszerint nem nagy világ- s emberismerettel bírnak, s mégis mi tökéletes emberképeket tudnak festeni; s viszont a nagy világ- s emberismerők mi tökéletleneket gyakran, melyek mind azt bizonyítják, hogy a karaktereknek nem a kül, hanem a lélek belvilágában van szülőhazájok. Emberismeret s tapasztalás által tehát karakterfestői tehetségre nem juthatni az említett idomok nem létében; s e két tudomány egyedül arra való, hogy a már megszületett lénynek testet és külső formát találjon. E szerint támadnak a költői karakterek.

Nevezetes és sokszor hánytvetett kérdés az, mely a karakternek erkölcsi jóság vagy rosszságát tárgyazza. Erre nézve én azt állítom, hogy a tökéletesen jó s tökéletesen rossz karakter nem lehet tárgya a költésnek. A költő soha se csapongjon az emberi természet határain túl, mert ott megszűnik alakjai iránt az olvasóban érdeket gerjeszthetni. Az ember sem angyal vagy épen félisten, sem ördög; jóból és rosszból van összerakva s egymástól csak a mértékben különbözik. Az epikus még machinái iránt is csak úgy szerezhethet érdeket, ha rajtok emberi vonásokat láttat. — Olvasók, kik a művészet titkaiba nincsenek avatva, sokszor vetik szemére a költőnek — a németeknél Goethének kellett ezt hallania gyakran — hogy nincsenek morális karakterei. Ez ellenvetés alaptalan. Költő és moralista különböznek egymástól. Ez úgy festi az embert mint lennie kellene; amaz ellenben mint valósággal van.

Óvakodjék a költő igen speciális karaktert feste-

ni; személyeiben ne annyira az embert és individuumot, hanem az individuumban — mint felebb érintetett — az emberiség képét ügyekezék visszaadni; vagy mint Schiller igen alkalmasan mondá: a személyt emelje fel a nemhez és fajához. Egész karakterfestési tudományban ez légnehezebb s a költőknek itt van elrejtve a legveszedelmesebb szikla, hol még oly elmék is, mint Schiller, kik mágnestüvel bocsátkoztak a karakterfestés mély tengerére, nem haladhattak többszöri veszedelem nélkül. Egyik költő t. i. csak individuumot láttat, de a fajból oly keveset, hogy alakjának létét csak úgy hihetnők el, ha költői tartományából leszállván historice, azaz oklevelekkel, bizonyítaná be; a másik ellenben jól fest fajt és nemet, de benne az individuum nincs kijelölve. Ez leginkább az asszonyi karakterek festésében történik, kiket való alakban előállítani nehezebb mint a férfiakat. Nekik kevesebb individuális váljegyök (*nota characteristica*) van, s jobban hasonlanak egymáshoz mint a férfiak. Innen van oly kevés költő mind maiglan, ki asszonyokat jól fest. — A görög költő a karakterfestésben szerencsésebb lehetett, azaz, könnyebben kielégíthette olvasóját, mint az újabbak, mert az emberiség ifjúkorában élt, midőn még az individuumok nem voltak oly élesen elkülönböztetve egymástól, mint mostani férfikorában az emberiségnek; hogy pedig nemet könnyebb festeni mint individuumot, általlátni nem nehéz. Jean Paul azt mondá: Ellenére a közvéleménynek ő azt meri állítani, hogy a görögök az asszonyi karakterfestésben felebb állottak az újaknál, mert a nemet tökéletesen adták vissza. A derék férfiúnak igaza lehet, de nem a művészi ügyességre, hanem az olvasó részvételére nézve, s én e gondolatot inkább így mondanám: a görög művész az asszonyi karakterfestésben nagyobb részvételt gerjeszthetett publicumában, mint mi újabbak: mert akkor kevesebb individualitása lévén az emberiségnek mint ma, a művésztől is kevesebb kívántott, s elég volt a nemet visszaadni; ami az asszonyoknál könnyebb, mert bennök több nemi különiséget vehet-

ni észre mint individualitást. Bennök ritkábbak a kicsapongó sajátságok, melyek könnyebbítik az individualitás festését, mint a férfinenben. — Az újabb költőknél általában több individuumokat lehet találni, mint a régieknél az imént érdeklét ok miatt. Shakspeare, Goethe, Hugo Victor és Scott Valter munkáiban egész lajstromát lehetne találni az individuumoknak, s kivált Goethénél még az asszonyiaknak is nem kis számmal; ami legnagyobb bizonyosága Goethe karakterfestői nagy elméjének.

Nem megvetendő tekintetet érdemel a karakter egysége is, azaz, hogy az egyszer megállapított lélek-kép forrása lehessen mind azon tettek és szavaknak, melyeket a költő személyének tulajdonít. Ha a karakter alapszíne erős vonásokkal, és szembetűnőleg van festve, nem lehet félni többé, hogy a kép határozatlan, kétes lehessen, s ekkor nem lesz veszedelmes a hőst hasonlatlan tettekben is feltüntetni; ilyen a síró Achilles, mely egyike a homéri legszebb s valóbb képeknek. Vigyázni kell azonban, hogy a karakter a cselekvények s beszédek hosszú során el ne változzék, ami gyakorta szokott megtörténni. A hősköltemények írói ez ellen az epithetonok ismétlése által, például: gyorslábú Achilles, nyalka Zoárd, komoly Und, igen ügyesen segéllnek magokon, mert általok mindig vissza és visszahozatik emlékezetünkbe az egyszer felállított kép.

Ajánlanám a költőknek azt is, hogy ügyekezzenek személyeiken néhány élesen elválasztó vonást akkor kitüntetni, midőn őket először léptetik fel a nézőszínrre. Azon karakteristikus vonások, melyeket ismerkedésünk első alkalmával egymáson felfedezünk, sokkal inkább emlékezetünkben maradnak, mint a későbbiek, s történik nem ritkán hogy, ha egy karakter első alkalomkor kétesen vala előnkbe állítva, azt később a tettek s történetek hosszú során sem ismerjük meg, vagy legalább kétesen látjuk.

A karakterfestésben nevezetes azon mód, melylyel a cselekedetek végbe vitetnek, s nagyobb figyelmet ér-

demel mint maga a cselekedet is. Ezen mód magát csupán beszéd által ábrázolhatja előnkbe, azért a személyek beszédeire szükség fő gondot fordítani. A cselekedet indító okait lehet így s amúgy magyarázni, s a tapasztalás bizonyítja, hogy a legszebb tettek gyakorta tisztátalan forrásból erednek; a beszéd tehát alkalmasabb eszköz költőnél a lélekábrázolatra. Innen van egyetlenszónak gyakorta oly megrázó hatalma a tragikusoknál, mint például Macbethben amaz ismeretesnek: „És neki nincsenek gyermekei!” Mely háborgó tengere nyílik fel e szavakban a szív indulatainak. A szavak kivált akkor festenek csalhatlanul, midőn az indulat hirtelen kitörései; ilyenkor a kifejezések nem lehettek tanulva, hanem egyszerre tolúttak elő a szívből, azért oly igazak. Ezen észrevételekből következik, hogy a költésben nem a tett magyarázza a szívet, hanem a szív s ennek beszéde a tettet.

A karakterekről szólván, szükség figyelembe venni azon különiséget is, mely az eposi s drámai karakter közt van. Drámában a karakter magán viszi a reá omló sorsot, az eposban a sors viszi a karaktert a történet változásain. A drámai karakternek mindenütt előhaladva kell föllépnie, s a cselekvény menetelét meghatároznia, az eposi karakter a történet mögé rejtezik, s gyakran egészen részvétlenül jelenik meg. Drámában a cselekvő személy szabadsága uralkodik: eposban a szabadság fölött még egy titkos hatalom, a gondviselés. Regényben eposi karakterek kíváncsatnak, milyen, hogy a legnagyobb példát említsem, Meister Vilhelm, kit hat kötetten keresztül csaknem mindig a sors hajt a történetek hullámán, s alig mutatkozik cselekvőleg. Így Homérnál Achilles, így Odüsszeos, ki szenvedőleg van felállítva, s tenni egyedül ott kezd, hol a történet kifejtéshez közeledik.

Még egykét észrevétel, mielőtt a regényköltésnek e legnevezetesebb szakaszát bezárnók. Vigyázzon a költő, nehogy hősébe, kit többnyire szeretettel ábrázol, önmagát fesse s olyakat mondasson vele, melyek annak

charakteréből nem folyhatnak. Schiller többször járt így. — Ügyekezék, amennyire lehet, a karakterfestést esetek motivumául tenni, így nagyobb hihetőséget nyer ábrázolata, jobban az egészhez szövődik, mint ha fest csupán azért, hogy karakterfestést adjon. — Ne festegesse a költő hőse gyermekkorát, ami regényíróknál sokszor történik. Az olvasó csak szabad akaratú embert, vagy ifjat akar a hősből látni. Előadni mint múltat lehet, kivált akkor, mikor a hős már maga iránt érdeket gerjesztett. Nem a gyermekkor teszi a hőst nevezetessé, hanem ez a maga gyermekkorát. Itt azonban a komikusnak szabadabb mező engedtetik, valamint sok egyéb szabálynál is. — Az ellentétel gyakran emeli a karakter tökélyét, például a szelíd bajnok, kegyetlen pap stb. De ily eszközökhöz csak művész nyúljon, mert csak ő fog tudni a természetesség korlátai közt maradni: a kontárt ízetlen kicsapongásokra vezetik. — A személyek körülményei leírásában maradjon a költő általánosságban; ha pedig apró különösségekre ereszkedik, ismerkedjék meg annak minden részeivel, mint Scott Valter, különben hamisan fog ábrázolni. — Végtére fő és legnevezetesebb tanácsom a karakterfestésben ez: kevés vonással kell festeni, de hatalmassal, mely a karaktert azonnal tisztán megismertesse.

E hosszabb fejtegetésekből a karakterfestésre nézve három fő szabályt lehet felállítani: 1) a karakterfestés igaz legyen s hív a természethez, amennyire t. i. a művészség törvényei engedik: 2) Legyen könnyen érthető, felfogható s mintegy magát mutassa az olvasónak; ezt gyakran egyetlenegy vonás ügyesben eszközölheti, mint hosszas leírások, melyek úgy is kívül állnak a költés határain; 3) Legyen a karakterben egység.

VI.

Dráma, hősköltemény s regényben gyakorta tesznek a theoretikusok említést a motivációról: szükség lesz tehát itt erről is néhány szóval emlékezni.

Indító eszköznek neveztetik általában azon ok, minek befolyásából valamely dolog származik; motivációnak pedig azon munkálat, mely által e vagy ama változásnak, történetnek következése hihetővé, természetessé, sőt gyakran ellenmondhatlanul szükségessé tétetik. Erre nézve általában ezeket szükség megjegyezni. Ne mindent motiváljon a költő, hanem csak azokat, mik a történet változásaira elhatározó befolyással vannak. A történet így vagy amúgy kezdetét nem kell motiválni, mert ez a költői teremtmény hatalomtól függ, mely szabadon alkotja világait. Minél közelebb van valamely költemény a való élethez hozva, annál nagyobb, erősebbnek kell benne lenni a motivációnak, mert körében annál jobban gyakorolja hatalmát a phantasián az ész, melyet nem képzeleti tárgyakkal, hanem okokkal lehet kielégíteni. Innen következik, hogy a dráma és regény erősebb motivációt kíván mint a hősköltemény, a novella erősebbet mint a tündérrege. — A physikai világ jelenéseit, munkálatit nem kell motiválni, mert a physikai világ a költő szemei előtt vak esetek világa, nem emberi lélek hatalma alatt áll, és így nincs lelki szükség törvényeinek alávetve, s nagyobb részben elméneknek megfoghatatlan. Ki fogja annak szükségét bebizonyíthatni, hogy az ég villáma nem a tornyot gyújtá meg, hanem a szomszédjában álló kised pórhajlékot? — A történet folyamában annál nagyobb motiváció kívántatik, minél inkább közeledik az a maga végéhez, elanyyira hogy a történet végének egészen belső szükségeken kell állania, mert ez egészen az emberi lélek teremtménye. — A karakterek ilyen vagy amolyan létét lehet motiválni, de nem múlhatatlanul szükség; mert az ember saját karakterét szabad akarat szerint vá-

lasztja. Azonban az egyszer választott karakterből teteket motiválni igen szükséges, sőt ez a legerősebbik neme a motiválásnak. — Végtére, nem sok indító okkal kell motiválni, hanem erőssel, alappal; az okok szerfeletti halmozása egy kis önkény színét viseli magán.

Miért kelljen a költőnek motiválnia, azaz okokra építenie, ennek magának is szinte saját oka van, az t. i., mert az emberi lélek csak okkal hagyja magát vezettetni, hihetőséget, valószínűséget (melyek nélkül az egész poesis levegői semmi) csak okokkal lehet támasztani. A makacs lélek, melyet óriási hatalmú önkény, vasbilincseivel nem tud valamire tökélni, gyakran egy kised ok selyemfonalán hagyja magát vezettetni.

VII.

Egység az eposi s drámai művekben három szokott az aesthetikusok által megjegyeztetni: cselekvény, idő és hely egysége t. i. Mi legyen az idő s hely egysége, magában értődik; itt csak azt kell érintenem, hogy az eposi költőnek s így a regény-írónak is, valahányszor előadott története helyei változnak, ezen változást szükség leírnia, például Odüsszeos útját Ithakába, és motiválnia; hasonlólag az időbeli haladást vagy szökést is. Ez utóbbit azonban nem szükség motiválnia, mert rendszerint könnyű általlátni a történetből, miért történt ez vagy amaz később. Időbeli szökéseket láthat sz több ízben Scott Valternél; például Guy Mannering című regényében, melynek eleje s vége között — ha emlékezetem nem csal — húsz évi idő a regényen kívül foly le, s a költő által csak jelentetik.

Nehezebb elhatározni a történet vagy, jobban, cselekvény egységét. Ez némelyek szerint a részeknek egymás közti egybefüggésében áll; helyesebb azonban azok értelme, kik a cselekvény egységét a részeknek egy bizonyos fő célhoz való irányzatában helyezik.

Ha az okok és következmények láncolatát a testi világban, elválasztva egy bizonyos feltett gondolat és

czéltől, végig tekintjük, egy hosszú sorát fogjuk látni a történeteknek, előhaladásban, kezdet, közép és vég, vagy jobban ok, eszköz és cél nélkül. Minden eset, mely előttünk végbe megyen, bizonyos tekintetben cél is eszköz is egyszersmind; következése t. i. az előtte végbe ment, s oka az utána végbe menendő esetnek. Egyik eset kisebb mértékben, másik nagyobbban érdekelhet bennünket; de mindenik, legyen bár nagy vagy csekély, szeme a közönséges hosszú láncznak. A lélek ezen esetek mozgásánál nem függesztheti figyelmét e vagy ama láncszemre, hanem annak folyamával ellenállhatlanul elsodortatik. Másként van ez a szellemi világban. Az ember megfontolás után s választás szerint cselekszik; bizonyos célú tűz ki magának, például: gazdagságot, dicsőséget, hazaboldogságot stb., eszközöket gondol ki, tervet alkot célja kivitelére. Itt ismét történetek, jelenések hosszú sora támad, melyek őt feltett céljához közelebb mozdítják, s az egésznek összességét okok és következmények lánczolata kapcsolja egybe. Ha ezen történetek hosszú során végig futunk figyelmünkkel, szinte nem állapodhatunk meg mellettök, mert mindenik részecske úgy jelenik meg előttünk mint eszköze egy vég célnak; de a fő történeten gyönyörűséggel múltat elménk, mert itt a fő személyek célja a maga vég katasztrófájához jutott, s benne láthatjuk a történet vagy cselekvény kezdetét, közepét, végét, vagy másként: okát céljával s a cél eszközeivel, amit Aristoteles teljes cselekvénynek nevezte.

A történet természetileg azon körülmények leírásával kezdődik, melyek a fő személyt terv alkotására bírják e vagy ama célnak kiviteléhez. A terv munkába tétele s akadályai, melyek tartóztatják haladását, az olvasó figyelmét magokra függesztik, s bele ragadják a cselekvénybe; s azon pont, hol az akadályok szövedéke legbonyolodottabb, teszi a cselekvény közepét; a vég ott van, hol a terv tökéletesen kivíve s a cél elérve van. Egy tökéletesen kivitt terv példáját azért hoztuk itt fel, mert ez legelevenebb képét adhatja a teljes egységnek;

ebből azonban nem következik, hogy csak ott lehet egység, hol a kitűzött cél eléretett: elég ha a személyek eszközei minden részekben egy bizonyos célra voltak irányozva, ha a cél el nem éretett is, ha a dráma vagy hősköltemény hőse az akadályok súlyától meggyőzetett is s alattok leroskada: az egység nem rontatott, amint ezt sok igen jeles szomorújátékokban láthatni. Az egység tehát nem annyira a részek s eszközök egymás iránti szoros viszonyaikban, hanem egy bizonyos kitűzött pont felé törekedésekben áll.

Ha a cselekvény egysége fő tökélyét teszi valamely művészileg szőtt történetnek, ha nélküle tiszta műv-éleményt, mint felebb érintők, nem remélhetni; következik, hogy a kettős cselekvény eposban, drámában, regényben stb. megbocsáthatlan hiba. Oly mellék cselekvényt, mely a fő cselekvénnyel összefüggésben áll, változatoság miatt megbocsátunk gyakran a költőnek: de két fő cselekvény, egyszerre s egyformán nagy érdekű, elveszik egymás hatását, s elundokítják a művet; s e hiba nem enyhül akkor sem, ha mind a két cselekvényben ugyanazon személyek játszanak is szerepet. — Azon mű bír egységgel, mely felbonczoltatván, vázolatában mint valamely láncszövedék szakadatlan egybefüggésben áll s minden részei egy szemét teszik az egész láncznak. Minden támadó esetnek a fő cselekvény kifejetére kell munkálnia, azt vagy előmozdítani, vagy rontania. Drámában oly jelenés, vagy episod, mely nélkül a láncz teljes, melyben nincs elősegéllő vagy tartóztató erő, hibás; rontja az egységet, akadályozza a cselekvény folyamát. Hőskölteményben s regényben különféleség s változatoság miatt tágabb kitéréseket engedünk magunknak, de mégis nem oly tágakat, hogy a fő történettől messze csapongván, annak folyamát akadályozzuk. Drámában a kicsapongó scenát még akkor sem lehet megengedni, midőn charaktert fest és világosít, mert ezt eszközteni lehet más úton is, például a tett és gondolkodásban, melyet a személy kifejez, a nélkül hogy a cselekvény mozgása akadályoztatnék. Vannak drámák, melyekben

egy üres jelenést sem találhatni, például Galotti Emília; s így nem lehet mondani, hogy e szabály szigorú, s kivihetetlen, mert a lehetőség megmutatására elég egy-két példa.

Az egyes eseteknek, közönséges befolyásoknál fogva, a fő történetre kell egymáshoz kapcsolódniok, s ebben fog állani a cselekvény egysége. — Scott Valter, a legcsapongóbb költő, kit ismerek, gyakran vét az egység ellen nem kettős cselekvény, hanem kicsapongásai által; azonban példája ne támaszson követőket, mert mindenik tette még a legnagyobb genienek sem törvény, mind a mellett, hogy a szép országában ő törvényhozó, az erőtlen theoretikus pedig csak bíró.

A szépművekben megkívántató egység koránt sem történetes s a költő kényétől függő dolog, hanem szükséges és elmúlhatatlan; mert az emberi lélekben alapúl, mely két vagy több egyforma érdekű *történetre* egy időben, megosztva, nem függesztheti figyelmét.

VIII.

A regénynek többféle alosztályai vannak: művészi, philosophiai, humoristikai, satirai, utazási, érzékeny regények; de különös faja tudtomra csak egy, az úgy nevezett novella, melyet mi magyarok beszélynék nevezhetnénk.

Ha a novellák eredetét figyelmesben nyomozzuk, észre fogjuk venni, hogy azok első származásokat az anekdotáktól vették. Minden anekdotának bizonyos epigrammai éle van, melyhez egész érdeke kapcsolatik, mely miatt örvendünk vagy csodálkozunk, nevetünk vagy gondolatokba merülünk. Ez apró epigrammai élű történetecskék emelkedtek ki később prózaiságokból egy szebb, poetaibb formába; de úgy, hogy még ma is, felbonczoltatván, bizonyos anekdotái szint lehet rajtok megismerni. Egyetlenegy szokatlan helyzet, melybe e vagy ama személy, háznép tétetik, meglepőleg kifejtve; egy érdekes jelenés, sőt mint az angoloknál láthatni,

néhány karakteristikus vonás egy pár tethez kapcsolva, s meglepő végezettel előadva, tárgyai lehetnek a novellának. Eredete óta (például: Boccaccio Decamerónától) a novella sokképen változtatgatta alakját s néha a regény formájával annyira egybe folyt, hogy sokan kétségbe hozták e két költemény egymástóli léteges különbözését. Ki jól különböztet jól tanít, úgy tartja egy latin közmondás; mi tehát ügyekeznünk fogunk e két költemény különbözéseit fő vonásokban előadni.

A novella egy tökéletesen elválasztott s magába zárt körülmény folyamát teljes kifejlési pontjáig; a regény ellenben az élet változásait a körülmények hosszú során festegetve szövi tovább és tovább a távolba, gyakran teljes határozottság nélkül. A regény, a maga nagyobb s kiterjedtebb irányában, az életnek sokféle ágazó folyamát valamely individuum sorsához kötve adja elő: oly individuumnak sorsához leginkább, ki a maga idomaiban alkalmasnak, s mintegy meghívottnak látszik lenni, hogy törekedéseit hosszú pályáján keresztül előttünk fejtegetse, s már ennél fogva előttünk érdekes személy leve. Ő élete első boldog körülményei között ügyekszik nyugalmas életre telepedni, de a változékony idő, vagy saját szenvedélyei, nem engednek neki nyugalmat, kiragadják őt honából idegen vidékekre keresni célját a messze világban; a sors, törekedéseit vagy szerencsés célhoz vezérli, vagy egészen más ponthoz, mint amelyet ügykezeseti irányzottak, s így végződik el élte nyugtalansága valamely nagyobb körülménynél, mely törekedései hosszú során időszakaszt (epochát) alkot. A novella csak epizódja az élet regényének, egy magába zárt kis világ ama nagy, minden részeiben megpróbált, sőt még az idő hosszú folyamán is megútazott életvilágnak. A novella az élet egyetemi irányától eltérő, egyes és magán álló életviszonyt tárgyz, mely magából indulván ki minden haladásait egy utolsó pontra, mint múlhatlanul bekövetkezendőre, irányozza. E szerint a novella kifejlése több belső szükséglet kíván, mint a regényé; tökéletesben bevégzett mint emez, melyet a

sok történetváltozások után egy az előbbieneknél érdekesebb s a hős életében epochát alkotható történettel lehet végzeni. A regény fonalát gyakran végzeténél újra fel lehetne fogni, s végetlen messzeségig tovább és tovább fonni: nem a novelláét. A novella érdeke a kifejeletben áll, a regényé inkább az élet változatos folyamának haladásában s irányai hív ábrázolatiban. A regény a maga kezdetében motiváltabb, a dolgokat inkább eredetöknél fogja fel, s hosszú vándorlását nagyobb előlátással kezdi; a novella ellenben oly körülményeknél kezdődik, melyek már a kifejlésnek bizonyos pontján állanak; hol, például a szenvedélyek felingerlettek, a történet fonala feszült állapotban van, s ezen állapotból kiszabadulva jut nyugalomra. A novellában szigorúbb egység van, mint a regényben. A regényt apró novellákra lehetne felboncsolni, melyek részei ugyan a nagy egésznek, de magokban véve is egy egészet tesznek. Ezek fő vonásokban a novella ismertető bélyegei, melyek bármint alakítsa is magát, bármily arcot és színt kölcsönözzön is e vagy ama költő termékeny képzeletétől, ez eredeti vonásokat kisebb-nagyobb mértékben mindig magában fogja hordozni.

Mi a beszélyről általánosan s a regényről különösen mondatott, a novellára is alkalmazható, mennyire ennek rövidségével, egy pontra irányzott céljával összefér. Eleinten a novella név alatt, midőn anekdotai alakjából kinőni kezdett, az olasz és spanyol költők, kik feltalálói voltak, csupán rövid tréfás szerelmi kalandok ábrázolatit értették; később azonban elváltozott alakjok, s az újabb költőknél igen sok novellát láthatni, melyek tárgya nem szerelem, s nem vig, tréfás, hanem komoly történet. A spanyol, olasz, francia és német nemzetnél nagy tökélyre emeltetett a novellairás, de legnagyobbira az angolnál, miként az évenként mind Britanniában mind Éjszakamerikában megjelenő almanachok mutatják. Nem ismerek sok novellairót, ki kevés helyen oly ügyesen tudna kisdud történeteket novellává szőni, és személyeit röviden, egy-két vonással oly való-

szinüen előnkbe állítani mint Irving. Óhajtom, hogy mi magyarok a novellaírásban az angolokat vegyük inkább mustrául, mint Clauren közepszerűségeit, vagy Kotzebue és Lafontaine többnyire sületlen termékeit, s fordítani is inkább tőlök ügyekezzünk. Vagy, ha épen a németeket óhajtjuk példányul venni, oly írók műveivel ismerkednénk meg mint Tieck, Schefer és mások, s tőlök tanulnánk karakterfestési psychológiát s érzelmi mélységet, üresség, ízetlen mysticismus, s vonagló érzelgés helyett.

IX.

A magyar regények s novellák eddig nagyobb részint lelketlen művek lelketlen fordításaiból állnak; ámbár nem tagadhatni, hogy eredeti regényeink s novelláink is jókora számmal vannak, csak hogy bennök egyéb nagy fogyatkozások mellett a regényköltés fő requisituma, karakterfestés, nem található. A Dugonicsok, Gvadányiak . . . el vannak feledve, szinte úgy mint Németországban a Lafontaine, Cramerek nagy serege; mert műveik nem voltak életre méltók, ámbár mi magyarok ama két elsőbbik érdemét nyelvünkre nézve, ha igazságosak akarunk lenni, megismerendjük. Valamennyi novella- s regényíróink között Kisfaludy Károly, Fáy András, Bártfay László és P. M. (Pazizi Mihály) érdemlenek legtöbb figyelmet; mert gróf Mailáth beszélyei inkább a tündérregék (Märchen) neméhez tartoznak.

Mi a karakterfestés és situációk leleményét illeti, az előszámláltak közt a víg elbeszélésekben minden kétségen kívül Kisfaludy Károlyé a koszorú; a komoly nemben azonban ő sem vala szerencsés, s ezekben a karakterfestői tehetségnek maximumát az egész magyar literatúrában Fáy Bélteki-Házában láthatni. Kár hogy e lelkes író a regény s általában az elbeszélői költés egyéb postulátumaira is oly gonddal nem ügyelt mint a karakterekre. Ezek a való életből vannak merítve, conse-

quentiával tartva, s rajtok nemzeti szín és sajátság ismerészik meg, amit annál inkább kell becsülnünk, minél ritkább jelenés komoly íróink műveiben: de a regény épülete hibás, nem teszen egybefüggő egészet, hanem egyvelgét számtalan biographiai töredékeknek, melyek csak külsőleg függenek össze, s történetesen, nem belső szükségből. Óhajtom azonban, hogy a köz kedvélést méltán érdemlett író a regény- és novellapályán (a Fris Bokrétában álló novella való vocatio jeleit mutatja) megmaradván, bennünket több művekkel ajándékozzon meg; mert mind azok között, kik nálunk a költés e nemében dolgoztak, minden hibák mellett is az ő Bélteki-Házában látszik legtöbb oly tehetség, melyet komoly regények írójában fellelhetni szeretnénk.

IX.

MEDNYÁNSZKY REGÉI MAGYARÚL. *)

Báró Mednyánszky, a jelen munka szerzője, egyike azon keveseknek hazánkiai közül, kik a magyar-historiai pályán szép szerencsével jártak, mint ezt a báró Hormayrral több éviglen folytatva kiadott honni történetek zsebkönyvének oly sok lapjai kétségbe vetetlenül igazolják. Ő azon nagy historiai alkotmányhoz, melyet évek hosszú sora fog csak sok még talán ezután születendő historiai buvárok fáradozásai által felépíthetni, oly anyagokat hordott össze s szedett elő a homályból, melyeket az utóbbkori magyar historiographus szíves hálával fog neki megköszönni még akkor is, midőn ő már talán nem leszen többé; ami, úgy hiszem, legszebb jutalma egy férfinak, ki fáradságai mindenikét köz jónak s köz virágnak áldozta, nem keresve hízogató magasztaltatást, nem szomjuzva híú csillogásokat. De báró Mednyánszky nem csak mint historikus ügykezett korára hatni, hanem segédül vévén a művészség bájait, a magyar historiát poetai beszélletek, mondák és legendák formájában törekedett az olvasókkal megszerettetni, jól tudván azt, hogy a komolyabb és szigorúbb pályát járdaló historiai Musa nem minden rendű és osztályú olvasóknál kedvelt vendég. A mi érdekes történetet talált olvasásai alatt, vagy hallott a nép szájából utazásai közben, azokat kellemes alakba öntve regéli el olvasóinak, úgy hogy a tárgyaknak megmaradjon his-

*) „Elbeszélések, regék 's legendák a magyar előkorból. Németből báró Mednyánszky Alajos után szabadon fordították: Nyitske Alajos és Szabényi Pál nevelők.“ Pesten 1832. 215 lap.

toriai alapjok, csak az előadás legyen költői bájjal ékesítve. Előnkbe állítja a hajdankor való és meséig csodás képeit, bevezet őseink got alkotmányú, regényes sziklaváraiba, lefestegetni házi és polgári életöket béke és külharcz vagy pártmozgalmak idején; itt egy kegyetlen úr és atya, ott két szerencsétlen szerető, itt egy győző szerencsés, amott egy atyai átok üldözte fiú bal történeteit festegeti, oly ügyesen és kellemmel, hogy az olvasó magát gyakorta egészen a régi korokba látja visszazavarászolva; s mind ezt világos, tiszta előadással, csinos és költőileg virágos, de legkevésbbé sem mesterkelt, nyelven.

E historiai beszéletek s legendák — mint a szerző előszavában vallja — nagyobb részint a Taschenbuch für vaterländische Geschichte, a Hesperus s az Archiv für Geographie, Historie, Staats-und Kriegskunst nevű folyóiratokban jelentek meg először; ez előtt négy évvel pedig különös gyűjteménybe szerkeztetve s újabbakkal bővítve, kiadtattak a szerző által. A munka több év óta ismeretes, s azon részvét, melylyel a németül olvasóknál fogadtatott, kezeskedik becse iránt, s igazolja azt, hogy a szerző a historiát művészséggel párosítván nem tévesztette el célját. Mindjárt megjelentekor óhajtottam neki egy jó fordítót, hogy hazánkban mind inkább terjedjen s eljuthasson azokhoz is, kik német nyelven nem olvasnak. Midőn szinte 1829 óta óhajtasommal hiában váraкоznám, végre 1832-ben két buzgó hazafi öszveállott: Nyitske Alajos és Szebényi Pál, hogy nyelvünket a becses munkával megajándékozzák. Mohón nyúlék a könyv után, de — láttam s elijedék!

Ezen fordítók nem elkészülten nyúltak a munkához, hanem, úgy látszik, gyakorlatúl fordíták a magyar stílusban. Az eredetít érteni látszanak ugyan, ami nem érdem; mert az eléggé világos, tiszta és könnyű folyamú nyelven van írva; de nálók az eredetinek csaknem minden bája elveszett, stílusok darabos, feszengő, az eredetinek szavaihoz tapadt, mind a mellett hogy a czímen ott áll: szabadon fordíták; gyakran szenvedhetlenül

mesterkéltségre, és rossz s még csak nem is grammatikai alapú, szóval a fordítás épen nem olyan, hogy általa a könyv bemenetelt nyerhetne jó ízlésű, tisztos körökbe. Ki ezekről meg akar győződni, tegyen összehasonlítást a kettő között; mi nem akarván a kritikát praeceptorai leczkézéssé alacsonyítani, elégnék tartjuk itt egykét botlást kijelelni, igazlására annak amit mondunk.

Az előszónak mindjárt első periodusában ez áll: „Az általam s báró Hormayr által kiadott honni zsebkönyvéből.“ Minek vagy kinek honni zsebkönyvéből? A birtok ott áll, de birtokos nélkül. Vagy talán a *zseb* a birtokos, s a *zsebnak* van könyve? De hiszen a két szó egybe van írva, amit ez esetben nem lehetett volna tenni, s különben is mi volna az a *honni zseb*?

Ugyanott alább *se* és *nyilatkozna*, sem és *nyilatkoznék* helyett.

Ismét: „Elmés írók művei.“ Az eredetiben: „*Die Erzeugnisse geistreicher Schriftsteller*.“ A *geistreich* nem elmés, hanem lelkes, lélekkel teljes, vagy szelleműs. Elmés: *witzig*. Az *Erzeugnisse* sem művek sajátképen, hanem szülemények; azonban ez utóbbit mentheti a címen álló „szabadon fordították.“

„Ha elhatározások nem is egyéb (a két *b* hiba; az *accusativus: egyebet*) csaka pillanatikellemes benyomás.“ Az eredetiben: *Auch wenn ihre Bestimmung nur jene des augenblicklichen angenehmen Eindrucks ist*. „*Bestimmung*“ itt nem elhatározás, hanem arány, vagy a mi még jobb: rendeltetés. Ezt röviden s jobban így lehetett volna: Ha rendeltetésök csak pillantati kellemes érdeklet is.

„Több az itteni elbeszélések közül tömegűl és ingerűl szolgáltak költeményű műveknek.“ *Mehrere hier gegebene Erzählungen gaben Stoff und Veranlassung zu dichterischen Erzeugnissen*. A költeményű szó előtt valaminek kellene még állania; az *ú* és *ü*-be végződő melléknevek közül csak néhányat használ a nyelvszokás magányosan p. o. gyönyörű, a többet másokkal össze-téve: nagy szemű; mit jelent hát ez a *költeményű* *mű*?

vek? — Továbbá *Stoff* nem tömeg, hanem tárgy, sokszor anyag. *Veranlassung* e helyt inkább alkalom és ok mint inger. A „tömeg“ szóval tudtomra Vörösmarty élt először a *massa* megjegyzésére, s nem szerencsétlenül; innen tömör: *massiv*. Az új szókat jól tanuljuk el egymástól, s egyszer adott értelmöket ne változtassuk helyes ok nélkül, különben méltó alapot szolgáltatunk a panaszra, hogy nyelvünk Bábel lesz.

„Beccs-érdemesítést már találtak is.“ *Ihre Anerkennung gefunden haben*. Az *Anerkennung* itt jóváhagyás s elismertetés inkább mint az a mesterkélt beccsérdemesítés.

Bestimmung megint elhatározás, s megint hibásan.

A 2. lapon az *Ideal* a szellem szóval van fordítva. *Ideal* más, és más ismét a szellem: *Geist*. Az ideál szóval csaknem minden jobb íróink éltek már, s addig alkalmasb volna meghagyni a maga létében, meddig szerencsés kitételt nem nyer, hogysem oly szóval visszaadni akarni, mely egészen más értelmű.

„Így elhatározásoknak már megfelelték, mely még csak annak van hijával, hogy a képező művészség azon szellemet válaszsza ki, melynek teremtő kézzel látható létét adni igyekszik az ilyen és ehhez hasonló előterjesztésekből, melyeknek történeti alapvonásai vagynak.“ Az eredetiben: *Somit ist ihre Bestimmung erfüllt, der nur noch mangelte, dass auch die bildende Kunst das Ideale, dem sie mit schöpferischer Hand das anschauliche Daseyn zu geben gesonnen ist, aus diesen oder ähnlichen Darstellungen, deren Grundzug geschichtlich ist, wählen möchte*. Amaz úgy össze van bonyolítva, hogy jól érteni csak a németből lehet. Én meghagyva, amennyire lehet, a szerző szavait, ezt így adnám:

„Így rendeltetésöknek már megfelelték, csupán az hibázik még, hogy a képző művészet azon ideált, melynek teremtő keze által látható létet akar adni, ilyen s hozzá hasonló ábrázolatokból válaszsza ki, melyek történeti alapvonásokkal bírnak.“

„Ez a nyíltan előadott inger egyszersmind heves vágyom is.“ *Diese offen ausgesprochene Absicht ist zugleich lebhafter Wunsch.* Inger nem *Absicht*, s a *lebhaft* sem heves. Amazt a szándék, emezt az élénk szavakkal lehetett vala kitenni.

Ennyi hiba a két lapnyi előszóban. Ki többek felől akarná magát meggyőzni, azt utasítjuk a könyvre: itt mindent kiírni sem szükséges, sem célirányos, s annál kevésbbé, minthogy ilyenekkel minden lap úntig bővölködik, s a kétkedő könnyű szerrel fogja magát meggyőzhetni állításom igazsága felől. Azonban bár a fordítóknak nyelve, mint mondtam, hibás, dísztelen és rossz, idővel gyakorlatok és stúdium által csínossá, jóvá válhatnak, mert sok kitételeikben a jó nyelv idomai látszanak; csak hogy a szerzők ne tekintsék a dolgot könnyűnek, s amit ezután olvasó közönség elébe szándékoznak hozni, az ne iskolai gyakorlat legyen a stílusban, hanem a józan gyakorlatoknak már érett gyümölcse. A publicum nagyobb tiszteletet érdemel, mint hogy iskolai úgy nevezett exercitiumokkal úntassuk és terheljük.

Szerencse, hogy e beszéletek s legendáknak a jelen kötetben csak egy része van fordítva, nem mind, azaz csak 16, holott az eredeti gyűjteményben összesen 41 van. Ez legalább azon reménnyel vigasztal, hogy valamelyike csínosabb nyelví íróinknak a még nem fordított darabokkal fog bennünket megajándékozni, amit annál inkább óhajtok, mert erősen hiszem, hogy e regék nálunk a komolyabb históriához fogják édesgethetni az olvasókat, melyre felette nagy szükség van.

Közöttünk a fordítani vágyás egy idő óta igen kezd elhatalmazni, s az nagy szerencsétlenség; nem azért — mitől sokan rettegni látszanak — hogy általa eredetiségünk vész: ami nem egészen igaz; sem azért, mivel fordításaink nagyobb része szerencsétlen: ezeket szerencsésbekkel lehetne kipótlani. A fő baj ott van, hogy nálunk az egyszer fordított munka, bármi silányan és rosszúl volt is adva, gyakorta harmincz-negyven évre megfoszt azon örömtől, hogy helyette jobbat, vagy

épen jót nyerjünk. A fordításnak, hogy jó legyen, mindenkor művészi kézzel kell készülnie, mely nem csak abban áll, hogy az eredetit jól értvén hibátlanul, világosan és szépen adjuk vissza, hanem abban leginkább, hogy úgy adjuk vissza saját alakjában és typusaiban, miként eredetileg írva volt; amit annál inkább kell kívánnunk, minél jelesebb az eredeti műv. Olvasóink nagyobb része pedig — értem azt a sokaságot, mely a könyvek keletét eszközli — még koránt sem áll azon ponton, hogy a fordítóban művészt keresne. Neki elég a *dolgot* bírni, gyakorta elég rosszul is bírni arra, hogy a későbbi művész-fordító munkájára vállat vonítván azt mondja: Nem kell, mert rég ismerem és bírom.

Nem régiben fordítottak nálunk Schiller szomorú-játékai: Cabale und Liebe, és Fiesco. Ha nem mondom is, minden értő tudja, ki e fordításokba pillantott, hogy azok a legkontáribb mázolások, melyekkel valaha fordító a maga originálját elundokítja; s még is, próbálja valaki fordítani, s fordítsa bár remekül e műveket újra, sokat merek reá tenni, hogy fordításából könyvárosaink egy pár százat sem fognak vevőkre tolni. A dolognak ily helyzetében igen igazságos s egyszersmind literatúránkra nézve üdvözséges kívánság az, hogy íróink közül csak azok fordítsanak, classicus munkát kivált elmulthatlanul csak azok, kiknek írói készületek volt, s ezek is ügyekezzenek mind azt megtenni, mit korokban a nyelv megbír: hogy így, ha már a sorsnak azon csapása fekszik rajtunk, hogy fordítanunk sok esztendőkre kell, legalább ezen sok esztendőkre ne adjunk használhatlan munkát, s ne tegyünk tudományos előmenetelinknek kárt. Nem elég csak akarnunk és buzgóknak lennünk, buzgalmainknak legyenek alapjai is. A szükséges ismeret s tanultság nélküli buzgalom szertelenül többet árt mint használ.

X.

DAYKA GÁBOR. *)

Introite, nam et hic dii sunt! — A költő, kinek műveit itt egy bővebb kiadásban Toldy Ferencz kezeiből veszi az olvasó, egyike a magyar lyrai Músa koszorúsainak, s mióta őt Kazinczy a nemzettel megismerteté, az értőknek s jobb ízlésűeknek kedvence vala: ámbár olvasóink nagyobb része, kivált az, mely a lelkes, de ki nem tisztult ízlésű Csokonainak tömjénez, mind maiglan nem tudja megfogni, mit találhatnak némelyek Dayka verseiben, s mit találhattak eleitől fogva oly írók, mint Kazinczy és Kölcsy, kik felőle több ízben kedvezőleg és szeretettel nyilatkoznak ki; de a nép szava ízlés dolgában nem isten szava, s itt gyakorta egypár értőnek ítélete százak véleményénél többet nyom.

Bíráló azt hiszi, ki Daykát megítélni igazságosan és való szempontból akarja, annak magát vissza kell tennie azon korba, midőn e szép lángú költőnek lantja a magyar Helikonon megzendült. Ő 1768. született, mintegy 20 évü korában írhatta első magyar verseit, és így költői rövid pályája 1788. és 1796. évek közé esik. Az akkori jobb ízlésű költők közül Faludi és Ányos, Révai és Virág lehettenek példányai; mert Csokonai akkor tűnt fel literatúránkban, midőn már Dayka nem volt; Szentjóbi és Horváth Ádám, Verseghy és Baróti műveikben pedig nem mutatkozik oly csín és kitisztult ízlés, mely tükör és példány gyanánt állhatott vala a természettől finom érzésekkel kikészített keblü ifjú

*) Dayka Versei. Öszveszedte Kazinczy Ferencz. Második bővebb kiadás. Budán, 1833. 12-dr. 192 l.

előtt; és így, ki őt elődeivel fogja e szempontból figyelmesben hasonlítani, könnyen meggyőződhetik, hogy az a kényes ízlés, az a válogatott beszéd és kifejezés, mely Dayka műveiben még ma is feltűnő, nem annyira külső példányok (legalább nem honiak) stúdiumának következménye, mint inkább saját lelkének kiforrása volt. Akik tudják, mi hatású vala Kazinczynak ízlési superioritása íróink között mind azokra, kiket születésök nemesebb agyagból képzett kebellet álda meg, azok fogják képzelni, mi befolyása lehetett Daykára is azon ismeretségnél, melyet 1790-ben ez ízlés és csín született mesterével kötött vala: azonban ha szemünk előtt tartjuk Daykának azon műveit, melyek mértéktelen versekben — következőleg a Kazinczyval kötött ismeretség előtt — készültek, kénytelenek leszünk megvallani, hogy Dayka ízlés dolgában a grátiáknak csaknem úgy választott kedvence volt mint Kazinczy. Mi kényesen szövi Dayka beszédét, mi óvakodva válogatja szavait, mi csín és finomság ömlik el művein, mi bájosan lehetne nála gondolatot, szót, kifejezést találni, mely ízlést sértene: mint hagyja e tekintetben maga megett mind azokat, kik előtte írtanak, s mint állhat példányúl még ma is sok költőink előtt! Ki ezekre, Daykát végig forgatván, figyelemmel volt, az nem fogja vak előszeregetnek mondhatni bírálónak azon állítását, hogy Dayka, ha költői pályája tovább terjed vala, s ha műveivel korán megismertetett volna bennünket valamely jóltéző kéz, szinte úgy epochát alkothatott vala ízlésünk történetében, mint alkotott kétségbehozhatatlanúl Kazinczy. Csak vak történet tehát, hogy Dayka költőink ízlésére nem volt befolyással, kitűnő befolyással, miként lehetett vala, ha művei számos évekig összevagyítottul nem heverték volna: de azért ő a magyar költésnek örökre egyik nevezetesebb meteórjai közé fog tartozni, s a magyar irodalom historikusa nem lesz igazságtalan feledni, mi volt ő saját szelleme sugalmából az ízlés országában.

Dayka individualitása és költői karaktere félre-

ismerhetlen bélyeggel vagyon művein kinyomva, s különbözik mindazokéitól, kik nemzetünknek magokat a költői pályán kitűnőkké tettek. Ő nem ragad el bennünket merész, nagy ideákkal mint Vörösmarty és Berzsenyi, nem meríti keblünket mélyen elborult fájdalomba mint Kölcsey: az ő Músája egy fiatal leány, tele jósággal és szelídséggel; érzékeny nagy mértékben, a nélkül még is hogy érzélgő volna, s e nagy érzékenység teszi, hogy gyakorta bús, hogy szenved, mert az érzékeny kebel könnyen sérül. Szavai panaszok és epedés, hangjai meleg, forrók, de elfojdottak, ritkán mennek kifakadásig, s rajtok bizonyos megnyugvás a sors végzetében mutatkozik. Könnyei hullanak a kedves leánynak, de arcát ügyekszik fátyolba rejteni, hogy ne búsítsa el azokat, kik látják. Ő vigasztalást nem közöttünk, nem e földön, hanem attól vár, kire más kifakadóbb, hevesebb lélek, megrázkódva tekint: a haláltól; s a halál neki nem rémítő vázkép, hanem szelíd, jóltevő barát, kinek keblében felnyílik a nyugalom országa, enyhül a szenvedés; azért, valahányszor e jóltevő, emlékezetében feltűnik, bizodalom könnyei közt emelkednek epedő szemek az égnek messze kékellő, de közel reménynyel biztató, távolába. Szépsége e jó, szelíd lánykának nem ötlük egyszerre szemekbe; öltözetén nincs semmi kitűnő, hanemha a csín és egyszerűség, s ott hol más szépek szíveket fognak ragadni, ő alig leszen észrevehető: de a ki egyszer szemeit figyelemmel függesztette rá, ki vonása bájaiban azt a szóval nem magyarázható kedveséget, szívjóságot olvassa, az örökre híve fog maradni, s emlékkönnyeket hullatand a rég hamvadó felett, és az a szőke fürtökkel ékes arc, azok a halvány vonások, melyekben jóság és heves, de még is szelíd fájdalom ül, azok az egekbe vágyó, még mosolygásokban is epedő kék szemek úgy fognak neki örökre emlékezetesek lenni, mintha valamely rafaéli kéz varázslotta volna őket elébe halhatatlan ecsettel.

Daykának egész poesise lélekfestés, oly hív és való, hogy nem ismerék magyar költőt, ki őt ebben fe-

lülhaladta volna. Míg más lyrikusok érzéseik következményit beszélnek, ő előttünk hagyja érzéseit feltámadni, előttünk megyen végbe a küszködés szenvedélyeivel; az érzés nála nem csak elmondva, hanem analysálva s a maga változásaiban fokként előábrázolva van, ami mesteri kezet árul el; mert jól vette észre az éles elméjű angol Bulwer, hogy az indulatok nem annyira a magok kitörésében, mint inkább támadásaik és küzdéseikben érdekesek, s hogy Dídónak küzdve előábrázolt szenvedélyei mutatnak Virgilnél leginkább mesteri kézre; hogy Medeanak és Macbethnek szívharcaik rémítőbbek, mint magok eltökélése. Míg mások szívök állapotját festik, Dayka saját szívével látszik beszéltetni mit érez. Hangjain többnyire elfojtódás van, s lantja húrai fátyol alól zengenek. Miket ő mond, láthatlanok; csak szív foghatja meg, külső érzékek nem; nála még az érzéki képek is abstractumokká válnak s nem gyújtják fel a képzeletet. Külső természet őt ritkán hevíti fel, magából ömlik ki s magában van egész poesisének forrása. Neki tárgyai, képei, epithetonai mind szellemiek. Tekintsünk, például a Titkos Bú, s Esdekléscímű darabokra: bennök minden a lélekből van véve s a lélekre vitetik vissza: homályos bú, előre-érezés, elfojtott sohajtás, rejtett ah, epedő gerdjezés, szerelmi bájos édesség, elhúnyt öröm, néma jajgatás, emésztő bánat, kínos édes nyögdelések, édes elragadtatás, ál vígság stb: ezek azon ideák, gondolatok, szavak, melyekkel Day ka foglalatatoskodik, melyekről zeng, melyekkel fest, s szinte meglep bennünket gazdagságával a pszichológiai kitételeknek, melyekben egyébiránt nyelvünk nem igen bővelkedik. Mi fogott volna az ily költő lenni egy psychologikusabb nyelvű nemzetnél! Dayka stílusa egyszerű, csinos, minden virágok nélkül, proprius szólásokban gyönyörködő, s még is — ami nem kis figyelmet érdemel — költői. Ezekből könnyű általlátni, hogy versei finomabb érzésű olvasót, míveltebb embert kívánnak, következőleg, hogy Dayka nem lehet nagy publicum embere, hogy ő mindig csak a kisebb rész kedvelte fog maradni, de azé, melynek

tetszeni nehezebb s nagyobb dicsőség; s ő ezen kis résznek örökre kedvence leend már csak annál fogva is, hogy az ily psychologus poeta mindig igen ritka volt minden nemzeteknél.

A Titkos Bú, Esdeklés, Az esztendő első napján, Kazinczyhoz, Egy Széphez, Menyekzői dali azon művei a költőnek, melyek őt feledhetlenné fogják tenni meddig magyar hang leszen, s leginkább igazolják, miket itt bíráló felőle monda. — Dayka még fordításra is ilyen psychologikus műveket választja, s közöttök néhányat igen szerencsésen adott vissza nyelvünkön.

Ha meggondoljuk, hogy költőnk művei ifjúkori dolgozások, hogy őt már 27-d. évében elvesztettük, s hogy egész pályája alig volt nyolcz esztendő, nem kell-e fájdalommal eltelnünk a szép lelkű ifjú halálán s azon, hogy nem Kölcsey és Vörösmarty korában született, s nem most él közöttünk? Mi volt ő már is, még ifju elmével és azon idők parlagságához képest, s mi fogott vala később lenni, vagy éppen korunkban! Úgy látszik, költésünknek a végezet nem kedvez midőn Anyost, Daykát és Csokonait ifju korokban, Kisfaludy Károlyt pedig — a még mindig haladót — pályája közepéből kiragadozá közülünk. E veszteségek annál érzékenyebbek, minél kevesebb költői elméket látunk ifjaink között feltűnni.

* * *

Toldy e versek előtt Dayka biographiájával is megajándékozta olvasóit, melyet Kazinczy után írt. A biographia melegen emlékezik a költő felől, itélettel és csínnal van dolgozva. Bírálónak csak egy érszrevétele van rá, mely a Kazinczy által dolgozott biographiát is érdekli. Dayka halálának éve, napja, helye feljegyeztett: azt azonban sem Toldy sem Kazinczy nem mondják, ha Ungvárt temettetett-e el, és itt is mely helyen, amit méltán lehet fájlalnunk, mert e nemzetnél, mely, mint Kölcsey oly szívrazólag veté szemünkre: „saját

jeleseit századok óta könnyezetlen látá sírba szállani“ legalább írásban kellene feljegyezve bírunk, hol hamvadnak azoknak poraik, kik egykor a haza dicsőségére éltek. Az Ungvárott megforduló, ki talán Daykának tisztelője, hiába fogja kérdeni hol nyugszik a Grátiák kedvelte? A domb, mely egykor fölötte emelkedett, lesúlyede a sok esztendőök terhe alatt, s nincs ki a szent helyet kimutassa többé.

XI.

A FORDÍTÁSOKRÓL.

Goethe, „West-östlicher Divan“ című fordításához ragasztott jegyzései s magyarázatai között a fordításokról ezeket mondja:

„Fordítás háromféle van. Az első bennünket saját értelmünkhöz mérve ismerttet meg a külfölddel; az egyszerű prózai fordítás erre legalkalmasb, mert az által, hogy a próza a költői műnek minden sajátságait egészen elmellőzi s még a költői enthusiasmust is közönséges vízlapályig vonja le, kezdetben a legjobb szolgálatot teszi; mivel bennünket az idegen jelességekkel saját nemzeti itthoniségünkben, mindennapi életünkben lep meg, és a nélkül, hogy tudnók, mi lel, egy magasabb hangulatot kölcsönöz, s valódiilag épít bennünket. Ilyen hatása lesz örökké Luther (németre fordított) Bibliájának.

Ha a Nibelungen mindjárt alkalmas prózára fordíttatván, nép könyvévé bélyegeztetik, sok nyereség lett volna belőle, s ama különös, komoly, mogorva, rémletes lovagszellem a maga egész erejével megnyerte volna tetszésünket. Kell-e ezt még most is tenni, s tanácsos-e, azok fogják legjobban megítélni, kik ezen régiségekkel foglalatosságra magokat elhatározottabban reá szánták.

Erre egy második időszak következik, hol az ember magát ugyan a külföld körülményeibe helyezni, de sajátképen csak idegen értelmet magáévá tenni, s ezt önön értelmében visszaadni ügyekszik. Ezen időt a szó legtisztább értelmében parodiainak lehetne nevezni. Nagyobb részint szellemdús emberek azok, kik magokat ily

munkára megbívtaknak érzik. A francziák ezen módot használják minden költői mű fordításánál. Delille fordításában százonként lehet rájuk példát lelteni. A francia amint az idegen szavakat ejti, úgy bánik az érzésekkel, gondolatokkal, sőt tárgyakkal is; ő minden idegen terméknek egy surrogátumát kívánja, mely saját földén és telkén termett.

Wieland fordításai ezen osztályhoz tartozók. Neki is egy sajátságos értelmi és ízlési érzéke volt, melylyel a régiekhez és külföldhöz csak annyiban közelített, mennyiben illendőnek hitte. E derék férfiú a maga kora képviselőjének nézethetik. Neki rendkívüli hatása volt, amennyiben épen az, amit vélte, s amint magáévá tette és közlé, kortársainak is kellő és éldelhető volt.

Mínthogy azonban sem tökéletesben, sem pedig tökélytelenben, nem maradhat az ember sokáig, hanem egyik változásnak követnie kell a másikat, megértünk egy harmadik időszakot is, melyet a legfőbbnek és legutolsóznak lehet nevezni, azt t. i. hol az ember a fordítást az eredetivel ugyanazonná (identisch) akarja tenni, úgy, hogy ne egyik a másikért, hanem a másik helyét teljesen kipótolva, álljon.

Ezen mód eleintén a legnagyobb ellenszegülést támasztotta, mert a fordító, ki magát szilárdan az eredetihez köti, kevésbbé vagy jobban a maga nemzetének eredetiségét tagadja meg, s így egy harmadik támad, melyhez a sokaság ízlésének még mívelődnie kell.

A soha eléggé nem becsülhető Vosz eleintén nem elégíthette ki a közönséget, míg csak az magát ezen módba bele nem alkalmazá, bele nem szoktatta. Ki azonban jelenleg áttekinti, mi történt, micsoda fogékonyság jött a németek közé, mely rhetori, rhythmikai, metrikai hasznok vannak a szellemdús, talentummal bíró ifjú előtt, miként vezettetnek fel közöttünk kétszeresen és háromszorosan, németekké változott idegenek gyanánt, Ariost és Tasso, Shakespeare és Calderon, az remélheti, hogy a literatura történetei őszintén meg fogják mondani, ki törte legyen meg annyi akadályok közt ezen utat először.

Hammer dolgozásai is hasonló bánásmódra mutatnak a keleti műveknél, hol főképen a külső formához közeledés ajánlatos. Mely végtelenül jobban mutatkoznak Firdusi fordításainak némely helyei imént nevezett barátunktól, mint azon átdolgozóé, kitől némelyeket a „Fundgruben“ című gyűjteményben olvashatni. Ezen módját egy költő átdolgozásának a legszomorúbb tévedésnek tartjuk, melyet szorgalmas, s egyébiránt ily nemű munkára temett, fordító választhata.

Minthogy azonban ezen három időszak magát minden literatúrában ismétli és váltogatja, sőt a bánásmódok egy időben is gyakoroltathatnak; most a Schahnah-mék és Nisami munkáinak egy prózai fordítása még mindig a maga helyén volna. Az egy futólagos, a fő értelmet kizáró olvasatra használtatott, örvendénk a történetin, a mesésen, s általában azon, ami ethikai, s mindig közelebből ismerkedénk meg az érzeménynyel és gondolkodásmóddal, míg végre velők teljesen összebarátkozhatánk!

Emlékezzünk azon nagy tetszésre, melylyel mi németek Sakontalának egy ily fordítását fogadtuk; s a szerencsét, melyet teve, azon közönséges prózának kell tulajdonítanunk, melybe a költemény felolvasztatott. De most a maga idején volna egy harmadik nemű fordítást adnunk, mely az eredeti különféle dialektusainak, rhythmikai, metrikai, és prózai szólásmódjainak megfelelne s nekünk a költeményt a maga egész sajátosságában újra kedvessé és itthonivá tenné. S minthogy Párisban ezen örök műnek egy kézírata van meg, ezen munkával egy ott lakó német magának előttünk halhatatlan érdemet szerezhetne.

A felhőkövet Megadhutának angol fordítója szinte nagy becsültetést érdemel, mert egy ily munka első ismerése időszakaszt csinál életünkben. De az ő fordítása sajátképen a második időszakba való; paraphrastikus és pótló, öt lábú jambusokkal hízelkedik az éjszaki fülnek s érzéknek. Ellenben a mi Kosegartenünknek köszönök néhány verset közvetlen az eredeti nyelvből, melyek

mindjárt más értelmet adnak. Ezen fölül az angol, motívumok átváltoztatását engedett magának, melyeket a gyakorlott aesthetikai szem azonnal fölfedez és rosszall.

Miért neveztük legyen a harmadik időszakot egyszersmind utolsóinak, kevésbé megmagyarázzuk. Oly fordítás, mely magát az eredetivel ugyanazonná ügyekszik tenni, végtére az interlineáris fordításhoz közeledik, s nagyon megkönnyíti az eredetinek értelmét; ez által fölvezettetünk az alapszöveghez (textus), sőt vitetünk, s így végtére az egész kör bezáródik, melyben az idegennek és honinak, ismertnek s nem ismertnek egymáshoz közeledése mozog“.

Miket itt Goethe a fordítási művészetről oly jól s elvek tekintetében kimerítőleg mond, az a német nemzet találmánya, s valamint az, úgy gyakorlatilag is ő úzi azt legszerencsésebben, s a legnagyobb remekeket e nemben náluk láthatni: derajtok e tekintetben a nyelv is sokat könnyít. Mi magyarok nehezen leszünk valaha oly fordítók mint ők, mert, egyebet nem említvén, megjegyzésre méltó csak az is, hogy nyelvünk természeténél fogva szavaink csaknem minden változatnál egyegy szótaggal nevednek, mi a legszebb szót is alkalmatlanná és rúttá teszi, s péld. a jól hangzó szerencse fölnevekszik szerencsétlenségeknek-ké. Mit a németek a fordítási művészet iránt tudnak, nálunk sem egészen új már. Az enyészhetetlen érdemű Kazinczy régen szóba hozta azt, csak hogy az eszme még mind eddig nem foganszott meg közöttünk, s fordítóink többnyire csak a Goethe által osztályzott első időszakba számítandók. Maga Kazinczy, a sok tekintetben legjelesebb magyar stilista művész, a régi classicusok fordításában nem volt eléggé szerencsés, legalább Sallust — minden nagy becse mellett is — nem az a maga nevében, ami Marmontel és Boufflers a magáéban. De az igazságos nem hagyandja fontolat nélkül a feladatok

különbségét, s ítéletében az úttörőt megválasztja attól, ki már maga előtt nyomokat lel. Kölcsey talán az egyetlenegy közöttünk, ki az Ilias elkezdett fordításával reményekre ébreszte, hogy, ha tehetségek szorgalommal és munkatűrődelemmel párosodnak, s a nyelv kincsei nem hagyatnak sok figyelem s használat nélkül, a harmadik időszakba eljutás, habár nem oly szerencsével is mint a németeknél, legalább egészen lehetetlen nem lesz. Erre azonban törekedniök kellene azoknak, kikben erő van, mert ha mindennek könnyebb oldalát vesszük, lehetetlen, hogy törekedéseink nevezetes sikert hozhassanak elő.

XII.

MEGYERI KÁROLY.

Dec. 1842.

A magyar színészetet egy nem könnyen pótolható veszteség érte. Megyeri Károly e hónap 12-dikén eltűnt az élők sorából, színészi pályája 26-d., korának még csak 44-dik évében.

Ki ne ismerné a Megyeri nevet e hazában? Kinek ne volna élénk emlékezetében e sok adományú, e nagy erejű színész? Előttünk lebegnek az alakok, mintha tegnap láttuk volna, melyekkel ő oly jellemzetes, oly élethű másolatban népesíté meg a színpadi világot; előttünk a vidor Músa avatottja utánozhatlan eredetisége s kifogyhatlan szeszélyei egész gazdagságában; előttünk a kisdéd zömök alak, ezer változatú proteusi arczával, mozgásai s öltözetével, melyek mindannyi jellemfestő, szerepmagyarázó jel és betű valának e színész játékában; előttünk áll az elhúnyt maga amint élt és

mozgott, de fájdalom már csak élénk emlékezetben áll előttünk: élő szemeinknek a valóságban nem lesz többé látható; nem lesz látható a művészet teremeiben, hol annyi szerencsével, a magyar nép annyi tapsai közt járdalt; nem lesz hallható száz meg száz vig történeteskéivel, melyeket magán körökben egyszer és másszor a társaság felvidítására oly plastikai kifejezésekben tud elmondani, hogy rá és történetére hosszas idő után sem lehet emlékezni a nélkül, hogy a lélek komorabb, borongóbb állapotjában is azonnal felderüljön. Mindezeknek vége. Ajak, mely bennünket elragada, hideg és megmevült; arcizmok kifejezésben gazdag játéka, mint márvány mozdulatlan, s melyekben lélek s annyi erő, annyi beszéd élt, a szemek villámai elhamvadának. Vannak jeles színészeink, s fog bizonyosan feltűnni elme az újabb nemzedékből több is; de azon szakban, hol Megyerinek fő ereje volt, nincs vele mérkezhető tehetség, s nem oly hamar lesz ismét.

S íme mindannak, mi e nevezetes magyar színészt kitűnővé tette, egyetlenegy percz véget szakasztja. Volt és nincs . . . ! Mert az, mit színész lángesze teremtet, talál, előállít, csak addig létezik, míg a lángész maga; sem vászonra nem rajzolható, sem szavakba nem önthető, sem márványba nem véshető. Sokszor fogjuk elmondani mi, kik Megyerit mint színészt ismertük, az utánunk jövőknek, kik őt nem ismerték, mi jeles tehetség volt ő, de műveiből semmit sem mutathatunk fel, mi magasztaló szózatinkat igazolhatná; mert a színművészetnek semmi maradandósága nincs: olyan azmint a felhők között borongó nap, fel-feltűnik, e perczben elragad bennünket szépségével, s a másokban már elenyészett, s ha egyszer a nagy éj bekövetkezik, láthatlanná lőn ragyogásának egész dicsősége. De kötelességünk élőknek, kik őt láttuk, szerettük, műveiben gyönyörködünk, tehetségeit gyakran csodálók, hálából iránta és buzdításul fenmaradt pályatársainak, őt megemlegetni, mert megérdemlik a jelesek, kik műveikben magok többé nem beszéllhetnek, hogy kortársaik szóljanak rólok, és

szólni fogunk róla, és fájdalmasan megemlékezni a nemzeti színház falai közt, valahányszor a művek adatni fognak, melyekben ő jeles volt, és érezni sokszor — s ki tudja mely sokáig? — mennyit veszténk ez egy emberben! És vajha találkoznék pályatársai között egy, őt és életét közelebbről ismerő, ki kifejlése történetét elbeszélné az elhúnythoz méltó szavakban, hogy, midőn mi vele egykorúak sem adhatunk majd választ, s a nemzeti színészetnek egy utánunk jövő barátja sírkövéhez tévedvén, kérdeni fogja: ki volt ő? legalább holt betűkben találhasson feleletet, legalább árnyékrajzát bírhasssa annak, ki egyik lelkes hirdetője volt a magyar ígének, ki ébren vala már, mikor még sokan aluvának, ki küzdött sok fáradsággal a nyelv dicsőségeért, s ki önérzettel mondhatná el, ha szólnia még szabad volna: nem minden szerencse nélkül!

II.

I R O D A L O M.

I.

VEZÉRSZÓ A KRITIKAI LAPOKHOZ.

Tudományok mezején, valamint a hit országában, két nevezetes felekezet van: keresztény és bálványozó. Amaz egy mindenható lénynek, az örök, a tiszta igazságnak szabad lélekkel áldozik, s a nemzeti köz fényért buzog; ez vakon és szolgai félelem közt borúl le álisternei előtt, melyeket a rejtemények leplébe vonúlni szerető önség ábrándképekből alkotta neki. Nemzetünk tudományi pályáját mindeddig az utósó felekezet bírja. Mi rettegünk a tudományos tribunáltól, utáljuk és gyűlöljük azt, istenünk az önfény, s a bálványozásnak vagyunk barátai. A helyett hogy az egyedül-üdvözítő, az igaz utat keresnők, a szív és vérrokonság, hír és névgöz, a vallásbeli pártoknak s az emberi hiúság ezernemű osábjainak, mint annyi isteneknek, szobrokat emeltünk. Mi érzéseinket, dicsvágyaink ingereit megtagadni csak parányi részben sem tudjuk, feláldozni pedig önfényünket a köz fényért, valamint a polgári, úgy a tudományos körben sem vagyunk eléggé erősek. Mi nem az ügyet, egyedül magunkat szeretjük; s ez mutatja, hogy a lélek kultúrájában még messze nem haladtunk. Jaj annak, ki hiúságaink isteneit nem tisztelve vagy nem kímélve legalább, az igazság zászlójához áll, s kritikai szövétnel járda tudományos pályáján! Az kaján és erköcs-telen, eretnek és hongyúlóló; annak minden lépte kározosat bűn s a legvétkesebb véték.

A jelen lapok kiadója jól ismeri azon viszonyokat, melyek közé teendi magát, midőn e bírálatok gyűjteményével föllép; tudja, hogy nevét ezek által a magyar írók kedvezéseibe ajánlani nem igen fogja, sejtí azt, hogy nembarátjai száma a szerint fog nevekedni, amint az itt kiadandó bírálatok számai. Azonban ő egyike azoknak, kik inkább kívánnak nem szerettetni, hogysen hitők s a köz ügy rovására szerettetni; kik készek polgártársaik gyűlöletét is eltűrni, ha ezen türes által a köz virágzat magvai hintethetnek el.

A kritikának, e gyűlölve rettegett, s rettegve tisztelt istennének, templomot építeni, oltárt emelni közöttünk, sohasem volt oly hasznos, sőt oly szükséges, mint ma.

Ha végigszemléljük a magyar literatúra történeteit, nem találunk kort, mely a jelennel hasonlítható, nem évszakaszt, mely a vívó és küzdő kor nevét oly méltán viselhetné, mint ez. Ma tanult és tanulatlan, művész és kontár, egyiránt vergődnek a halhatatlanság szent bérceihez, de az utat, melyen oda juthatni, felette kevés ismeri. Az írók száma koronként nevekedik, s nem sokára közegyenbe fog állani az olvasókéval; könyveink egymást érik, s ha ki a mennyiségről vonna következtetést az értékre, mondhatná, hogy a magyar literatúra nem sokára az olaszszal, francziával fog versenypályát futni. Vannak közöttünk emberek, kikkel a szertelen hazafiúság szertelen dolgokat mondogattat, vannak íróink, kik ha egy történetecskét, mely legfelebb is anekdotának volt alkalmas, dialogusba szöve (mert nálunk a drámai formához ez elég) nyolcz-kilencz íven végig hurczolhattak, shakespearei, calderoni elmét vélnek agyaikban lobogni; vagy ha egy kised értekezést a magyar orthographiáról (mert ez a magyar írók vesszőparipája), sok elavúlt, rég elúnt semmiből öszveférczelhettek, azt hiszik, hogy Révai s Adelung hozzájuk képest a philologiában csak tanuló gyermekek, s hogy a népek egyetemi nyelvét minden bizonynyal ők fogják feltalálni. Említsük-e a poetasterek hemzsegó seregét, ezeket a

türedelem ostromlóit, ezeket a fülkínzó unalmas troubadourokat? Könyveink nagyobb részét ezek foglalják el, azért van bennök a szív és ész szavának oly ritkán helye. S mind ezek a legfellengőbb álmokban élnek, s goethei, schilleri nagyság bizodalmaival kerengenek parányi köreikben. Embernek legfőbb boldogságát képzelet s álmok teszik, s ha kit álmaiból vertek fel, az boldogsága egéből hullott le; hagynunk kellene tehát keresztényi kímélettel, hadd álmodják végig az ily jámborok rövid életüket, s hadd legyenek boldogok. De ez álomboldogokat imádók, hirdetők, magasztalók veszik környúl; a tévedések, a képzelmek kórjai elragadnak s egész csoportokat tántorítanak a vad tudatlanság örvényébe, az alatt, hogy a valódi érdem félrevonúlva nem ismertetik vagy elfeledtetik — s ez vágja ketté a dolgot. Fel kell vernünk ezen ál Goethéket, ál Schillereket álmaikból, hogy imádóik is látni tanuljanak; meg kell gyűjtanunk a kritika szövétnekét, hogy lássuk és láttassuk egymással az ösvényt, mely üdvözület pontjához viszen. Ezek nélkül a romlás örvényéből nincs mentség, nincs szabadulás.

Kritika kell közötteünk, meg nem kérlelhető és kemény kritika, de részrehajlatlan, de igazságos. Ki kell irtanunk a hizelkedés, a szolgálai csúszás lelkét; ledöntögetnünk szobrait a bálványozásnak; elrezzentennünk a lelketlenséget; kimutogatnunk egymás vétkeit, botlásait, kimutogatnunk az utat, melyen nagy nemzetek példajaként a tökély magas pontjához vergődhetni. Ha mi barátinkat, rokoninkat, mint eddig, csak ölelgetjük; hitsorsosinkat csak dicsérgetjük; nagyainknak csak hizelkedünk, bókolunk; ellenségeinket csak üldözzük, s a jót bennök is elismerni nem tanuljuk s nem akarjuk; ha rettegünk az igazat nyilván kimondani, ha örökké csak mellékes tekintetek szolgarabjai leszünk: úgy a tudományos haladásnak bizvást lemondhatunk még reményeiről is, úgy örök veszteglésben tespedezünk s egy chinai penész fogja elborítani, megemés teni nemzetiségünket, nyelvünket, tudományos létünket.

A kiadó örömmel s valódi gyönyörűséggel látja azt, hogy a magyar írók, pártokra, felekezetre kezdenek szakadni. Ohajtáná, hogy e pártok szelleme el ne szűnyadjon, s törekedni fog, hogy az e jelen lapok által is mind inkább lobogásban tartassék. Az ellenkezés és küzdelmek, a forrás, köszörűli az elméket, erőben tartja a lelket, s mit szendergő béke s nyugalomban tengés húsz év alatt nem tehetne, azt a vélemények háborúi, írói párt s vetekedés két-három év alatt képes eszközölni. A polgári pártok, belháború, veszedelmei a nemzetnek: az írói lázadások ellenben legcéli irányosb eszközei a tudományos haladásnak. Ott vér foly, pusztulás, inség, halál kegyetlenkednek, s felette kétséges, felette bizonytalan, ha a jelenkor véráldozatai fognak-e teremteni a jövőbe ivadéknak boldogságot: itt csak a hiúság ködei tépetnek szerte, az előítéletek zúzatnak össze. Ott egész nemzetet éri s érheti az ártalom, itt csak egyes emberek szenvednek kárt, talán egy kis hírbeli kárt; s mi egyes emberek vesztesége, ha még oly nagy volna is, azon megszámolhatlan haszon mellett, mely egész nemzetre hárulhat?

Ezen gondolatok forgottak elméjében, midőn eltökélle, hogy egyesülve néhány lelkesebb barátival a tudományos köz ügynek, e kritikai gyűjteményt megindítsa. Általános céljai az eddiglen mondottakból érthetők: az előítéletek, tévedések, írói pedantismus és félszagségek ellen akar gátakat rakni, melyek köztünk divatban vannak, vagy divatba kezdenek jöni. Szándékait azon úton reményli elérhetni, ha a magyar literatúrának észrevehetőbb lépteit bírói figyelemmel kíséri, s mindenről, ami tekintetet érdemel, kritikai észrevételeket közöl. Ezen célra nem szükség minden megjelent könyvnek megítéltetnie, elég leszen csak azon productumokról emlékezni, melyeknek némineműleg életök van. De itt sem von oly szoros korlátokat, hogy ne vehessen magának szabadságot néha csekélyebb nyomatékú munkákról is szólni, ha azok hasznos dolgok elmondására alkalmúl szolgálhatnak. Valamint viszonz-

tag lesznek oly esetek, melyekben becses művekről is hallgatni fog, ha rólok mindennapi s talán közönséges, ismert észrevételeknél egyebet nem mondhat.

A munkáló társak nagyobb része magát megnevezni nem fogja. Oly mód, mely az angol időszerzők írásokban nagy divatban van, s melynek sokkal több jó, mint rossz oldalai vannak. A névtelenség leple alatt mindenki szabadabb s nyíltabb; a barátság s hála érzéseit is könnyebb hallgatásra bírni; a tartalékra, vonakodásra nincs ok. Így a félénk is megbátorodik, s őszintén mondja el amit elmondani rettegett volna. Szóval: az éjféli titkaiba leplezett areopágusi tribunál a lelkes görög népnek nem volt lelketlen találománya.

II.

S A S.

Rec. ki e helyt észrevételeit elmondja, a legbékeszeretőbb emberek egyikének vallja magát, s házi csend miatt sok írói hibákat szokott elhallgatni; nem azért szólal fel tehát itt is, mintha literátori viadalra volna kedve, hanem egyedül azért, hogy egy hasznos szándékot észrevételeivel támogatva elősegíljen. Ennélfogva reményli, hogy barátságos s jó szívből eredt szavai, ha talán akarátja ellen s emberi gyarlóságból néhol élesebbek volnának is, nem fognak epét fakasztani.

Nov. 30. 1830. Thaisz András általgyezen jelentéstétetett közzé.

„A köz bizodalom, az olvasó közönség várakozása, többeknek sürgetése, az előre beküldött munkák, s a magyar literatúrának örvendetes kifejtődése elhatároztak engemet, hogy a mostani s jövőndő országgyűlési törvényszünetet czélerányosan *) használjam, és Sas czím alatt egy több kötetből álló vegyes tárgyú munkát kiadjak. Ez mindent, ami a hazában s a külföldön írásra s olvasásra méltó, fog magában foglalni, s tárháza leszen minden szépnak, jónak és hasznosnak, mindennek ami az életet, művészséget, literatúrát és tudományt illeti, nem csak Magyarországra, hanem az egész mívelt világra kiterjesztve. — Mindegyik kötet tíz ívből áll nagy nyolczadrétben, szép fejeér papiroson, nagy és csinosbetűkkel, s melléje adatik egy Literatúrai Jelentő. Az első s sajtót most hagyja el. Előfizetése három kötetre 5 frt. v. cz. s tart a jövő 1831-ik esztendei Józsefnapi pesti vásárig; azontúl a következő három kötetre fog előfizettetni, s a kijött 3 kötetnek ára 7 frt. 30 krra v. cz. emeltetni. Az írók egy-egy ívért 20 frtal v. cz. fognak megbecsültetni, melyet a kiadónál könyváros Wigand Ottó úrnál nyugtatványaik eránt felvehetnek. Akinek munkája,

*) Erányosan és eránt hibásan iratnak e-vel. A magyar nyelv nem tür egy szóban vékony és vastag magánhangzót. L. Révai El. Gram. I. 62. s a követk.

akar értekezés, akar kivonás, akar fordítás, akar könyvvizsgálás vagy esmertetés, akar jelentés vagy tudósítás s t. e. f. az egymás után kijövő 12 kötetben, az előfizetők által legjobbnak fog esmertetni, annak jutalmul 400 frtot v. cz. fog a kiadó kifizetni. A munka maga dicsérje magát — ha életet érdemel, álljon fenn, ha nem, vesszen el: úgy is az újságbeli dícséretnek, önmagasztalások s vásári szemfényvesztések által annyira ámfittatik a világ, hogy utóljára saját szemeinek sem fog hinni. Elöttem egyedül a cél áll, s ez változhatatlan: „a haza virágzása s fejedelmével egyesült boldogsága;” csak e célt kivívni kevély vagyok. Az előfizetéseket konyváros Wigand Ottó úr Pesten szedi be. Költ Pesten nov. 30-án 1830. Thaisz András.

Ki ne örvendjen e jelentésnek! Ime most három folyóírásunk van (Tud. Gyűjtemény, Muzáron, F. M. O. Minerva); ezeknek, kivált a két elsőbbiknek, mi sokat köszön a magyar literatúra, mindenki előtt tudva van. Itt a negyedik folyóírás készül életet élni. Rec. óhajtja, hogy e folyóírás felálljon, minél előbb felálljon, óhajtja azt is, hogy ne egykét, hanem számos eszten-deiglen és pedig társai mellett összeütközés nélkül fussa meg rendeltetése pályáját; vagy világosabban szólva, hogy se ez társait, se amazok ezt el ne öljék. Midőn Rec. ezen óhajtását kinyilatkoztatja, mulhatatlan kötelességének tartja azt is nyilváná tenni, hogy szeretné e folyóírást minden tekintetben jóvá, hasznossá alkotni, s minden netalán történendő botlásoktól megmenteni, hibáiból kitisztogatni, s e szerint az olvasókban iránta részvételt s pártfogást gerjeszteni. Rec.-nek t. i. sajnosan esnék azt tapasztalni, ha e folyóírástól a közrebocsátott jelentés miatt idegenednének el az előfizetők, ha tudni-illik ennek hibáiból a folyóíráshoz vonnának következtetést. Ez volt az ok, hogy az érdemes szerkeztető Thaisz András az itt következőkre figyelmessé teszi.

Rec. az imént előadott jelentést másképp készítette volna; van t. i. benne sok olyan, mely szemeinek nem tetszik. Azonban, mivel a mások sajátságait is tiszteli, s a maga tetszéseit vagy nemtetszéseit törvények gyanánt vétetni nem akarja, magába fojtván a tetszés szavait, csak oly észrevételeket fog előhordani, melyeket okokkal támogathat. Azt mondja a szerkeztető:

I. *Hogy őt a köz bizodalom, az olvasó közönség várakozása, többeknek sürgetése, s végtére a magyar literatúra kifejtődése határozta e folyóírás kiadására.* Rec. azt véli, hogy bizonyos személynek ez vagy amaz tetteben való bizodalom csak úgy támadhat valakiben, ha az már rokon nemű tettekben ügyességét bizonyította be. A jelen folyóírás szerkeztetője ezt nem mondhatja, s önmagáról kivált, szerénytelenség vádja nélkül nem mondhatja. Nem való az is, hogy őt az olvasó közönség várakozása és többeknek sürgetése határozta el e folyóírás kiadására. Az olvasó közönség e folyóírás felől mind eddig nem tudott semmit, s hogy készülőben van, azt e jelentésből érti legelőször, és így annak kijövetelét nem várhatta, nem sürgethette. Filius non potest existere ante patrem. Továbbá a magyar literatúra örvendetes kifejtődése alatt Rec. egyebet nem érthet, mint a tökélynek egy bizonyos pontjáig való eljutást, azaz, a vég célhoz való közeledést. Tegyük fel, hogy a magyar literatúra már ennyire haladt. Ily haladás mire határozhat bennünket egyébre, mint hogy örvendezzünk rajta? Ha már célnál vagyunk, akkor szükségtelen többé a célhoz erőlködés. Kinek az vala célja, hogy a követ hegytetőre tolja, s szerencsésen fel is tolta, tovább nem fogja tolni akarni, mert megeshetnék az is, hogy a túl felel mind köve, mind maga lehengeredjenek. Apróságok ezek; de oly apróságok, melyek a rendhez szokott szemet sértik.

II. *Hogy a kiadó a mostani s jövőendő országgyűléseket czélerányosan használja.* Ez azt látszik mondani: a) mintha a kérdésben forgó folyóírás csak törvényszünetek alatt jelenne meg, b) mintha a szerkeztető eddig a törvényszünetek idejét czéliránytalan használta volna. Az első eset contradictióban áll s megczáfoltatik a jelentésnek azon helyével, hol a folyóírásból józsefnapi vásárig 3 kötet ígértetik. Józsefnapi vásárig nincs törvényszünet, hacsak a szerkeztető cabineti titkokba nincs avatva. A második esetet Rec. távolról sem merné feltenni a szerkeztető felől.

III. *Sas cím alatt egy munkát kiadjon.* Rec. ezen címen felette megütközött, s meg az olvasóknak nagyobb része is. Kár volt értelmét meg nem magyarázni mindjárt itt a jelentésben is, mert hogy a folyóírás első kötetében meg fog fejtetni, azt kétleni sem mernők. Hogy ez történt, Rec. annál inkább fájalta, mert több mint egy ízben tapasztalá, miképen szoktak a magyar olvasók címekből is következtetéseket tenni a munkák jóságára. Ez gyengesége ugyan a magyar publicumnak, melyet elirtani hasznos volna, de az elirtásnak nem folyóírás jelentésében és címén van helye. Itt az ily gyengeséget is tisztelni kell, mert lesznek olvasók, s pedig többen, kik e mystikus cím miatt nem fognak előfizetni. Rec. e címen sokat törte elméjét, de hogy megfejtethette volna, azon szerencsével nem dicsekedhetik. A SAS symboluma szokott lenni a kevélységnek, uralkodói hatalomnak, nagyságnak, s nem ritkán a ragadozásnak is. Rec. a mesterségek, tudományok, művészetek széles egész mezején nem ismer oly osztályt, mely felett az előszámláltaknak valamelyike címül állhatna. Kevélykedni csak a tudatlanság szokott; uralkodni, dictatori hatalmat bitorlani tudományok mezején nem lehet s értelmes fej nem fog akarni; nagyság címével kérkedni kiállhatatlan immodestia volna. A ragadozás ideájáról pedig szó sem lehet, mert hogy e folyóírás plágiumok tára akarjon lenni, ily valamit gyanítani szitok és alacsony gúny volna. Symbolica tendenciája tehát e címnek nehezen van, s talán nem egyéb, mint értelemtől üres különböztető jel, mely nincs ugyan egészen példa nélkül, amint a külföldi könyvek mutatják, de az ily példák valamint gyenge elméjű íróktól származtak, úgy követésre is nem méltók. Az minden kérdésen kívül van, hogy amely jussal SAS nevet visel e folyóírás, szinte azon jussal viselhetné ezeket is: szárcsa, sár, köszvény, láb. A címnek is van bizonyos, az ízlésben és józan észben alapodott theoriája, melyet általhágni céltalan különködés, s néha nevetesség is. Rec. azt hiszi, hogy az jó cím, melynek jelentése

van a vele megjegyzett munkára, a nélkül, hogy a munka tartalmából valamit elárulna. Az első feltétel a rationabilitás feltétele, a második pedig egy oly okos fortély, melynél fogva a gondos író olvasója figyelmét felfüggesztve mind végiglen foglalatosságban tartja. A correct és szorgalmas író ilyenek ellen soha sem fog véteni.

IV. *Ez a folyóírás t. i. — mindent a mi a hazában, s külföldön írásra s olvasásra méltó, fog magában foglalni, s tárháza lesz minden szépnek, jónak, hasznosnak, mindennek ami az életet, művészséget, literatúrát s tudományt illeti, nem csak Magyarországra hanem az egész művelt világra kiterjesztve.* Rec. e sorokat így írta volna:

E folyóírásban mindennek, ami a mesterség, tudomány s művészet határai közé tartozik, hely fog engedtetni, legyen bár az hazánkat, vagy a külföldet érdeklő tárgy. "E néhány szó valóbban meríti ki a czélt, mint ama *hazánkban s külföldön írásra s olvasásra méltó*, mert sok írásra s olvasásra méltó van a külföldön s hazánkban, ami folyóírásban helyet nem foghat. Például: Schweiz historiája Müller Jánostól, vagy a *de l'Esprit des lois* Montesquieutól. Hibás ezen felosztás is: élet, művészség, literatúra és tudomány. Minden ami az életet érdekli, vagy a mesterség, vagy tudomány, vagy művészet címek alá foglalható; a literatúra pedig a tudományban értetik, stb. Ily apró foltocskák a logikai rend és praecisióhoz szokott szemet igen bántják.

V. *Akinek munkája akar értekezés, akar kivonás, akar fordítás, akar könyvvizsgálás vagy esmertetés, akar jelentés vagy tudósítás stb. az egymás után kijövő 12 kötetben az előfizetők által legjobbnak fog ismertetni, annak jutalmul 400 forintot v. cz. fog a kiadó kifizetni.* Rec.-t ezen nyilatkoztatás leginkább bántotta. Az olvasó közönség ítéletét valamely egyes munka felől megtudni, felette nehéz, vagy épen lehetetlen. Levél által fog-e megkérdeztetni minden előfizető egyenként, mit ítél legjobbnak? Ily correspondentiát nehezen fog a szer-

keztető magára vállalhatni. Vagy ha ezt feltennők is, százféle munka közül 3 – 400 előfizető hogyan választ-hatja ki a legjobbat? Valahányszor a választás egy nagyobb szám közül történik, a *candidatio* elkerülhetetlen, különben a választás nem igazságos, s megtörténhetik, hogy 200 voks közül valaki 15-tel is többséget nyer. De különben is mélyebb jelentésű munkákra nézve a *publicum competens* bíró-e? Jaj akkor nektek goethei, uhlandi igénytelen, szerény Grátiák! soha sem fogtok méltó tiszteletet nyerni. Tanácsosb volna a 400 frt jutalom elítélését néhány a kiadó által választott íróra bízni. Rec. ezen ígért jutalmat nagy ösztönrúgónak tartja az írókra nézve, ugyanazért kívánná, hogy annak elítéltetése igazságos, józan, nem ily ingadozó bírák által történék.

VI. *Csak e czélt kivívni kevély vagyok.* Rec. ezt így írta volna: csak e czélt vagyok kevély kivívni A született magyar s az, ki syntaxist jól tanult, érteni fogja miért.

Mind ezek hirtelenkedő kéz hibái voltak, s Rec. reményli, hogy az úgy nevezett SAS érdemes kiadói még egy második jelentést bocsátnak közönség elébe, hol ezek a tévedések ki lesznek jobbitva, a cím megváltoztatva, és a 400 frt jutalom elítélése *competens* bírákra bízva. Jobb a hibákat kiigazgatni, mint kárt szenvedni. Egyébiránt óhajtja Rec. hogy e folyóírás az olvasókban minél több pártfogókra találjon. Pest, dec. 4. 1830.

III.

„TOLDALÉK A HITELHEZ.“*)

A politikai tudományoknak általában, de kivált az úgy nevezett nationalis oeconomiának baráti, ezen aphoristikai észrevételeket nagy gyönyörűséggel fogják olvashatni. Miket a Hitel írója vagy homályosan, vagy nem eléggé kimerítőleg érdeklött, azok itt röviden s mély politikai belátással fejtegettetnek s pótoltatnak ki. Folytanak legyen ezen rövid észrevételek bár kinek tollából — mert a szerző magát nem nevezi meg — bennök az éles ítélet s valódi tudomány jelei világos vonásokban mutatkoznak, s méltán lehet sajnálni, hogy az ily érett ész termékei nem a magyar földön fakadnak ki, hanem ügyetlen kezeknek kell őket idegen mezőkről hozzánk általültetniök.

Örömmel láttuk, hogy a könyvecske már második kiadást ért, s óhajtjuk, érjen egy harmadikat is, de akkor a kiadó a fordítást gyakorlottabb kezekre bízza: mert ez előttünkfekvő kiadásban majd mindenlapon mutatkoznak tűrhetetlen beszédformák és balúl fordított műszavak, melyek világos tanulságul szolgálnak, hogy a fordítónak a magyar nyelv nem volt első nyelve, s benne még csak jární tanuló gyermek, kinek minden tizedik lépése botlás: azonban, úgy látszik, jó úton van, s tanulás és szorgalom által, ha a szépnyelvűségig nem is, legalább a hibátlanságig, felvergődhetik.

*) „Toldalék Észrevételek gróf Széchenyi István Hitel című munkájához. Egy Hazafitól. Második kiadás. Pesten, 1831.“ 61 l.

IV.

BALOGH JÁNOS ÉLETE. *)

Nem érezve mi volt, nem értve miért volt, nem álmodva mint lehet, kinek képét festeni akará, az ami volt; sovány periphrasisokkal tölt be itt 21 lapot egyike a legszerencsétlenebb biographusoknak, kiket valaha a magyar literatúra ismert. Azon szemrehányást, melylyel az életírók közönségesen vádoltatnak, hogy hőseiket szerfelett idealizálják, ez legkevésbé sem érdemli; sőt unalmas, erőtlenül bugyborékoló előadásával elfojtja azon jó képzeletet is, melynek a Balogh név említésénél nem lehet nem támadnia mind azokban, kik e jeles férfiú tetteit tudják, ismerik. Egy, nyolcz országgyűlésen nagy fénynyel ragyogott polgárról, kinek rendületlen, néha szinte gyengeségig makacs karaktere mindenhol oly szembetűnőkép, oly eredetileg saját vonásokban jelenik meg, kinek minden tetteiből nemes, jóért szépért buzgó szív sugárzott ki, kinek hazafiusága, östörvények, összekáshoz ragaszkodása nyelveken forog s például emlegettetik; szóval egy *Balogh Jánosról* semmit sem tuda mást ez az életmázoló mondani, mint hogy Podrecsányban született; Váczon, Nagyszombatban, Budán tanult, Szentiványi ítélőmesternél királyi táblai jegyző, Erneyi ügyvédnél segéd volt, s végtére főjegyző, táblabíró, alispán s követ? Semmit sem elméje kifejlődéséről, egy ismertető vonást sem lelki physiogno-

*) „Néhai Galantai Balogh János, több vármegyék főfő (sic!) táblabírája s nyolcz országgyűlési híres (!!) követ Életrajza. Írta Ponori Thewrewk József, Bars vármegye táblabírája.” Esztergam, 1830. 21 lap.

miájából, például s tanulságul, kivált az ifjabb, a polgári pályára készülő olvasóknak? Árnyéka te a nagy dicsőültnek? csak azt érdemletted-e, hogy emlékezeted kontár kezektől profanáltassék? Negyvenöt esztendei fáradtságos, s a legszentebb hazafiúi buzgalommal futott pályádnak csak ennyi leve jutalma? — Fájdalom, fájdalom! hogy az emberek ennyire hálátlanok! Meddig a haza atyái között polgártársaid javáért izzadt homlokod, javuló tekintet s örömtaps követte lépteidet: most midőn nem vagy többé, írói lelketlenség által kell bitangoltatnia tiszteletes nevednek.

S ó szégyen! Vannak köztünk emberek, kik e savatlan irkálásokat újságbeli enkomionokban világ hallatára magasztalni eléggé szolgálkúek.

Kinek a természet elmét mostoha kézzel ada, ne vegyen kezébe tollat; szántson és vessen! Polgári korszorút érdemleni ily úton is lehet.

V.

SZALAY LÁSZLÓ A MUZÁRIONRÓL. *)

A szép reményű fiatal szerző, miként itt az előszó-ban vallja, egy köz tiszteletű költő felszólítására készíté ezen Észrevételeket. A Figyelmeztető örömmel tekinti azt, ha valamely fiatal elme önnön tüzetől felbátorodva bírószekbe ül s ítéletét nemes őszinteséggel hallatja; örömmel tekinti még akkor is, midőn az a maga ítéleteiben botlik, mert ez a bátorság a természeténél fogva szerény és félénk fiatal korban erő és tehetség szikrája; de azon gondolattal, hogy az ifjú írókat más, s talán tekintetben álló férfiak szólítsák fel a kénytessék tribunál mellé ülni, megbarátkozni nem tud. Nem mintha a fiatal kor ítéleteit kárhoytatná (ezek néha jobbak az ősz atyákéinál), hanem azért, mert kényszerített ugrást s erőszakot a természetben nem szeret, azaz nem szereti, ha a tanulóból idegen befolyásnak erejével tanító leszen. Az ily dolog nem kevésbbé ízetlen mint a mesterség üvegei által érlelt gyümölcs. A fiatal szellemben egy kényes húr van, melyet auctoritás kezével megillenteni nem kell. Tiszta és zavartalan hangot az ifjú szellemi lant később csak úgy fog adni, ha benne ez a kényes húr magától zendült meg.

Ami magát a könyvecskét illeti, ez sok részeiben jó, de mint egész hiányos. Az ifjú szerző t. i. megítélte a Muzáron egyes darabjait, de annak egészét felfogni nem tudta. Tendenciáját és céljait, a benne uralkodó szellemet kellett volna az olvasó előtt kifejtenie, céljait

*) „Észrevételek a Muzáron III. és IV. kötetről. Írta Szalay László. Pesten.“ (1830). 54 l.

megítélni, kimutatni a helyet, melyet az a magyar literatúra egészéhez mérve betölt, s megmagyarázni hasznait: így lettek volna az itt elmondottak „Észrevételek a Muzárionra,“ holott most csak észrevételek a Muzárionban foglaltató munkákra. De ez a szerzőben nem fej, hanem kor hibája, melyet az idő minden bizonynyal orvosland. Ily problémák nehezebbek, mint hogy az egyetlenegy tárgyon sokaig függni nem tudó fiatal elme megfejteni bírhatná. A munkákra tett külön észrevételek részint jók, részint nem. A nem jók között vannak olyanok, melyek ugyan magokban véve valók és megállnak, de más okokból, mint amelyekkel a szerző támogatja. A jók között a Figyelmeztető talált néhányra, melyek meglepték, melyekből az ítélő tehetségnek idomai csillámlanak, s just adnak arra, hogy az ifjú szerzőt a kritikai pályán üdvözlő szóval köszöntse.

VI.

„TAGLALAT.“ *)

Azt állítani, hogy a jelen könyvnek nincs becse, igaztalan dolog volna; de viszont azt, hogy a magyar literatúrának valami különös tüneménye, csak értetlen hízkelkedők fogják mondani. Vannak itt néhány gondolatok, melyekkel a magyar olvasók ismeretei gazdagulni s nevekedni fognak, de vannak ellenben olyanok is, s nem kis számmal, melyek csupán és egyedül azért írat-
tak, hogy általok a könyv szélesüljön és tetemedjék. A Hitel című munkának lelkét a szerző nem látszik megfogni, gyakorta visszásan, vagy éppen nem érti mit miért monda a Hitel írója; azt pedig amit néhány helyt csak érteni akart s nem monda, homályos sejtésekben is alig tudja gyanítani. Azon írói hibák, melyeket az előadási rendre nézve oly örömet hány a Hitel szerzőjének szemére, nagyobb mértékben vétkei ön-
mágnak, mint gróf Széchenyinek. Általában azt lehet mon-
dani e Taglalat felől, hogy azon jó gondolatok is, melyek benne foglaltatnak, elmondva nagyobb részint rosszúl vannak, s a szerző azon írók számába tartozik, kik igen sokat tanultak el a világ nagy íróitól, s fejeik a gondolatoknak egy egész súlyos tömegével (massa) vannak megrakodva, de beszélni nem tanultak s nem tudnak; s így ez a gondolatok nagy serege az olvasóra nézve nem egyéb, mint föld alatt heverő kincs, melynek ott-
léte bizonyos jelekből tudatik ugyan, de világosságra hozni s haszonra fordítani nem lehet. Tárgyait a Tag-

*) „A Hitel című munka Taglalatja. Írta gróf Dessenwffy József.“ Kassán, 1830. 260 l.

lalat írója többnyire nem bírta meg, mindenütt azok győződelmeskedtek rajta, mindenhol azok viszik őt, ő azokat soha, vagy igen ritkán. A Figyelmeztetőnek nincs kedve a tudományok ezen nemében, hová a jelen könyv tartozik, vitákat támasztani: ha volna, észrevételei e helyt ívekre terjednének; megtörténhetik azonban, hogy amiket most itt általánosan s csak figyelmeztetésül mond, egykor specificumokra fogja visszavinni, s egyszersmind azt tanácsolani, hogy a Taglalat szerzője még egyszer adja ki munkáját, s akkor a könyvnek mintegy három negyedét törölje el, mert az széles és haszonvehetetlen, parlag és sovány, mint a kecskeméti homoksíkok, s csak itt-ott látni benne egykét szál szomorú virágocskát. A többit dolgozza még egyszer, de világosabban és praecisióval, s jobban tisztelve a logika törvényeit mint most, s ekkor a Taglalat omne tulit punctum.

A Figyelmeztető felette megütközött azon, mit a könyv elején nyilatkoztat ki a szerző, hogy t. i. az orthographiára nézve nem követte saját meggyőződését. Talán a kritikát reménylette ez által lefegyverkeztetni? Különös egy mód! Figyelmeztető óhajtana tudni a szerzőről, mire volna az oly ember használható, ki meggyőződését nem szokta követni?

VII.

„A MIVELTÉR-ZÉKENY TÁRSALKODÁS.“ *)

Az újabb időkben több munka jelent meg, mely bennünket társalkodásra akarna tanítani; de valljuk meg végtére, hogy közöttök még a legjobb is nagyobb részint célhoz nem vezető, gyakorta pedig épen azt lehet belőle legkevésbé tanulni, ami czímén áll: társalkodást. Ennek okát kitalálni, úgy hiszem, nem nehéz. A társalkodás helyes vagy helytelen létét idő, nép, hely, személyek, szóval, a körülmények ezerféleségei határozzák el, melyeket előre látni s szerintök szabályokat intézni akarni czéliránytalan törekedés, s kivált akkor az, midőn a szabályok alkotói különösségekre ereszkednek le, s positivus úton akarnak az olvasónak utasítást adni. Mindent, amit e tekintetben czélirányosan tehetni, néhány közönséges intésekből lehet következtetni.

Kétséget nem szenved például az, hogy a társalkodás minden nemeinek kisebb vagy nagyobb mértékben mulatság s gyönyörködtetés céljai, vagy legalább eszközei egy talán még magasabb célra, honnan természetes következéssel lehet a társalkodóknak főintésül ezeket mondani: hogy mind azt, ami beszédeik, tréfáik, játékaikban, szóval minden tetteikben, unalmas, kedvetlen, vagy épen bántó lehetne, ügyekezzenek gondosan elkerülni, vagy még világosban szólva, illendő, sőt

*) „A művelt-érzékeny Társalkodás (,) Tisztelkedés (,) Üdvözlések (,) a magasabb csinoságú Társaságba (,) feljelenő Ifjúság számára (,) Kiadták Sebők József ügyvéd, gróf Forgách Úrfiak és Móth Endre, hites Jegyző, Bárány Forray Úrfi — (?) nevelői. Pesten 1832, 8r. 140 l.

kötelesség, hogy a míveltebb körökben senki más — habár igazság pajzsa alatt is — ne sértsen, a maga személyére beszédei, mozgása, tette, hangja által valami nagy fontosságot ne helyezzen, véleményeit másokra tolni erőszakosan ne ügyekezzen, ne borítsa el beszédeivel a jelenlévőket, szokják magát mások szeszélyeinek — azonban karakter-megtagadás nélkül — alárendelni, akarjon és tudjon igénytelen lenni, szóval, hogy a magaszéles és fontosán előre tolt én-jével ne fárasztassa s untassa a jelenlévőket s. t. e.

A jó társalkodási tónus, mond Rousseau, nem lebkény, de nem is nehézkes, hanem természetesen folyó; okos minden pedantság, vidám minden kicsapongás, művelt minden mesterkélés, nyájas minden izetlenség, tréfás minden kétértelműség nélkül. Beszédei nem értekezések, de nem is epigrammák. Körében mindenki szól iskolás syllogismusok nélkül; tréfál, keresett szójáték nélkül; ügyesen köti össze az elmésséget okossággal, a tanítást könnyű ötletekkel, az eszes gúnyt s jól talált hízelgést sanyarú morállal. Mindenki ügyekszik mindenféle tárgyat szóba hozni, hogy alkalom nyújtassék mind ennek mind pedig amannak a beszéllhetésre. Senki mélyebb vizsgálatokba nem merül, ne hogy unalmas legyen; kérdéseit mindenki melleleg veti oda, és sebesen fejt meg, csínnal és érthetőleg beszéll, elmondja véleményeit s támogatja kevés szavakkal. Egyik sem ostromolja a másik gondolatját felhevítlen, sem a magáét makacsul nem védi. Mindenki megfontolja a mondottat, s felhagy a szóversenynyel, mielőtt viták támadnának. Minden tanul, tanít, mulattat s meglegedve megyen el; maga a komoly bölcs is tárgyakat szed és viszen otthoni rideg fontolgatásaira az illetén körből. “ Ezt mondja Rousseau röviden, s bár mások köteteket írtak azóta össze, nála többet s alaposbat alig mondottanak. A genie azonban ezen intéseknél is, mint mindenütt, kivételekre fog magának szabadságot venni tudni, melyekköz javalást nyerhetnek, csak hogy mértéket és határt ismerjen, mert minden

szabadság korlátokon kívül mások jogainak csonkítása, vagy épen despotismus, mely valamint máshol, úgy a társalkodási körben is szenvedhetetlen.

Íme ezek, vagy ezekhez hasonlók lehetnének körülbelül azon közönséges szabályok — intések inkább — melyeket a társalkodók figyelmébe ajánlani célirányos volna.

Az előttünk fekvő munka szerzői tapasztalván, hogy ellenére az újabb korban fölébredt nemzeti szellemnek és magyarodásnak „dámáink s kisasszonyaink — mint az előszó mondja — tanult szokásból most is minden társaságkoronában künyvelven társalkodnak s gyönyörködnek, azt hozván fel igaz mentségül, hogy magyarul a módiban forgó társalkodási tisztelkedéseket, kellemeskedéseket kiejteni nem tudják, sőt könyv sinca, honnét megtanulhassák: elhatározták magokat — minnekutána nekik szerencsesors jutott volna több nagyúri társaságokban feljelenni s a panaszokat közelebbről is hallani — hogy tapasztalások után a fentebb műveltségű társalkodásokban előforduló tisztelkedéseket — hódolatokat, üdvözléseket, meghívásokat, megszólításokat, kellemeskedéseket — ezen cím alatt: „A művelt érzékeny társalkodás — tisztelkedés — üdvözlések“ — magyarul felmutatni, s részint szóváltogató példákban — részint több érzékeny s barátságos levelekben ifjainknak leginkább, kiknél kezdeni kell — fejtegetni.“ E szavakból világosan láthatni a szerzők elveit és célját, munkájok tartalmából pedig a magok elébe szabott elvek alkalmazását. Szabad legyen mind ezt, mind pedig amazokat néhány rövid észrevétellel kísérni.

Ha a felebb fejtegetett pontokat a jelen murkára alkalmazzuk, általában azt kell mondanunk, hogy e társalkodást tanító könyv mind elveiben, mind céljában, mind pedig elvei alkalmazásában hibás, s kivált ez utósó tekintetben oly hibás és rossz, hogy föléle igazságos ítélettel még csak egy kedvező szócskát sem mondhatni.

Társalkodási tónus ismételt szokások és megegyezésekből szótlán születik, s mint már futólag érintett, mindúntalan változik a körülmények szerint; következőleg azt theoretice s a priori alkotni, mint Knigge, Wenzel s több mások példája bizonyítja, igen viaszgondolat. Mert hogy jelesül Knigge munkájának is publicuma s több kiadásai voltak, egyedül az tevő, mert benne néhány hasznos intés foglaltatik az élet s emberismeret nagy könyvéből. Ily sajátssággal a jelen munka nem dicsekedhetik, mert benne a komolyabb hasznos reflexiók helyét is érzélgés s értelemről üres szódagály tölti be. Wenzel munkája elmondja tanítványainak jól és rosszúl mint kell ülni, állni, járni; törvények alá ügyekszik vetni a kéz és arcz mozdulatait, melyek, ha színjátszói művészségből, ebbe pedig a plasztikából volnának véve, felette becsesek lehetnének, mert bizonyos az, hogy mívelt és nevelt embereknek másként kell minden mozdulataikat tenniök, mint a bakonyi kanásznak. A jelen könyvben ilyenekről semmi sincs (a mik l. 50—58 mondatnak, czifra üres beszédek): de hiszen ez nem is akar bennünket ilyenekre tanítani, fogja valaki ellenvetni. Annál gonoszabb! Mire akar tehát? *Mívelt-érzékeny társalkodásra*? Valóban ez csudálatos egy könyv: leereszkedik a legapróbb különösségekre, s nem csak társalkodást tanít a priori, hanem még *érzékeny* társalkodást is ezen fölül, aminél nevetségesb dolgot alig képzelhetni. Mely fonákság azt gondolni, hogy érzékenységet utasítás s szabályok után és szerint lehet tanulni! Micsoda kifejezései lesznek azok az érzéseknek, melyeket valaki így eltanult? Vagy tegyük fel, hogy ezen eltanult érzések jól lesznek kifejezve, illik-e, kell-e, szükséges-e leczkéket tartani arról mint kell érzéseket hazudni, melyek nem keblünkéi, hanem csak eltanulva vannak? Vagy a szerzők a társalkodási köröket játékszínné akarják változtatni, hol minden embernek idegen alakban, gyakran öntermészetével ellenkező szerepben kell megjelenni? — Szükségnek tartom továbbá itt azt is megjegyezni, hogy érzékeny-

ség és érzelgés között nagy a különség, s a szerzők e kettőt mindenhol össze látszanak tévesztetni. Érzékenységgé e munkában csak emlegetve van: ami valódiilag uralkodik, s a könyv minden lapjait előzőnlé, nem egyéb mint érzelgés, azaz ok nélküli túlcsapongásai az érzésnek, melyet kiirtani kellene inkább az emberi szívből, örökre és gyökerestül, hogysem még könyv által tanítani.

Állítatják az előszóban az is, hogy a szerzők a fentebb műveltségű társalkodásban előforduló tisztelkedéseket akarják könyvökben tanítani, s bár ez való volna! akkor a kritika, ha meg nem bocsáthata is, némelyeket legalább feledhetett vala: de ez állítást a könyv minden lapja, cikkelye, sőt sora megczáfolja, mert olly társalkodás, mely itt leíratik, ajánlatik s — oh vétek — taníttatik, nem Magyarországon, de talán a föld kerekiségének egy művelt körében sincs divatban; ha pedig valahol volna, minden józan meg fogja vallani, hogy az oly affectált és ízetlen társalkodás, melyet lelkes ember számúzni kívánhat a polgári körökből; s bizonyossá tehetem a szerzőket, hogy azon úri személynek, aki házából ezen társalkodási tónust abstrahálva vallják, nem a legszebb bókolatot (compliment) teszik. E társalkodást, hogy őszintén kimondjam, a szerzők magok fejéből költötték, mert elhagyván azon czikornyás és szenvedélyt hazudozó üres alkalmi correspondenciákat, melyekkel a könyv nagyobb része megrakva van, csak azt kértem a szerzőktől, micsoda társaságban fordultak elő azon formalitások, melyeket a könyv ezen cím alatti szakasza: Tudósítások s meghívások (l. 116), és ismét: Tisztelkedő meghívások és hódolatok (l. 129), előad? Ha valaki ezen példák szerint hívna meg mást mulatságra, tánczra stb. s a Meghívott szinte így köszönné meg, két elváló így búcsúznék egymástól stb: lehetetlen, hogy maga magát a legnevetésesebb caricatúrává ne alacsonyítaná. — Ennyit a könyv elveire s elvei alkalmazására. — Óhajtom, hogy aki e bírálatot olvasandja, bővebb meggyőződés végett tekintsen a szerző munkájába, kivált az imént idézett

lapokra. Bele tekinteni elég; végig olvasni nehéz és nem kell. Kár volna az időért.

Oly korban élvén még mai napig is, melyben íróink grammatikával és stílussal keveset gondolnak, szükség, hogy bírálataink a munkákat nyelvi tekintetben is figyelemre vegyék, azért megenged az olvasó, ha itt olyanokra terjeszkedünk ki ismét, melyek e két pontot illetik. Nálunk még most is érdem, s pedig nem csekély — oh fájdalom! — ha az író hibátlan nyelven ír, holott ez más nemzeteknél a literátori pályának elmulthatatlan föltétele. Azt nem kívánhatjuk egymástól, hogy stílusaink hasonlóké legyenek; ez egyrésztől lehetetlen, másról pedig nem is szükséges. A stílusban úgy szokta magát az individualitás kijelenteni, mint az arcvonásokban, s belőle a lélekre és gondolkodásra is helyes következtetéseket lehet vonni: de minekutána van, legalább lehetséges, minden írás nemében egy bizonyos fő elveken épült stilistikai ideál, megkívánhatjuk méltán, hogy mindnyájunk stílusa még a maga sajátosságai mellett is az írás nemének ezen ideáljához mindinkább közeledjék. A szónoknak szinte úgy saját nyelve van mint a költőnek, a történetírónak úgy mint a philosophusnak, melyeket összetéveszteni mindig megbocsáthatatlan hiba. A mi íróink nagyobb része ezen hibától nem ment. Nálunk a történetíró — ha szabad őt így nevezni — valamint szinte a szónok is vármegeinkben, vagy az úgy nevezett konyha-, vagy pedig fülmilével, csörgő patakkal, esthajnállal felfodrozott nyelven szól, s oly ízetlenül és gond nélkül, hogy írásaik vagy beszédeiknél a legtűrődelmesebb is elveszti tűrődelmét. Az újságíró ossiáni csillogású kifejezésekben duzzadoz, a legmindennapibb s egyszerűbb ideát csodálatos szóczikornyákba burkolja, s nem áttall felszedni oly virágokat is, melyek egyedül a költő számára termettek, s másnál ízetlen és nevetséges piperekké válnak: holott az ő törvénye az volna, hogy lapjait a történetírás legalantabb, s legvilágosb nyelvén szerkeztesse, mert amit ír, annak nagyobb része csak napi becsú,

s rövid idő alatt elavúl: napi becsű dolgokat pedig mindenki könnyen akar olvasni, megérteni, nem fejtörésekkel s fontolgatás és stúdiumok után. Még mái napig sincs alkalmas nyelven írt újságunk, holott igen könnyen lehetne.

Az imént mondottakra az előttünk fekvő könyv ismét egy csalhatatlan tanújel. Stílusa oly czifra és mesterkélt, s tömve annyira van szó és képdagálylyal, hogy az olvasó gyakran nem tud, még csak nem is gyanít, értelmet. Mit tesznek például az ilyenek: szépkedv, sorsállapot, örömszerencse, örömboldogság (van bánatszerencse s bánatboldogság is?) hűségálm, szívindulat (van-e észindulat is?) stb. száz? melyeket nem prózai és didaktikus munkában — milyen ez volna — hanem egy ömlengő, szabad röptű lyrai költeményben sem fognánk tűrhetni. A szerzők talán azt hiszik, hogy ezen erőszakosan egymáshoz raggatott szavak által a beszéd szépséget nyer? Én kénytelen vagyok az ily nyelvet azok számába tenni, melyet Róma egyik legszebb nyelvű írója stilisticai ridiculumoknak nevezett. Vajha fróink oly példák után, melyeket Kazinczy prózáiban általában, s Kölcsey, Kis János *) és Toldyéiban sok helyt láthatnak, tanulnák valahára megválasztani a való szépet az üres piperétől, a stílus egyik nemét a másiktól, s tanulnák érteni, mely kincse egy írónak a stilisticai csín és előadási művészet még akkor is, midőn tárgya komoly s tudományos.

Az ígehajtogatásban e könyv semmi törvényt nem látszik követni. Bíráló azt hiszi, sokszor fejtegetett okokból, hogy a *szorítasson és szorítassék, gyönyörködhet és gyönyörködhetik, örvendezem és örvendezek* közül — hogy több ne említettessék — minden esetre csak egyik leszen jó, nem mindkettő, miként a szerzők használják. Azon orthographiai tévedéseket, melyeknél az etymologia szolgálhatott való vezérfáklyául, elhallgatván, a substantivumok nagy betűvel írására, mely l.

*) Pope próbája a Kritikáról oly férfias szépségű, praecisus nyelven van adva, melyhez nem sok hasonlót mutathatunk. Lásd a Sas I. k. 101—120 l.

138—140 ajánltatik, csak azt jegyzem meg, hogy a mellette felhordott mentségek nem okok, hanem üres puszta beszéd. Közülök figyelmet egyedül az érdemlenez, hogy a nagy betűk által a substantívokat megkülönböztetni, könnyebb volna, de bíráló erre azt feleli, hogy oly tanítványnak s olvasónak, ki csak nagy betűből tudja a substantívokat megkülönböztetni, kezébe nem könyvet, hanem ekeszarvat és kapát kell adni. A helyett, hogy a szerzők ezen nagy és kis betűi különböztetésekre helyes alap nélkül oly nagy gondot fordítottak, hasznosb lett volna az interpunctiói szabályokra ügyelniök. Az a sok pausa minden lapon, nem jelent egyebet, mint ingatag elveket az interpunctiói tudományban. Kedve volna bírálónak itt végül azt is kérdeni, miért vannak a szerzők e két szóba: *szív* és *szép*, oly mérték fölött bele szerelmesedve? Ezek a sok használás által úgy elkoptak, hogy midőn az olvasó a könyv végére jut, már nem is képzel alattok semmit, egyedül üres hangoknak veszi. Ily gyakori használása ugyanazon szavaknak mind kifejezési mind pedig gondolati szegénységet árul el. A 46. lapon az olvasó a *szép* szót tizennégyszer, a 113. lapon a *szív*-et ismét tizennégyszer, a 69. lapon pedig a gondolatjelt (pausa) huszonkétszer találhatja fel, a nélkül, hogy csak egyszer is szükség volna reá. Képzeltetni az egész könyvben hányszor jöhet elő a *szív* és *szép*, s a 140 lapnyi munka hány száz pausával lehet megrakva! Keserves dolog, midőn a kritikának ily gyermekes számításokra kell leereszkedni, de ki tehet róla, hogy literatúránk némely tekintetekben még mindig gyermek korában van, s hogy még abc-éznünk is kell és szükség. Németország írói az írói pályához szükséges elvekben s készségben Bodmer és Breitinger korában, kik elsők gyűjták meg a kritika fáklyáját, in massa előbb voltak mint mi jelenleg vagyunk, s ez így leszen mind addig, míg könyveket irogatunk szükséges tanulás és előkészület nélkül.

VIII.

MUZÁRION.*)

Ki folyóiratainkat Molnár Könyvházának megjelenése óta (1783) egész a Sas megjelenéséig (1831) kissé szigorúbb figyelemre vette, azt kellett tapasztalnia, hogy ezen folyóiratoknak csaknem mindenikében vannak helylyel-közzel becsesebb dolgozatok, tudománynyal s ítéllettel kikészített értekezések elhintve, de magok a folyóiratok egészben tekintve száraz közepszerűségben tengenek, s rajtok bizonyos sovány bőség (sterilis abundantia) mutatkozik; czéljokhoz mérve pedig még azok is, melyek kezdetökben legalább, kielégítőek voltak, később visszás, s nem ritkán ellenkező, irányt vesznek. Ez a sovány bőség, vagy parlag termékenység, vagy akár minek nevezzük, még legkiterjedtebb s leginkább olvasott folyóiratunkban a Tudományos Gyűjteményben, is látható. Ki legyen eléggé igazságtalan e folyóirat 1817—1819-iki folyamainak sok köteteitől a valódi tudományos becset megtagadni, s ki nem ismerné el, hogy e három év megállapított elvek szerint s encyclopaediai szellemben van szerkeztetve? De mivé váltak azután a későbbi esztendőek? Nem akarok apróbb fejtegetésekre lebecsátkozni, nehogy szavaim, melyeket itt úgy is sokan paradoxumoknak venni lesznek hajlandók, még keserűk is legyenek azon felül. Csak a vak szerencse tartotta meg e folyóiratot csodátékonyan a végképi elhanyaglástól: min magunk tökéletesbbé tételén nem sokat iparkodtunk. A vádat azonban, ne mentse, de szelidítse az, hogy a Tudományos

*) „Muzáron. Új folyam Első füzet. Pesten, 1833.” 8r. 467 l.

Gyűjtemény köteteinek nagysága, megjelenésök sűrűsége, a fordított munkák kizáratása, jobb íróink kicsinyszámúságához mérve, épen nem voltak e folyóirat előmenetelének hasznosak és kedvezők. Hasonlókat lehetne mondanunk sok részben a kassai s Erdélyi Muzeumokról, sőt még ezeknél is többet a Mindenes Gyűjteményről, a Felső Magyarországi Minerváról, a Sasról s egyebekről, ha az olvasót úntatni akarnók. Tapasztalnunk lehetett, ami mind ezeknél szomorúbb, azt is, hogy időszakirataink általában kezdetkor tűrhetők, néha jók is, irányt és karaktert mutatnak, folyamatok ideje alatt pedig kötetenként, vagy számonként alább és alább súlyodnak. Nem akarom szóba hozni, ha ez így van-e más nemzeteknél is, mert bár miként van, az bizonyos, hogy nincs rendén, s az ily sokszori, hogy ne mondjam mindenkori, visszaesések a szellemi művelődésnek nagy akadályt vetnek.

Valahányszor bíráló a magyar folyóiratokon emlékezetében végig futott, s azokat egészben, kitűzött irányok s emelkedések, vagy hanyatlásokra nézve egymással hasonlítgatta, hajlandó volt mind annyszer ezen sok közepszerűek s talán, lehetne mondani, gyengék sorában az Erdélyi Muzeumnak adni az elsőséget. Nem mintha ez mutatna legjelesebb munkákat társai között, hanem, mert bírálónak úgy látszik, ez tartotta meg leginkább valamennyi között felvett irányát és karakterét mind végiglen, róla lehet legkevésbé mondani, mit felebb állítánk, hogy mindig alább és alább súlyodt, s ez látszik kora műveltségének színét leginkább magán viselni. Sőt bíráló nem tartózkodik azt is megvallani, hogy nem ismer magyar folyóiratot *), melyben kiterjedtségéhez képest oly sok józan és hasznos egy felüleg

*) A theologiai, gazdasági s orvosi folyóiratokat, melyek hazánkban voltak vagy vannak, bíráló nem akarja észrevételei alá esőknek tekintetni. Ezekre nézve nem tartjamagát competens bírónak. Szinte nem akarja ide értetni a Tudományos Gyűjtemény legújabb évi folyamát se. Ezt más szempontokból kell megfélélni, mint az előbbieket.

alatt concentrálva volna; mert ami a Tudományos Gyűjteményben*), például, jeles van, vagy a felebb dicsért években, vagy pedig öszvesen mintegy 180 kötetben van elszórva. Ez kétségtől érdelem, s Döbrentei érdeme, hogy maga körül oly írókat gyűjtte össze, kik folyóiratát azzá tevék, ami. Bíráló itt nem akar egyes értekezések megítélésébe bocsátkozni, hallgat a Döbrentei tollából folyt munkák felől, csupán azon őszinte gyónást akarja tenni, hogy meggyőződése szerint Döbrentei az Erdélyi Muzeum szerkeztetését jobban vitte, folyóirata megállapított irányához, karakteréhez hívebb maradt, mint bár melyike eddigi szerkeztetőinknek, s ha az Erdélyi Muzeum folyama a X-dik füzetnél megszűnt, ez koránsem jelent oly valamit, mintha az utolsó füzetek kevésbbé érdekes volta miatt hidegült volna el iránta az olvasók serege, mert ezek hasonlóak a kezdetkoriahoz: hanem elakadásának inkább az akkori olvasók apathijában van oka; mert nem ezen kor volt-e, melyben Kazinczy szépséggel és csínnal teljes kilencz kötetet vevők nélkül maradtak?

Midőn az Élet s Literatúra Szemere Pál szerkeztése alatt — mert Kölcsény csak munkatársa**) — 1826-ban megindított, nem kis remények támadtak bennünk, hogy ez leszen nemzetünknek első folyóirat, mely bizonyos s elhatározott karakterrel bírni, kitűzött irányainak megfelelni, s ama sovány, fás, úntató közepszerűségből bennünket kiemelni fog, s reményeink az 1827-ben megjelent második kötetnél sem hagytak el. E köteteknek nem volt ugyan encyklopaediai irányok, mint például a Tudom. Gyűjteménynek, vagy Erdélyi

*) Méltán lehet fájlalni, hogy e nagy kiterjedésű gyűjteményhez a tulajdonos Károlyi István typographus egy tudományos repertoriumot mindaddig nem készítettett. Úgy hiszem, kik a Tud. Gyűjteményt bírják, igen meg fognák azt köszönni, mert általa e nagyobb számú kötetek sokkal használhatóbbakká tétetnének.

**) „Az Élet s Literatúra szerkeztetése részenként és egészben csaknem egyedül enyim és tulajdon magamé.“ Szemere Pál. Élet s Literatúra II. köt. 398. l.

Muzeumnak; s úgy szólván csak a művészséget tárgyzák, de speciális céljoknak nálunk még mind eddig nem tapasztalt szerencsével feleltek meg. Tartalmok életphilosophiai volt mellékesen, s aesthetikai főkép. Ama része practikai úton, a köz életnek sokféle ágait érdeklő rövid, többnyire aphoristikai észrevételekben művelteték; emez theoriában s praxisban egyszersmind, azaz: szépművek s ezeknek kritikái által. Ama szokatlan szép nyelv s előadás, grammatikai szabályosság, több oldalú ízlés, kitisztult ismerettel s philosophiai mélységgel párosodva, mik ezen két kötet czikkelyeit nagyobb részint bélyegezték, meglepők voltak, s minden jobb ízetűek által valódi örömmel fogadtattak. Élénk emlékezetben állnak: A nemzeti hagyományok befolyásáról a költésre, s a komikumról írt értekezések, valamint Körner Zrinyijének megítéltetése, a poetai s festői művészet különböző természetéről írt vizsgálódás, melyek örökre a magyar literatúra jelesebb elmetermékeihez fognak számláltatni; így Kisfaludy Károly Leányörzője, s Kazinczynak bájjal és bő stilisticai ismerettel készült jegyzései a Döbrentei és Kölcsény közt folyt levelezésre. Mind ezek kétségen kívül tevék az Élet s Literatúra becsét, s hálára buzdíták az olvasót Szemere iránt, ki, bár saját eredeti dolgozásaival e gyűjtemény értékét nem nevelte is, ily jeles műveket öszveszedni mind itélettel, mind pedig ízléssel bírt.

E két kötet megjelenése után Szemere a maga folyóiratából Muzárion s egyszersmind Élet s Literatúra cím alatt 1829-ben ismét két kötetet bocsáta közre. Hév vágygyal nyúlánk utánok, de látásokra megszomrodtunk. Mit az előbbi kötetekről, s kivált az első kötetnek karaktere eredeti s magánálló nézetek az ítéletekben, mélység világossággal s nemes popularitással öszvekötvé, művészi csín és alaposág, mely magát oly világosan, oly szembetűnőleg fejezte ki; célja pedig az vala, hogy a szépnek iskolája legyen, s olvasóinkat mind inkább bevonja a literátori élet s munkásság kö-

rébe, s ezeket velök megismertetvén, irántok nagyobb részvételt gerjeszsen. A második kötetnél már láttunk eltéréseket az előbbeni szellem és színtől, láttunk cikkelyeket, melyeknek aesthetikával, művészettel semmi közök, vagy legalább igen kevés. Guzmics Izidornak észrevételei Cselkövi töredékeire, például, bár egyéb-iránt jók lehetnek, aligha nem művésztelen predikációk számába tartozók; az *ikes* igékről folyt dialogus is csak annyiban függ egybe a művészi széppel, mennyiben a szép nyelv és stílus föltételei közé a grammatikai hibátlanság is tartozhatik. De ezen eltérések a folyóírás kitűzött céljától a III. és IV. kötetnél már valóságos túlsággá válnak, s bennök többé ama két kötet színét és szellemét ki nem ismerhetni, s csak úgy hasonlítanak előbbeni társaikhoz, mint élő ember képe víz tükreben lengő árnyékához, melyen egypár lebegő jelét látni a hasonlatnak, de semmi elhatározott s bizonyosat nem. Vörösmarty Ugodja, Kölcsey értekezése az ízlésről, Kisfaludy Károly parodiája, Kazinczynak itt ott elszórt töredékei, Szontag kritikai észrevételei, nincsenek érdem nélkül: de egyes cikkelyek jelessége a szerkeztetést még jóvá nem teszi. Mit keres aesthetikai tendenciájú folyóíratban a *kaján* szóról írt értekezés, mind a mellett, hogy boldogult Szemere Krisztinának van ajánlva? Vagy ami Szemerével összefüggésben áll, áll a Muzá-
rionnal is? Miként tartozik ide a „Nincs legkisebb tisztelettel szülei e(i)ránt,” melyben mellékesen legyen mondvá, csak szerzője találhat mind gyönyörűséget, mind nagy mesterséget, s több ilyek? S illet-e az Élet s Literatura I. kötetének szerkeztetőjéhez a későbbi köteteket oly művekkel megtönni, mint a „Dicsőség, Nemzet és Haza,” az „Írásbeli előadás,” a „Házi Jegyzetek,” a „Vilma” című cikkelyeknek nagyobb részben foglaltatnak? S általában azokkal, melyek már kinyomtatott s ismert munkákból minden cél nélkül újra itt lenyomtatva vannak? Bíráló, bár mint ügyekeztek, ezekben rendet és consequentiát nem találhat.

Miután Szemere a két utóbbi kötetet közrebocsá-

totta, szinte négy esztendeig pihent, s fel lehet tenni, hogy pihenése készület vala egy új kötet kiadására. Azok, kik az Élet s Literatura két első kötete miatt Szemere iránt tiszteletre gerjedvén, a két utósót egy kis nehezteléssel fogadták, hajlandók valának azt hinni, Szemere időzése azért tart egy kissé tovább, hogy a tisztelt szerkeztető annál becsesebb tartalmú kötetten lepje meg a tőle idegenedni kezdő olvasókat. Megjelent végre 1833-ban a régen várt kötet, melyet egy nagyokat ígérő jelentés előze meg, hogy figyelmünket annál jobban feszítse s vonja magára.

Bíráló óhajtotta volna — könnyen kitalálható okokból — hogy egy új füzet Muzáron megítélését más valaki vállalta volna el a Kritikai Lapok dolgozó társai közül; miután azonban tőle mindenik vonogatta magát, kénytelen vala ezen rá nézve kétképen is terhes foglalatosságot önmaga elvállalni, nehogy a Kritikai Lapok literatúránknak e különös tüneményét figyelem nélkül hagyják. Bíráló jól tudja, hogy a Kritikai Lapok munkatársainak talán mindenike alaposban fogott volna e munkáról itélni mint ő, de nekik kedvök vala hallgatni, s e hallgatás aggodalmat támaszta lelkében. Szólt tehát mint tudott Lutherrel tartván, ki azt mondá: „hogy az igazságok fejtegetésében egészen hallgatni veszedelmesebb, mint nem egészen jól szólni.“ Igazságos volt-e ítéletében, kikerülte-e a részrehajlás vétkét, melyet kikerülni mindig oly szép dolog, itt pedig fényes diadal lett volna, ezeket itéljék majd el az igazság baráti. Bíráló e részben egyebet nem tehet, mint azon nyilatkozást, hogy sem élesen vagy épen keserűen szólni, sem tetszéseit melegséggel kijelenteni, ott hol ezt vagy amaz szükségesnek látta, nem tartózkodott: de más részről egész erejéből iparkodott a részrehajlás szennyétől magát tisztán tartani.

Ki Szemere folyóiratát kötetenként figyelemmel nem olvasta, a felebb mondottakból, ki olvasta s egy kissé gondolkodott, önmagától észrevehette, hogy az első kötete óta a negyedikig, többféle változásokon ment

keresztül : aki pedig ez előttünk fekvő utósó kötetet forgatta, az épen nem tudá, nevéssen-e vagy bámuljon ezen megfoghatatlan keveréken, melyet a Muzáron szerkesztője publicumának itt feltálalni jónak látott. Benne jó és rossz, igaz és hamis, izletes és gyomorkeverő, unalmas és gyönyörködtető, régi és új stb. (mert az ellenkezőknek egész csordáját terelhetném össze) talál-tatik. Egy valóságos fejtántorító chaos, melyben

. velut aegri somnia, vanae
Finguntur species; ut nec pes nec caput uni
Reddatur formae

Bíráló kénytelen megvallani, hogy mióta a könyvirás mesterségét ismerni kezdette, várakozását egy munka is annyira meg nem játszá, mint ez előtte fekvő. Mi végtelen különbözés az Élet s Literatura első kötete s e között, s mi mély sülyedés amattól eddig! Mely csodálatos, oknélküli s egyszersmind káros elcsapongások a folyóirat első tendenciájától, szellemétől! Vonjunk csak futólag néhány parallelát a régi, kivált első, s ezen előttünk fekvő kötetek közt.

Az első kötetben még csak apró töredékeit lehetett némely már ismert munkáknak újra lenyomtatva látni; a III. s IV-ben ezen töredékek már ívekre szaporodnak ugyan, azonban egykettőt kivéve, még mindig csak töredékek. Itt az ismertek újra lenyomtatása egész dü-hösséggé vált, mert nem csak töredékek többé, hanem ívekre terjedő hosszabb értekezések vannak lenyomtatva, s oly értekezések nevezetesen, melyeket még alig tet-tünk le kezünkől, mert csak az imént voltak vagy kü-lönösen vagy a magyar folyóiratok valamelyikében kö-zölve. Az előbbeni kötetekben az ismert munkák, vagy ezeknek töredékei lenyomtatva azért voltak, hogy alkal-múl szolgáljanak némely talán hasznos észrevételekre: itt láthatni lenyomtatásokat minden észrevétel nélkül, s taláncsak azért, hogy a könyváltalok nagyobbodjék. Ilyen például gróf Dessewffy Józsefnek a F. M. O. Minervá-ból lenyomtatott előbeszéde (l. 390—406); ilyenek

Szalay László Észrevételei a Muzáron III. és IV-dik kötetére (l. 54—98), melyek két évvel előbb különösen ki valának adva; ilyen Pope Kritikája Kis Jánostól (l. 156—183) a Sas I. kötetéből véve, azon különséggel, hogy amely helyekre a Sasban egy gondolatjel vala nyomtatva, azon helyekre a Muzáronban Szemere öt-hat gondolatjelt teve, tanulságul és épületül a Muzáron olvasóinak. — Az előbbeni kötetekben még ki voltak jelezgetve a kifosztogatott írók nevei újra lenyomatott munkáik alatt: itt már nevek sincsenek, hogy a jámbor olvasó mystificáltassék, s azt higye, e vastag füzetű Muzáron új dolgokkal tömetett meg magának a szerkesztetőnek igen termékeny elméjéből. — Az első és második füzetekben drámákat láttunk, de kritikákkal: itt egy kotzebuei Posse pompáz, minden kritika nélkül. — Az első kötetben czímek nélkül vannak az értekezések adva (azért, mert Szemere a nevetség és ok nélküli különzésekben valami igen fontost talál): itt láthatni a másik extremumot, vannak t. i. a czikkelyeknek czímeik, de a nevetségig visszások és rosszak, melyek a munkákra oly kevésbé illenek, mint a Muzáron redactorára a rendes és consequens redactor czíme. — Az első kötetben aesthetikai tárgyakkal foglalatoskodó művek vannak, a későbbiekben már látni eltéréseket, itt pedig Szemere mindeneket össze-visszakevert, ami csak szeme elébe akadt, s reményeket nyújt, hogy ez aesthetikai irányú folyóirat jövőndő füzeteiben gazdasági bányászai és hydrotechniai művekkel is meg fogunk ajándékoztatni. — A legnagyobb, s úgy hiszem olvasóinkra nézve legfontosabb változás az, hogy e jelen kötetben az Élet s Literatura I. és II. köteteinek értekezéseihez hasonló becsű értekezéseket hiába keresnénk; a kritika, mely az első kötetben oly méltósággal és tudományos kikészültséggel jelent meg, ezen füzetben, talán egykettőt kivéve, sületlen elméskedések után kapkod, melyeknek sem felülete, sem belseje nem elégíthet ki lelkes olvasót. Úgy látszik Kölcsey szelleme megszűnt a Muzáronnak erőt és életet adni, nélküle

pedig Szemere egész redactiója kevésbé több, mint puszta könyvgyári foglalatosság. Aesthetikai irányúnak mondani a Muzáriumot többé nem lehet, mert etymologiai fejtegetések, viták is kevertettek bele, melyek örökké csak grammatikához tartozhatnak; interpunctiók igazgattatnak, melyeknek a széppel ismét semmi közök; történetvizsgálat és írás felől foly a beszéd, ami nem a szépnek és életnek, hanem csak a historiának 'philosophiájához tartozik; avúlni kezdő és nagyon újítgató írásmódról tartatnak leczkék, melyek épen nem aesthetikai részökről vannak felfogva stb. Maga a könyv külseje is — ha szabad erről is szólni — tömérdek metamorphosisokon ment által *), annyira, hogy aki e tarkaság, külső és belső zavar, rendetlenség, inconsequentia közt a vezérfonalat fel fogja tudni találni, erit mihi magnus Apollo.

*) Az 1826-ban megjelent kötetnek címlapján ez áll: „Élet és Literatura 1826. Első, második, harmadik, negyedik rész.” Az utána következő kötetén ez: Élet és Literatura 1827. Második kötet (első kötet nem volt), ötödik — tizedik rész. A harmadik kötet címén már ez: Muzárium III. kötet (első és második kötet Muzárium nem volt) Élet és Literatura XI—XIX. rész. Tehát ezen kötet Muzárium is Élet és Literatura is egyszer mind, vagy jobban (egy ismeretes magyar közmondás szerint) Élet és Literatura is nem is, csak a nagy híre! A negyedik kötetén ismét: „Muzárium IV. kötet. Élet és Literatura. Rész XX—XXIX. (tehát az Élet és Literaturának már nincs kötete többé mint előbb, hanem csak része). Az előttünk fekvő ötödik kötet címe: „Muzárium (Élet és Literatura nélkül!) Új folyam (miért?) Első füzet (miért?). Az első négy kötet 12rétben van nyomtatva, az előttünk fekvő, hogy annál inkább különbözzék, nem is kis, hanem nagy 8adrétben . . . Az I. és II. kötet közép nagyságú garmond betűkkel van nyomtatva, a III. és IV. mindenféle betűkkel, aminőket csak a tratteni könyvműhely nyújthatott, még az úgy nevezett schwabachiakkal is; ez utolsó kötet pedig ciceró betűkkel, jóval nagyobbakkal tehát, mint az előbbiek, csak hogy minél nagyobb legyen a különbözés, mert minél tarkább valami, annál szebb! Ezekre lehetne méltán mondani kétezer négyszáz nyolczvanszor változtatva, hogy Szemere

Nincs legkisebb tisztelettel olvasói iránt,

Olvasói iránt tisztelettel a legkisebbel sincsen,

Nincs olvasói iránt tisztelettel a legkisebbel is,

Ő sincsen legkisebb tisztelettel is irántok a maga olvasóinak.

Egyetlenegy van az egész öt köteten végig, mihez Szemere, ha nem tudott is, legalább ügykezett hív maradni, ez tudniillik: „Nem mondani el mindent, s amit mondunk is, csak azért mondani el, hogy az olvasó gondolkodásra ébresztessék:“ s ezen elv practice úgy valósíttatott, hogy a tárgyaknak különféle oldalai mutattatnak, de nem határoztatik el semmi, hanem az olvasóra hagyatik, hogy a sok közül magának ez vagy amaz részt válaszsza. Bíráló kénytelen megvallani, hogy épen ezen redactiói elv az, mit a Muzáriónból száműzni óhajtana, nem mintha ezen elv magában rossz volna, hanem minthogy nálunk folyóírást — kivált aesthetikait — szerinte szerkeztetni még igen is korán van, s az olvasók nagyobb részére csak káros hatású lehet. A Muzárió, azon kötetében, hol ezen elv felállíttatott, még tisztán aesthetikai irányú vala, a magyar olvasók nagyobb serege pedig, amint tudjuk, aesthetikai tárgyakban még csak járni tanuló gyermek, s ha azt akarjuk, hogy járni jól is és minél hamarabb is megtanuljon, kézen kell előbb vezetnünk, különben megtörténhetik, hogy igen későn tanul meg járni, s akkor is örökre rosszúl. A Muzárió csak azt mondja, hogy erre is amarra is van út, de melyik üdvösségesebb (legalább a redactio véleménye szerint), arról hallgat, s engedi botorkázni a gyermeket, bármely bal ösvényen is. Mennyi paradoxum van elmondatra ez s amaz helyt a Muzárióban, egy és más író szavaival, sokszor észrevétlen nélkül, mit a redactio talán maga is paradoxumnak hiszen, s mennyi van csak érintve, s meg nem fejtve! S ilyenén tanítások valljon szülhetnek-e egyebet fonák tudománynál? Ne higyük, hogy a mi olvasóink (értem a sokaságot) elveknek vizsgálata után állana ez vagy amaz véleményhez; a gyenge mindenütt gyámolt keres, s autoritás után indul el eleintén: principiumokat vizsgálni, változtatni vagy elhagyni csak azok eléggé erősek, kik már mélyebben hatottak valamely tudományba, s hogy ily olvasót nálunk még sokat találhasson a Muzárió, azt Szemere elhinni talán maga sem

fogja. Az soha sem baj, ha valamely író, vagy szerkesztő ez vagy amaz tárgyban elhatározottan szól, csak okokkal szóljon, tökéletesen teljesíté tisztét: baj csupán ott van, ha okok nélkül. Hol okok vannak, ott nincs kény uralkodása hanem észé, mely örökké despotizált mióta világ áll, s örökké fog, s óhajtunk, hogy fogjon. „Az ész az isten, mely minket vezet.“

Miután bíráló, véleményeit a Muzáronról általában elmondá, szükség, hogy annak egyes cikkelyeire térjen.

A Muzáron cikkelyeit három részre oszthatni: olyanokra 1) melyek már előbb vagy különösen, vagy folyóirataink valamelyikében ki voltak nyomtatva; 2) melyek a Muzáron kijövétele nélkül is nem sokára a publicum sajátivá váltak volna; 3) melyek szorosan véve a Muzáron kijövetelének köszönik lételöket, és így kifogás nélkül a Muzáronba tartoznak.

Mi az első osztálybeli, azaz, a már kiadott cikkelyeket illeti; ezek ismét két rendbeliek, olyanok t. i. melyekről bíráló bizonyosan tudja, hogy ki voltak adva, és olyanok, melyeknek kiadások iránt gyanúja s homályos reminiscenciája van ugyan, de kiadások helyét kimutogatni bizonyosan nem tudja. A *kiadott* cikkelyekről bíráló itt szólni nem fog, részint mert a publicum ítéletét régen kimondhatta felölök, részint pedig, mert azok nem tartozván a Muzáronba, nem lehetnek a Muzáron bírálatának tárgyai sem. A második rendbeliekről, azaz a gyanúsakról, azért fog szólni, mert megtörténhetnék, hogy gyanúi itt vagy ott alaptalanok lévén, a Muzáronnak némely új cikkelyei megítéltetés nélkül maradnának, s e bírálat nem volna teljes. Mind a két rendbeli cikkelyek lajstromát itt közli a bíráló jegyzésben, hogy az olvasó, ha csak kis részben is, megmentessék a mystificációtól, a mi Szemere redactióinak általában, különösen pedig e füzet Muzáronnak, fő karakteristikái közé tartozik*). Mi célja legyen ez

*) A Muzáronnak kétségen kívül vagy gyaníthatólag újra nyomtatott cikkelyei ezek:

újra lenyomtatott munkákkal Szemerének, s általában mi nagy hasznót hajtson azzal literatúránknak, hogy új könyvekbe régi munkákat nyomtattatgat, bíráló megfogni nem tudja. Egyes gondolatokat, észrevételeket valami nagy egészből kiszemelve adni, hogy egyenként s magokban árva, annál jobban az olvasó figyelmébe tűnjenek, ez még magában jó, köszönetet is érdemelhet. Aki például gróf Széchenyi nagyobb tartalmú munkáiból illetén gyöngyöket szedne, s valahol közrebocsátaná, nem fogna háladatlanul fáradni: de a F. M. O. Minervából, Sasból stb egész értekezéseket; sőt különösen kijött egész munkákat újra a Muzáronba lenyomtatni, ennek semmi alapos célja nem lehet. A magyar literatúra oly kis terjedelmű, hogy ami benne itt vagy ott nevezetes feltűnik, azt mindenikünk egyszeri nyomtatásból is szokta ismerni; mit kétségen kívül tesz az is, hogy nálunk ritka könyvnek vagy on szerencséjemásodszori kiadást érni. Vagy talán azt hiszi Szemere, hogy

Lap. 1—27. Viszonyok. Többrészt excerpták ismert munkákból.

— 36—42. N. Apáthi Kis S.-tól. L. a F. M. O. Minerva 1829. folyam.

— 147—150. Apotheosis B. E. J.-tól különösen vala kiadva.

— 151—155. Allegoria Johnson után Kis János. Lásd Gyönyörködtető Társ. Pozsonyban Webernél 1812.

— 155—183. Essay . . . Pope után Kis János. L. Sas, I. köt. 1831.

— 184—189. Pope.

— 190—200. Tanító költemények a XIII. számig.

— 201—219. Életírás. Excerpták.

— 220—222. Nyelvfigurák. Terhes Sámuelről.

— 223—227. Képes kifejezés.

— 268—274. Tekéletes, Tökéletes, Tökély. Horvát Istvántól. L. a Tud. Gyűjt. 1833. foly.

— 320—331. Általtétel. Kazinczy versei megpróvizva.

— 363—375. Főispánság. Gr. Teleki József ugcasai főispán beszéde 1790. az Orpheusból.

— 390—411. Minerva gróf Dessewffy Józseftől. Lásd a F. M. O. Minerva I. kötetének előbeszédét.

Ezek összesen mintegy 167 lapnyi helyet foglalnak el, s így az egész harmad részénél többet; ha pedig Kölcsey cikkelyei, melyek Munkái között kijövendők valának a Muzáron nélkül is, ide számíttatnak, akkor a Muzáronnak felét az olvasó hiába veszi meg. Illet!

ezen munkák csak akkor jutnak a publicum teljes figyelmébe, ha a Muzárium méltóztatik őket kebelébe fogadni? Ez nem a legszerényebb hit fogna lenni. Ha literatúránkban minden egy kissé becsesebb elmeszüleményke négy öt ízben is lenyomatik, mint például a *hat sonett*, mit bizonyít ez egyebet lelki szegénységnél? s nem méltán fogják-e nyelvünk és literatúránk ellenségei szemünkre vetetni, hogy ritkán tudunk valami újat összeesztergályozni, s ha néha szerencsések valánk valamicskét jól végezni, egész unalomig kérödzünk rajta; zajt, lármát ütünk vele, mintha egy újabb Amerikát fedeztünk volna fel a földtekén. Engedjen meg öszinteségemnek a Muzárium igen érdemes szerkesztetője, ha azt mondom, hogy e szemrehányásra senki sem adott még oly sok okot a magyar írók közül, mint ő.

A második osztálybeli cikkek, azaz olyanok, melyeket nem a Muzárium kijövetelének kell köszönnünk, Kölcseynek Vilma, Játékszín és Kazinczy czímű művei teszik. Rólok szólani nem a Muzárium bírálójának tiszte, hanem azé leszen, ki Kölcseynek Hartleben könyvtáros által hirdetett s nem sokára megjelenendő Minden Munkáit egészben felfogva bírálandja. Itt elég legyen felőlök melleleg csak annyit mondani, hogy e három cikkelynek Kölcsey Munkái közül kiszakasztatása s ide előre lenyomatása az, mi a Muzáriumnak érdekét szerezhethet: nélkülök e különben jókora vastagságú füzet igen szegény alakban jelent volna meg.

A harmadik osztálybeli cikkek, melyek szorosan véve a Muzáriumba tartoznak, bíráló egyenként fog szólani, mert ezek már tárgyai a Muzárium bírálatának; valamint (felebbi ígérete szerint) egyenként azokról is, melyeket gyanúsaknak vél.

I. rész. *Viszonyok*. — Töredékes rövid észrevételek a literátori viszonyok festésére. Eredetiek s újra nyomtatottak, hasznosak és szükségtelenek, mint az ily nemű töredékek gyakorta lenni szoktak. Mind arra, mind erre egykét példát. Az 1. viszony, melyet a Ponori Thewrewk elméskedéseihez hasonló „levénk, levődénk,

léteténk“ Szemere sajátjának vall, bevezetésül szolgál a többihez. Elégge üres beszédecske, s első hat sora még hibás is azon felül. A második pont logice nem foly az elsőből, sem a harmadik a másodikból. Az a *De* inkább a harmadik mint a második pont elébe való volna. Kicsinység, de a könyv elején feltűnő incorrectióra mutat. Hasonló üresség bélyegzi a II. s V-diket. A III. VII. XVII. rég ismert dolgokat hánytorgat. A XII. és XVIII. szükségtelen és kevés tanulságot nyújt. A XIII. és XIX. félszegen s egyoldalúlag fogja fel tárgyát s némely részben hamis tanítást is ad. A VI. furcsa szövedékű viszonyocska. Eleje Kazinczynak *baráti* titulátúráin akad fel, később javallja azokat; végre pedig arról beszéll, hogy nyelvünk s literatúránk emelkedik s ifjaink győznek az ízetlenség martalékain *Humano capiti cervicem pictor equinam* Szemere igen jól tud apró gondolatokat, aphorismákat, simára gömbölyűre ráspolyozgatni, kár az ilyeneket mint e VI. VIII. s XIV. viszony, darabosan hagyogatnia. A IV. X. XI. XV. XVI. jók és gyakran tanulságosak is. Mi a XI. viszonyban mondatik, sok részben igen figyelemre méltó; mint például annak megjegyzése, hogy kritikusainknak nagyobb része a tárgyat tekinti nem a formát, a művet magában, nem céljához mérve. Ami szinte itt a szók, szólások, képek, egyes ideák megítéléséről mondatik, az nem mindég hiba, sőt a literatúra kezdetében szükséges vesződség. Nem *így* volt-e ez máshol is? Mit teve Lessing Németországban, midőn Nicolaival, Mendelsohnnal összeállván, Literatúrai Leveleit közrebocsátotta? Nincsenek-e ezekben teméntelen apróságok, nincsenek-e szavak, szólások bírálatai? Azonban bár bíráló ellenkezőt hiszen is, miután a Muzáron szerkesztője e véleményt itt ellenészrevétel nélkül hagyá, s mintegy benne megegyezni látszik, azt várta volna, hogy legalább e jelen füzet végéig magával consequens maradjon: de kénytelen megvallani, hogy várákozásában igen megcsalatkozott, mert épen a Muzáron redactora, ki e helyt az egyes szavak, szólások, képek bírálá-

tának gáncsolásában megegyez, s mintegy javallja azt, alább a Muzáriorion 412—462. lapjain maga a szavak, szólások, képek bírálatának vétkébe annyira elmerül, hogy dolgokat nem is bíráljat, hanem csak ily apróságokat. Így látjuk mi meg a hibácskát másban s gáncsolódunk, holott magunk vastag vétekbe süllyedtek legtöbb gáncsot érdemlenénk.

A II. rész bíráló észrevételeket foglal magában a Muzáriorion III. és IV. kötetére, szerényen gáncsolókat, de nem szerényen magasztalókat. Bíráló nem ütközik meg azon, hogy a Muzáriorion szerkeztetője a maga folyóirata felől dicsérő észrevételeket közöl, de meg kell vallania, az mégis kissé különös, midőn az ember dicséreteket névtelenül nyomtattat ki maga felől. A szerénységnak ezen példájában Szemerét nem sokan volnának képesek pirulás nélkül követni azok közül, kiknek büszkeségek szerény, telenségek ki van kiáltozva. Itta VIII. számmal jegyzett szakaszban eszavak állanak: „Egyik levelezőmnnek az a nagy panasza van Muzáriorion ellen, hogy az felfejtés nélkül adván az egymással ellenkező vélekedéseket, az elkészült olvasónak hasznára nincs, az el nem készülteket csak megtéveszti. KÍNOMBAN legyen szabad vallást tennem, hogy ez a váratlan feddés ENGEM a Buridan lomhárjára emlékeztet . . .” E szavak minden kétségen kívül tettszik, hogy e VIII. szakaszt Szemerére írá. Alább a IX. számú szakaszban ismét ez mondatik: „Az a mód, melyen Sz. és K. (Szemere és Kölcssey *) akarnak korokra hatni, bizonyítja mind tiszta látásokat, mind egyeneségeket s alaktalan szerénységeket, melyek né(e)kiek az írói pályán mint az életben, kitündöklő s közönségesen elismert tulajdonaik. Nem nézik ők célznak magokat, az ügyet csak eszköznek ami őket ragyogtassa, nem eltanultatni, hanem kitaláltatni akarják tanításait s szólni gondolkozó fejekhez vágnak, nem engedni minden benyomásnak készekhez.” Hasonló beszédet

*) Különös, hogy a Szemere nevet az olvasó mindig a Kölcssey név előtt kénytelen látni, holott ez sem alphabetikus, sem egyéb tekintetben a Kölcssey név elébe nem való.

foglal magában a X. szakasz s mind a három alatt (VII. IX. X.) ezen név helyetti jegy áll: — — — következőleg mind a három szakaszt Szemere Pál önmaga írta magáról. Bíráló reményli és várja, hogy ez argumentációját Szemere Pál semmivé teendi, s e gyanútól (mely kegyetlen) meg fogja magát tisztítani, ami, ha meg nem történék, kínos fájdalommal telnének el kebleink. — Mi a XIX. szám alatt Horvát Istvánnak tanácsképen mondatik, igen fontos beszéd, óhajtható hogy sikere legyen, de . . . ! — A XXIX. szám bírálónak alkalmat nyújt egy általános jegyzést tenni. Íróink között (értem még a legjobbakat is) a javallásnak, magasztalgatásnak mértéke gyakran oly túlságig megyen, hogy dicséretök nem egyszer már nevetséges ironiává és gyalázássá vált. Mi csodáljuk, imádjuk, isteneljük egymást, s ég tudja mit nem követünk el mindent. Ha ezen túlságaink költői művekben, barátságos írásokban jelennének meg, hol érzés szól, nem volna oly nagy ok a feennakadásra, de mi ott is, hol józanon illenék szólni, azonnal imádgatjuk egymást, mihelyt egy kis barátság fűzött össze. Ezen hízelkedések már egypárszor némelyek által keményen mégrovattak. *Gróf Széchenyi*, *Hitele* 223. lapján lelkesen emeli föl ellenök szavát: „Nézzük csak gyalázatunk s porba csúszásaink számtalan tanújeleit, elég van ki-nyomtatva s Aristidest, Demosthenest, Leonidást, Cátót, Brutust, Scipiót vég nélkül találunk benne; mintha köztünk csak úgy termenének mint a káposzta, vagy dinnye! — Nem ily szolgálai dicséret emelheti halandó embertársainkat magasb lépcsőre . . . !“ Valljon meddig lesz még szükség porba csúszó hízelkedőinknek hasonló leczkéket tartani? Mikor hagyunk fel ez üres dagályú, nevetséges, s minden egészséges gyomorban csömört okozó dicsérgetésekkel, s imádásokkal? Imádjuk istenünket, engedjük meg a költőnek, hogy érzelme hevében imádjá lánykáját, de kritikában például, s általában hol a hideg és józan ész beszédének van helye, hagyjunk fel ily ízetlen semmikkel, s ne tegyük a térden csúszást a magyarnak karakteri vonásává. E XXIX.

számban egy írónk azzal dicsértetik meg, hogy „majdnem hihetetlen combinációi vannak“; ami bírálónál annyit teszen, hogy azon úrnak combinációi *közel járnak a hazudsághoz, a meséhez!* Íme a nagy dicsérgetni akarás mint fajúl végre ironiává, gyalázattá! Kazinczy egyik írónkról azt mondá, hogy „szertelen érdemű.“ *Szertelen* az aminek nincs *szer*e, módja: quod non habet modum; vagy mint Kazinczy e szót egykor önmaga jól magyarázta, quod modum excedit; s érdem-e tehát az, ami modum excedit! — Risum teneatis!

Ami egyébiránt a Muzárium II. és III. kötetait illeti, melyekről e II. rész bíráló észrevételeket közöl, irántok bíráló már felebb elmondá általános észrevételeit, s azokat itt ismétleni nem akarja többé.

A III. részben „Csél“ czím alatt egy drámai tréfa foglaltatik. Kár volt meg nem mondani, hogy originálja Kotzebuenál van*) : így könnyen azt vélhetnők, hogy Szemere munkája. S annál inkább, minthogy azok a benne foglaltató: „Mulle, mulle, lidum, ladum, pimpi, schnursi, moxa, moxa, biribi!“ szegény és semmit jelentő tréfák hasonlítanak ezekhez:

Kritika kell ma.
Kritika ma kell.
Kell kritika ma.
Kell ma kritika.
Ma kritika kell
Ma kell kritika.

valamint szinte azon elménczkedésekhez, melyek Szemerének hajdani Czinke, Bohógyi Gedeon s egyebek ellen intézett írásait bélyegezték. E vígjátéknak nincs művészi becse, s a kotzebuei sületlenségek közé tartozik,

*) A Szemere által szerkeztetett Auróra is közöl egy kotzebuei vígjátékot: Das zugemauerte Fenster. Örvidenünk kell, hogy Szemere játékszíneink repertóriumát vígjátékokkal gazdagítani ügyekszik, de nem örvidenhetünk azon, hogy oly rosszul válogatja az originálokat, sem azon, hogy fordításait eredetiek gyanánt árúlja. Német nyelvből jelesebb vígjátékokat lehetne fordítani, ha épen Kotzebuenál maradnánk is, mint ezek.

melyeket e különben elmés író oly nagy számmal gyártott, de azok előtt kedves lesz, kik, mint Kazinczy mondá, vadászszák az alkalmat, melynél nyeríteni lehet. A fordítás (hihetőleg Szemerée) könnyű és correct. Bár így fordíttatnának nyelvünkre az oly drámák, melyek literatúránknak nyereségei lehetnének.

A IV. V. VI. rész ki valónak adva más helyt.

A VII. rész dicsérő beszéd Popera; angolból. Az eredeti írójának neve, Szemere szokása szerint, nem mondatik.

A VIII. rész a tanító költeményekről értekezik, s védi őket azok ellen, kik kiakarják a poesis köréből zárni. Ami itt mondatik nem új; százszor is volt mondva: becsét azonban nem lehet megtagadni, mert röviden alkalmasint minden benn van, amit itt mondani lehet. Bíráló azt hiszi, hogy az egész pör, mely a tanító költemények ellen és mellett foly, haszontalan akadozás. Minden tanító költemény, mihelyt jó költemény, a poesis körébe tartozik, s a kérdés csak azon pontra szorúl végtére is, ha a didaktikus a művészet postulatumát kielégítette-e? Minden jó költeménynek célja gyönyörködtetve tanítani, mert maga azon cél is, hogy egy lágy szerelemdal, érzékeny epigramma, indulatinkat szelidítse, szenvedelmeinket tisztítsa, szóval, szívképző legyen, tanítást foglal magában. Ha valaki verseivel csupán tanít s nem gyönyörködtet egyszersmind, akkor versei nem tartoznak a poesis körébe, ha pedig tanításai mellett művéleményt is tud gerjeszteni, versei bizonyosan költői művek. Bíráló óhajtja, hogy minden költeményeink tanítók legyenek ezen értelemben, mert csak úgy lesznek jó költemények is egyszersmind. Azaz: ha művészi formába öntött reflexiót, tanulságot (szorosb értelemben) nem foglalnak is magokban, legalább nem, erkölcsiséggel megegyező érzelmeket gerjeszsenek keblünkben. A trágár versecskéket, parázna románokat, valamint a tanítás úgy a költés céljával sem igen lehet megegyeztetni. Ezen szempont teszi világossá a költői művek becsét a tudományos művek mellett, s ezt illenék figye-

lémbe venni azon bölcs uraknak, kik tudósan ránczolt szemöld alól bizonyosfontos göggels megvetve tekintenek a literatúre műveire, mint haszontalan s csupán időtöltő játékra. Jaj azon ízlésnek, melyet szépliteratúrai művek lángja nem elevenít!

A XI. rész becses észrevételeket közöl az életírás theoriájáról: de bele vannak keverve egyebek is, melyek a rész címének meg nem felelnek. Az észrevételek azon részről dicsérik a biographiákat, melynél fogva azok követésre méltó példányokat állítván fel az emberi életből, bennünket nagy, nemes tettekre gerjesztenek. Szükség volt volna azonban a biographiák érdemét a historiára való befolyásoknál fogva is érinteni. Az életírások valódi alapkövei a historiographiának. Mind az, mivel a historiographus foglalatoskodik, emberi tettekből áll, az emberi tetteknek pedig kútfeje a lélekben, a karakterben van, s a karakter az, mit a biographusnak híven előnkbe állítani kötelessége. A tetteknek okait jól fejtegetni, azaz valódi pragmatikai historiát írhatni, csak az fog, ki historiája személyeinek karaktereit egész mélységökben felfogta, s általában az, ki emberismerettel bír. Plutarch biographiái karakteristikus oldaloknál fogva legbecsesbek. Ő a hősek tetteinek leírását eszközül használja a karakter festésére, s bizonyítványául annak, mit ez vagy amaz nagy ember szelleméről, gondolkodása módjáról állíta. Óhajtanám, hogy íróink minél több biographiákkal ajándékoznának meg bennünket; azoknak megszámlíthatlan becsök volna historiographiánkra nézve, de óhajtanám egyszersmind, hogy e biographiák ne csak tettek és történetek száraz beszélyei legyenek, hanem ügyekeznék az életíró hőseinek lelkét híven ábrázolni. Hasznos fogna lenni az is, ha egy személynek képét többen próbálnák előnkbe állítani, különböző szempontokból tekintve. Kazinczy Martinúzit másként festé, mint egyebek, s e festésnek igen nagy becslehetne, ha teljesen kifejtves bizonyítványokra alapítva volna. Literatúránkban egyedül Kazinczy az, kitől valódi biographusi lélekkel dolgozott cikkelyeket

bírunk: de a megbecsülhetetlen embernek itt is, mint sok helyt hibája, hogy a szépségért s hatásért igazságokat is áldoz fel, s maga az, hogy kútforrásokra nem szeret hivatkozni, mutatja, mely kedve van hőseit idealizálni; ami historikusnál megbocsáthatlan hiba. Neki az igazság legyen első és legfőbb tiszte, s azt semmi más czéloknak alárendelnie nem szabad.

A X. rész Terhes Sámuelről pár nyelvfigurákat közöl, melyek már előbb ki valának nyomtatva.

A XI. B. L-tól jeles észrevételeket a képes beszédre. Ohajtom, hogy kivált ami a IV. szám alatt mondatik, figyelem nélkül ne maradjon, s jelesül a Muzáron szerkeztetője által többször megolvastassék.

A XII. rész párhuzamba állítja a tarkán beszélőt a tarkán öltözővel. Kár, hogy a hasonlat már egykissé régicske és kopott.

A XIII. részben Klopstock kikelése a nyelvkeverők ellen közöltetik, némely reá tett észrevételekkel. Ez ügyben bíráló azt véli: sem a puristáknak igazok nincs, sem a nyelvkeverőknek egészen, s ha valahol, itt leghelyesben tesznek, kik közép úton járnak. Én részemről (engedelmet, hogy itt magam hitét bátorodom mondani) inkább használok a divatban lévő idegen szót, mint az erőtetve alkotott újat, de viszont undorodom attól, ki idegen szavakkal, szólásformákkal tömi beszédét, mintegy affectálva, még ott is, hol kifejezéseire tökéletes magyar van. Midőn a nyelvkeverésről szó van, ne feledjük azt is, hogy nyelvünkbe csak a latin szavak keverését sanctionálta a szokás, s német vagy francia korcsokat vegyíteni beszédünkbe, kivált nem hallottakat, valóságos mania, amit semmi ok nem védelmez, s magyar érzésünk bizonyos belső nehezteléssel telik el, valahányszor efféléket írva látunk, s bíráló megvallja, aggodalomban van azon úri embernek esze iránt, ki minap a Felső M. O. Minervában ily beszédet ajánla íróársainak: „A nemzetek nem Uebermuthból harcolnak, hanem Billigkeitért esdeklenek.“ A tudományos műszavak fordításában neologusaink legmerészebbek

lehetnek: ezeket leginkább tűrik még azok is, kik szenvedélyes ellenmondói az újításnak. S miért? mert ezek a köz életben nem fordulván elő, helyettök semmi idegent nem sanctionált a szokás, mely a nyelvben, bármint rontogassuk is királyi székét, örökké hatalmas úr fog maradni. A magyar Fűvészkönyv a legvakmerőbb újítások tára, melyek valaha nyelvben történtek, s íme még a nem türodelmes Debreczen is meglehetősen türodellemmel fogadja.

A XIV. rész a „szellem, egyetem, szerény“ szavak „termesztését“ írja le. Ezt követi egy rövid, lelkes értekezés a nyelvújítás ügyében. Egyike jelesebb philologiai értekezéseinknek, melyeket literatúránk mutathat. Sok jelekből Kölcsényének lehet gyanítani. Bírálónak nincs reá ellenészrevétele, csupán óhajta, hogy az olvasó figyelme e becses sorokat ki ne kerülje.

A XV. rész a tekéletes, tökéletes, és tökély szavakról szól. Horvát István *tekéletes* szava inkább csak szeszélyi, mint valódi okon épült különködés; a *tökély* ellen kikelése pedig azon aprólékos akadozások közé tartozik, melyek egy idő óta ezen tudós úrnak szenvedélyes mulatságaivá váltak. Aki tudja mint nem tűrte Horvát István soha mások különzéseit a nyelvben, ámbár maga mindig igen szeretett különözgetni, az előtt e jelen akadozás sem új, sem meglepő nem leszen. E cikkelynek szorosb megítélése (minthogy az a Tud. Gyűjteményből van itt újra lenyomatva) nem tartozván bíráló tisztébe, az olvasó innen a Kritikai Lapok III. füzetének 86—98 lapjaira utasíttatik, hol az Bíró Pál által vizsgálat alá vétetett. — Horvát Istvánt követi D. Fogarasi János jegyzése a *tökéletes* védelmére. Bíráló azt hiszi, hogy Fogarasi állítása, mely szerint a gömbölyített szájjal ejtett hangzók gömbölyűséget és gömbölyű dolgokat jelentenek, egy kissé merész: minthogy azonban Fogarasi itt azt jelenti, hogy e tárgyban későbben többet fog majd mondani, nem akar e helyt állításán előre mintegy keresztülvágni, hanem vár inkább bővebb felvilágosításokat. Addig pedig azt jegyzi meg röviden,

hogy midőn a *sor, tó, fű, rúd, tű*, gömbölyűnek vagy magában gömbölyűség ideáját foglalónak mondatik, minden tárgyra el fogjuk csavarhatni a gömbölyű ideáját annyira, hogy végtére hosszú semmi sem leszen. S mi az a hosszú gömbölyű? Az-e ami a tojásalakú (ovál)? Ha igen, úgy a *fű, rúd, tű*, a mellett, hogy nem hosszú gömbölyű, még kevésbbé gömbölyű, hanem örökre csak hosszú; s szabad-e érzékek ala eső, alakjokra nézve gömbölyű tárgyakat említeni, melyekben nincs gömbölyű betű? például: *nap, far, tál?* stb. — Befejezi e részt Szemere, a *tökélyre* analogiákat hozván fel. Kár volt azonban a *személy* és *lapálylyal* a *szakállt* hasonlítani. Kresznerics e szót a *szak* és *állból* magyarázza, a mi hihetőbb, mint Szemere *ál* vagy *ály* terminatiója. A *fű* és *fők* és *fökély* inkábbára csak oda van vetve, mint etymologice megfejtve, s így szabad legyen ez analogia felől kételkedni. Mi a *tökély*, *tökéletesség* és *tökélet* ideáit illeti, ezek, ha etymologice netalán három ideát jelentenének is, a szokásban mindig csak két ideát fog-nak kifejezni: *tökély* és *tökéletesség perfectiót*, *tökélet delibératiót*; s a *tökéletességnek* úgy nem fogjuk ezután sok hasznát venni, mint az *irgalmasság*- vagy éppen *irgalmatosságnak* és *csendességnek* nem.

A XVI. rész töredékei igen nagy becsűek lesznek a historia barátja előtt. Nyelv s előadás, s alaposság az állításokban azt gyaníttatják, hogy Kölcsey tollából folytanak. Az 1. szám előadja röviden hova vezetheti a historikust azon tévedés, ha hypothesisaiból fejtegeti az emlékek homályát, a helyett, hogy az emlékekből világosítaná s tenné megfoghatókká hypothesisait. E lecke igen alkalmas időben van elmondva, bár figyelemökbe vennék etymologizáló historikusaink. A II. és III. számok parallelákat vonnak a történetvizsgáló és író közt s ideáját adják a historia philosophiájának. Óhajtanunk kell, hogy ily lelkes író tollából (bár ki legyen e töredékek szerzője) e tárgyban még több fejtegetéseket vehessünk. Ami itt röviden mondva van, nálunk még egészen új s nem hallott beszéd, s éppen azért mert nem

hallott, oly sovány és parlag historiographiánk. Mi, úgy látszik, a historiában a történetvizsgálatot tettük czéllá, holott annak csak eszköznek kell lennie. Historikusaink még ott is megelégszenek tettek száraz vizsgálatával, hol már tovább is mehetnénk. Okleveleket közlünk gyakran a Tudományos Gyűjteményben csak azért, hogy oklevelek s régiek, ha a historiára semmi világot nem vethetnek is, ami csak Codex Diplomaticusba való volna, hol cél az is lehet, hogy régi írást tanuljunk olvasni. — Ha a lefolyt századok korainak tükrét akarjuk adni, nem úgy fogunk historiát írni mint Pray vagy Katona, hanem azon szellemben mint Tacitus és Heeren, Bignon és Lingard. Nem azt akarom mondani, hogy amazok hibásan cselekvének, sőt hiszem, hogy a jeget nekik kellett megtörniök, s kell még ezután is sok részben; hanem azt, hogy ők csak anyagjait gyűjtögették a való historiának, de attól, hogy historiát írtak volna, távol valának. Eddigi magyar historikusaink közül Engel mutat a legtöbb pragmatikus lelket. Szép volna tudni bizonyossággal, honnan eredtek eleink s kikkel voltak rokonságban, de, megvallom, ennek fejtegetésénél hasonlíthatlanul becsesebb volna Ferdinánd és Zápolya századokra ható, történetekkel, változással gazdag időszakát s azon kor embereit philosophiai lélekkel megírni, vagy ezen kérdésre felelni: „Milyen befolyások volt honi városainknak nemzetünk kifejlődésére s csinosbulására.“

A XVII. XVIII. XIX. XX. részek gondolatöredekéket nyújtanak. A „Keresztyén“ (jobbán keresztény) s „Magyar“ címűk semmi újat és tanulságosat nem mondanak, sem oly jeleset nem, amit, habár régi is, többször ismételni szükség volna. Az *Önpanaszok* valamely wertheri szívnek siegwarti érzelgéssel teljes ömledézései. Kár volt őket versben nem adni; akkor érdemök talán inkább művészi lehetett volna: most nem tudjuk, mit akar velök Muzáron szerkeztetője. A *Házasság* című apró észrevételek (hihetőleg Szemerétől), mind hasznos létök mind tapasztalati valóságok miatt, felül haladják az előbbieneket, s nem lesz szükségtelen házásoknak é

házasulandóknak figyelemmel megolvasni. A literátori étellel azonban semmi egybefüggésök: e könyv 30. lapja szerint pedig a Muzáriónnak ily valami volna inkábbára tárgya. Azonban kicsinységeken talán ne akadozzunk, miután felebb úgy is látók, hogy a Muzárión systemának és consequentiának nem barátja.

A XXI. rész. *Bel és Külvilág* cím alatt jeanpauli mind mélységű mind typusú gondolat töredékeket közöl, s ha e töredékek eredetiek (mert Szemere redactiójánál soha sem lehet tudni, mi eredeti, mi fordítás), írójoknak nem lehet nem örvendeniünk. A magyar literatúrában meglepő eredetiséget és sajáttságot hordoznak magokon, s szerzőjöknek az a ritka szerencse-juta, hogy gondolatait kellemmel, könnyen és világosan tudja kifejezni.

A XXII. részt, bíráló úgy hiszi, a Hegel philosophiájának valamely rebellis tanítványa írhatta, bosszúságában arra, mi mystikus mestereitől reá ragadt, mert épen éjszak gonosz befolyása ellen a philosophiára emeli fel szavát. Bíráló e mámor-szülte beszédek nem értheti. Lehet azonban, hogy bennök sok ész és mélység rejtezik, de akkor méltán kívánhatnók, hogy írójok, egy kissé legalább, értelmesebben szóljon. Ha kevély volna mindenkitől értetni, ügyekezze még is valakitől értetni, mert ha senki sem értheti, mint ezt itt, nem tudom mi czélja van azzal, hogy ír. Ne vélje elhitethetni velünk, hogy a homályban mindig mélység van; a legmélyebb üvegekben is, ha ész napja sugárzik rájuk, világosság dereng. „A tagadás évei elmúltak, úgymond a szerző, s helyökbe egy meleg hit lépe, annál melegebb s azért meleg, minél hidegebb s mert hideg volt az őket megelőző kor.“ Mit tesznek az ily ködös beszédek? Ezek csak oly borongva derülő állapotba helyezik lelkünket, melyben megúnjuk a nézést is, s behúnyjuk szemeinket, hogy inkább ne lássunk semmit, mint rosszul. „Nehéz mindennek mindent magyarázni“: igaz! de talán még nehezebb ott, hol nincs magyarázni való. Csak attól óvjon meg bennünket az ég, hogy némely németországi írók mystikus beszédei elragadjanak ránk! Nincs valami

fájóbb az ép kebelnek, mint az elme ilyenén vonaglászai, melyek, bizonyossá tehetem a szerzőt, az általa említett *Hugónál* nem találtnak, vagy ha igen, nem azok, mik *Hugót* nagygyá teszik. Ki ilyen borongásokra hajlandó, annak tanácsolnám, hogy angol írókat olvasson, s minél kevesebb németet. Amazokból fogja megtanulni, mint lehet még a mély is világos.

A XXIII. részben remekét láthatni Szemere szerkeztetési paradoxumainak. Kazinczynak csaknem legjelesebb versei szépségökből kifosztogatva, poetai aethérből prózai posványosságba vannak leránczигálva. Bár kinek művei legyenek ezek, bizonyossá tehetem, hogy általok magának nem nagy dicsőséget szerzett. Bíráló nem gondolhat valami ízetlenebbet, mint a verset gyönyörű harmoniájából kivetkeztetni. Ezen prózák annak, ki őket már előbb versben ismerte, olyanoknak tetszenek mint, a szentírás szerint, az égből letaszigált kalánfűlű angyalok voltak. S valljon mit akarhatott velők készítőjök? Kazinczy verseit értelmesbökké tenni? Az nem történt, s a szándék csupán oda látszik intézve lenni, hogy a verseknek szép zengésök elvétessék. S aztán oly homályosak voltak e versek, hogy őket magyarázgatni kellett? Vagy tán azt akarta travestálójok mutatni, hogy ami versben szép, az prózára fordítva is szép marad? De van-e erre szükség? s ha volna is, mondhatom itt nem nagy szerencsével van megmutogatva, mert aki e verseket már előbb olvasta, vagy tán emlékezetből is tudja, futni fog e formátlan szörnyektől. E költeményeket prózában adni épen oly szerencsés gondolat volt, mint azon bohóé, ki a fülmile szép énekét hallván, megfogá azt, és megsütötte. Ily tett nem érzése és ízlete a szépnek, hanem vastag éhezése. Bíráló itt protestál a megholt nevében, hogy művei ily elundokítástól jövőndőre kíméltesse meg, különben azt kell hinnünk, hogy ez visszatorlás a Kovacsóczy Aspásiájának 74. lapjára, aminőt holt íróval nem kellene tenni.

XXIV. rész. Vilma. Kölcsey nem sokára megjelenendő Munkáiból van ide lenyomtatva.

XXV. rész. Két beszédét közli hazánk egyik minden jóktól tisztelt fiának, gróf Károlyi Györgynek. Mindkettő hálás Szatmár rendeihez a követségre választatás bizodalmaért. Meleg és tiszta kebel ömlései, s érzéshez szólnak. Ohajtjuk hazafiúi buzgalommal, hogy mind azok, kiket hazánk megyéi hasonló bizodalommal tisztelnek meg, oly tiszta lélekkel, oly belső megnyugvással adhassanak számot tetteikről, mint e honja boldogságáért buzgó gróf.

XXVI. rész. Játékszín. Kölcsény Munkáiból.

XXVII. rész. Főispánság.

XXVIII. rész. Emlékbeszéd Kazinczy felett, Kölcsénytől. Lásd a Magyar Tudós Társaság Évkönyveit.

XXIX. Minerva. Gróf Dessewffy Józseftől.

XXX. Kivonat. A mi az előbbeni részben gróf Dessewffy által bővebben mondatott, az itt rövidebbre vonatik össze a Muzáron szerkesztője által, hogy az olvasó hosszan is röviden is olvashasson egy tárgyról, a szerint mint szeszélyei kívánni fogják. Bíráló, ha Muzáron redactora volna, ily kérdések helyett valami újjal ajándékozta volna meg az olvasót, kinek úgy is ezen vastag kötetten végig becsesebb új és eredeti dolgokkal oly igen fősvényen van udvarolva.

A XXXI. rész egész a XLIV-kig, mint Dr. Romy nevezé, satira, vagy inkább pasquinád Bajza ellen. Bíráló szükségtelen dolognak vélné itt ezen Szemere által kezdett pille-viadalba keveredni: de azt mégis nem tartja haszontalannak kérdeni, mi célja vala e sok parányi bíbelődésekkel Szemerének? Magát új oldaláról mutatni a publicumnak? Ez nem leheté célja, mert hogy Szemere apró kifejezéseket, kommacskákat igazgatni, szavakon etymologizálgatni, periodusokat (mint például ez: Kritika kell ma) százféleképen variálgatni tud, azt a Czinke s Ilosvay ellen írt recensiókban, az Élet és Literatúrában s a Mondolatra való Feleletben már rég úntig bebizonyítá, s be egyszersmind azt is, hogy mind ezek a magyar literatúrát még igen magasra nem emelték. Használni, tanítani akart? De mire tanított

hát bennünket? Arra legfelebb, hogy a megigazgatott szavak, szólások, kommacskák úgy is jól állhatnak, mint ő elállítgatta őket, de nem arra is, hogy csak úgy állanak jól, mert már ehhez nem bohózat, hanem ok és egy pár komolyabb szó kívántatott volna. A hánytorgatott dagály, variátiói üresség, szinte csak pusztá állítások, melyeket így okok nélkül szabad leszen nem is hinni. De talán arról akarta Szemere az olvasókat meggyőzni, hogy Bajza minden kritikái mellett is, melyekkel a magyar írókba akadoz, s apró zajgást, nyugtalanságot támaszt közöttök, csak haszontalan firkáló, s minden érdeme az, hogy „dicsőségesen deramificáltatható sok és sokféle és minden, s dicsőségesen superramificáltatható kevés és kevésféle semmikkel megtöltött előadása nem az, ami más közönséges előadásocská szokott lenni?” (l. 123.) Ez már hasznos dolog fogott vala lenni, szinte úgy, mint hasznos volna általában minden írónak, ki érdem nélkül csillog a hír vagy dics palástjában, álorczáját letépni; de bíráló igen csekély vélekedése az volna, hogy ily célra nem szavakat, interpunctiót, stílust kellene jobbitgatni, beszédecskéket variálgatni, hanem Bajza principiumait, állításait ledöntögetni, mert ezek már fognának majd valamicskét bizonyítani. Vagy talán mind az, amit Szemere itt Bajzának mond, csak kezdete a leczkének, s kezdeni a literátori leczkét abc-én kell? Ez igaz lehet, és így majd elvárjuk mi nagy dolgokkal lesznek a jövőendő Muzá-
rionok Bajza ellen-megtöltve. Ámbár nem tagadhatjuk, szeretnők tudni, miért nem lépett ki Szemere ez úttal egyszerre mindennel, amie van. Erre a 29 ívnyi könyvben elég hely fogott vala lenni, s inkább ezzel töltötte volna el a Muzárioront a helyett, hogy a magyar folyóírásokat kifosztogatta. Ideje is elég lehetett reá a Convers. Lexikoni pör s a Kritikai Lapok első füzetének megjelenése óta (1831) mostanig; vagy talán sat cito si bene? Meglássuk, meglássuk . . . Bajza meg fogja köszönni, ha itt-ott közrebocsátott íráskáit Szemere orbiliusi vessző alá vévén, bennök minden még oly parányi hibákat

is ki fog mutogatni, s még inkább meg fogja köszönni, ha Szemere dolgokban akadozand, s okokból s elvek szerint fogja őt leczkéztetni, mert bohó az, ki magát csálhatlannak veli; hibák lesznek míg ember. Egyéb-iránt bíráló itt azon nyilatkozást teszi, hogy az ő látása szerint, Bajza a magyar literatúrában még igen kis pontot tölt be, s amiket eddig tett, figyelmet nem nagyot érdemlenek, s inkább csak vergődéseknek kell tekinteni azon czélra, hogy számos (például 50) év leforgása múlva — ha istenei addig éltetik! — ő is félkapaszkodhassék azon magas pontra, hová Szemere mintegy harminczkét évű írói pályája alatt felhágott, s most mint kritikus és poeta oly vakító fényben ragyog.

A XLV. részben Szemere egy gondolatot közöl saját neve alatt. Kár, hogy e gondolatot ama gonosz Dr. Johnson már elébb feltalálni (Krit. Lap. II. füzet 124. lap.) s elmondani eléggé neveletlen volt: amúgy Szemerének eredeti szüleménykéje lehetett vala. „Dii male perdant antiquos, mea qui praeipueri mihi!” fogja mondani Szemere Johnsonnak.

A XLVI. részben Kölcseynek egy levele közölte-tik Szemeréhez. Benne oly dolgok mondatnak, melyeket Kölcseytől épen nem vártunk. Bíráló azt hiszi, hogy Kölcsey e levelet csak azért ír, hogy a maga barátjának kritikai hevületeit szelidítse és mérsékelje, s hogy a levél épen nem vala publicum elébe szánva, s kiadatását csak azon sajnálatra méltó mindent kiadni vágyásnak lehet tulajdonítani, mely a Muzáron redactorát egy idő óta oly igen megszállotta. Kölcsey, ki még a Kritikai Lapok II-dik füzetében a kritikát oly hévvel ajánl, ki maga is több rendbeli kritikákat írt, itt most a kritika ellen emeli föl szavát: mint lehet ezeket megegyeztetni? Talán azt fogja Kölcsey felelni, hogy ő a kritikát előbb ajánlván, korán sem oly kritikát képzelt, melyet mi magyarokúl gyakorlunk. Ez a kor, mond ő, nem a Gottsched és Lessing kora, hol a zavarból szép jövődő keljen ki. Akkor homály és világosság harczott, most harczol ember és ember, s szándék van csak embert

bántani.“ Szabad legyen a tisztelt férfitól kérdenem, mi különbséget talál Lessing kritikai tónusa s azon tónus között, mely nálunk az antilexikonisták írásaiban mutatkozott? mert ezt látszik Kölcsy leginkább a magyar kritikák alatt érteni (Muzáron. Új folyam I. füz. 1. 464). Lessing tudományáról s az antilexikonistákéről itt szó sem lehet, hanem csak a kritika tónusáról, mert csak ebben rejtezhetik az embert bántás vagy nem bántás. S ki vala bántóbb, ki kegyetlenebb mint Lessing ellenkezői iránt? Emlékezzünk theologiai harczaira Goezével, emlékezzünk a Klotz ellen intézett Antiquáriusi Levelekre; vagy az úgy nevezett Vademecumban nincsenek-e Langénak öldöklő keserúségek mondva? S szabad-e a kritika tónusára nézve több példákat is a Kölcsy által felhozott Lessingén kívül említeni? Csak homály és világosság harczolt-e Boileau kritikáiban a francziáknál? Vagy a skót kritikusok lord Byron ellen intézett írásaikban? Vagy az újabb német literatúrában is mik történtek a két Schlegel és Kotzebue között? Bizonyára ez egész emberbántási panaszt jobb abba hagynunk, mert ez semmi literatúrákban sem vala újság, s mindenütt szült hasznót, szült kárt is, s példa elég van mind a két részre. Azért, hogy az írók között keserű összeütközések történtek, sem a világ fel nem fordult, sem a literatúra, s azon szomorú történetek, melyeket Kölcsy oly fekete színekkel festve jósol, valamint máshol nem, úgy nálunk sem fognak a literátori viadalmak miatt bekövetkezni. Ki azt hinné, hogy a kegyetlen, a keserúségekkel ostromló írásoknak általában nincs jó következésök, azt csak Pascal pamphletjeire emlékeztetem. Kinek vala szándéka embert bántani, kinek nem, azt megítélni ember nem fogja, kinek a szív redőibe látni nem engedtetett. Hányszor magyaráztatik balra a legtisztább szándék is, s viszont hány önhasznát leső tudja bepalástolni mocskos tetteit közjóra törekedő szándékkal! Kölcsy azt mondja: embert bántani soha szándéka nem vala; Bajza szinte ezt fogja mondani betűről betűre. Kölcsy mosolyogni fogja Bajzát e nyilatkozásért, valamint

Bajza mosolygá Kölcseyt, ki bármint szeressen Kölcsey-velegyezni, bármint szeressen hinni a tiszteletre méltó emberek írószavainak, azt még is elhitetni magával nem tudja, hogy a mi az Élet s Literatúrában Berzsenyi ellen s előbb a Mondolatra írt Feleletben Bohógyi Gedeon ellen mondatott, egészen és tisztán csak tudományos fejtegetés, csak homály és világosság közti harcz legyen. — A lexikoni pörre nézve azt hiszi bíráló, hogy még igen is közel állunk hozzá, s közelebb mintsem hidegen megítélni képesek lehetnénk, azért legjobb felőle hallgatni, s az ítéletet későbbi időkre felfüggeszteni. Sokan vagyunk, kik bele szólunk e pörbe s elhatározott ítéleteket mondunk felette, holott azt minden részeiben nem ismerjük, s nem tudhatjuk „ha ügyében, vagy ügye miatt, vagy miért“ támadott a láng. Mi a magyar kritikákat illeti, ha ezek oly veszedelmesek s árthatnak, mint Kölcsey állítja, akkor nem félre vonúlni kell előlük, hanem inkább ellenők dolgozni, vagy egyenesen, vagy pedig negative más szellemű és tónusú kritikák által, s erre ki alkalmasabb Kölcseynél? A tévelygőket nem tévelygeni hagyni, hanem jó útra kell vezetni. Ne higye Kölcsey, hogy az alapos ellenszegülés hatás nélkül maradjon: mihelyt alaposabb józanabb kritikákra példák lesznek, a mostani tévelygők s kárthozók bizonyosan semmibe fognak süllyedni, s rájuk senki nem hallgat többé. Azért óhajtom, hogy oly író mint Kölcsey a küzdhelyről félre ne vonúljon, mert az literatúránknak csak káros lehet, a Muzáron pedig példányokat adjon másnemű bírálatokra, mint amilyek, például, a Kritikai Lapokban megjelenni szoktak, s ezeket minél előbb köz részvétlenségbe süllyeszze.

Eddig terjednek a Muzáron szakaszai. Azt kérheti itt végül az olvasó, mi hiányt pótol ki e kötet Muzáron a magyar literatúrában, s mivel mozdítá azt előbbre? Bíráló, röviden egybefoglalva az eddig mondottakat, azt feleli, hogy mind ezt, mind pedig amazzt igen kis mértékben eszközölte, mind a mellett is hogy '67 lapnyi vastagságú. Amit e tetemes kötet újat és

becseset Kölcsey beszédein kívül magában foglal, azt néhány ívre valamely folyóiratunkban lenyomatva is lehetett volna közleni, s e célra nem volt szükség 29 ívet részint régi s ismert, részint silány dolgokkal megtölteni, s akkor megkíméltünk volna azon kedvetlen érzéstől, melyet Szemere zavarékos redactiójának nem lehet nem támasztania minden józanságot s rendet kedvelő olvasóban. Egy van azonban e kötetben ami figyelmet s említést érdemel: a csinos és józan nyelv, egykét cikkelyt kivéve csaknem mindenütt; s e tekintetben Szemere köszönetet érdemel, kivált stilisticánk mostani zavaros, tarka, erőtetett időszakában, midőn némelyeknél az újítási s különködési korcsok egész az örültségig divatoznak, s annyira mentek, hogy ha néhány józanabbb fejek példája nem állana gátló őrként, bábeli nyelvzavaréktól lehetne rettegnünk. Kár, hogy e csinos nyelv nem mindenütt eléggé correct is egyszerűmind. Miket Szemere mint hibákat megró (XXXI—XLIV.), azokra magában a Muzáronban is lehet példákat találni.

Berekesztésül bíráló itt Muzáron redactorához fordul, s kéri őt, ügyekezze elvek és systema szerint alkotni folyóírása jövőendő füzeteit, s visszaadni azon szellemét és karakterét, melylyel az első kötetnél megörvendezett bennünket. Ügyekezze régi munkák újra nyomtatása helyett olvasóinak új és eredeti művekkel kedveskedni, s általában olvasóit a mystificációktól megkímélvén, mind magát, mind redactióját érthetővé tenni. Herdernek azon mondására (mely a Muzár. 35. lapján áll): „Ki akarjon mindentől értetni?” a másik extremumot is méltán lehet kérdeni, s kivált itt: Mi dicőség van abban, ha senkitől sem értetünk? Emlékezzék meg Szemere arra is, hogy ő literátori pályáját mindig Kazinczy és Kölcsey vállalkra támaszkodva járta, s miután ezen két jeles athleták egyike kidőlt, ragaszkodjék annál szorosban a másikhöz, mert nélküle sem maga, sem a Muzáron meg nem állhat azon ponton, hová egykor e két bajnok karjai emelték.

IX.

„BORZASZTÓ RAKHELYE.“*)

E füzetek nem *minden*, hanem csak aljasabb rendű olvasók számára íratlak, mert műveltebb ember illetően csodás, rémletes, szívborzasztó dolgokban nem igen sok gyönyörűséget talál. Céljának a szerkeztető elég ügyességgel felelt meg, mert a munkában foglaltató leírások, melyek gyakran határosak a mesével, eléggé alkalmasak arra, hogy az olvasót éjjeli rémként borzaszták. E szerint tárgyait a szerkeztető célirányosan választá, de nem nyelvét; mert azt csak nem tehetni fel felőle, hogy nyelvével is borzasztani akarta volna a magyar olvasót: ha igen, akkor itt sem tévesztette el célját. Rec. legalább maga részéről bizonyossá teheti e füzetek szerzőjét, hogy stílusától igen megborzadt, mert az felette is erőtetett, srófon jár, darabos, és nehéz értelmű; tömve van oly beszéd és szóbeli neologizmusokkal, melyeket az újítás legbuzgóbb baráti is, ízléssel bírván, javallni nem fognak. Már maga a cím a *nak*, vagy a *nak* helyetti jel kihagyása miatt zavarja az olvasót. Az ilyenek pedig, hogy csak néhányat említsek, mint: *ellenet* (contrarium); *fére* (férje); *élelemet* (élelmet); *hévet* (hevet); *menekj* (menekedjél), *merengeni a csodát* (csodát bámulni), *váltóik az egész földön érőnek* (egész földön értékők volt), *vétkezni* (magát védeni), *lelkjelenlét* (szellem- vagy, ha a szerzőnek e szó nem tetszik, lélekjelenlét), *vízesély* (vízesés vagy omlás), *gonosz-*

*) „Ritka, csodás, rémletes és borzasztó rakhelye. Hasznos mulattató minden rendű olvasók számára.“ I. II. és III. füzet. Pesten, 1832—33. 8dr.

tétnök (gonosztevő): a *nők*, *nok* stb végzetek többnyire hivatalt jelentenek, s azt csak nem fogja a szerző állítani akarni, hogy legyen a gonoszságnak is hivatala; *cse-nevéss* (Schmuggler) stb. Efféle igen gyermekes s egyszerűs mind hibás különködések azt jelentik, hogy a szerző nem szükségből, hanem szenvedélyből újít, s erős föltétele van mindent másként mondani, mint eddig mondva volt, habár az mondva jól volt is. A *tartózkodj*, *fogódj*, *nehány* s több ily grammatikai vétkeket, melyek csak vigyázatlanságból csúsztak be, kijobbitgatni nem ártott volna. A stílusra nézve nem lesz felesleg megjegyeznem: a szerző igen téved, midőn azt hiszi, hogy azon stílus szép, hol az igékben a múlt idő helyett mindenkor félig múlt használtatik, s a múltnak nem használtatása mintegy szabályllyá tétetik. Én azt hiszem, (s tudom, hogy nem csak magam, hanem többen is velem), hogy a stilisticai csin nem ebben, hanem egyébben áll. E könyvben az imperfectumok halmozva vannak, s gyakran még a jólhangzásnak sincs elhagyások által áldozat téve, s bajosan találhatna valaki e három füzetben harminczszor igét múltidőben, ami végtére igen nevetséges erőködössé válik az olvasó előtt. A nyomtatási hibák hemzsegnének minden lapon.

X.

TÖREDÉKEK.

1. Kritikusnak szorosabb kötelessége a műv hibáit mint szépségeit felfedezni. Amaz az írókat inkább neveli és tanítja, mint ez. A szépet a genie természetes vonzódásainál fogva is érzendi, azért a műbíró csak az igen finom s elrejtett szépségeket jeleli ki, melyek talán a genie figyelmét is elkerülhették volna; a hibáknak ellenben mindenikét a legsanyarúbb módon számítja fel. Oly munkákban kivált, melyekben sok a jó és szép, kötelessége a vétket, ha még oly parányi is az, keményen megróni. *Herder.*

2. Midőn a megzaklatott író kritikusának többé semmit sem tud felelni, ezt szokta mondani: tenmagad sem tudnád jobban. Ez épen annyi mint ha a dogmatikus philosophus a skeptikusnak azt vetné szemére, hogy nem tud systemát találni. *Schlegel Á.*

3. A közember gond nélkül, semmitől le nem fogódva adja magát által azon kedves érzéseknek, melyeket benne valamely műv gerjeszt: a valódi philosophus ellenben úgy van a művitélettel, mint a művész volt, midőn munkáját készíti. Eleintén oda engedi magát az első benyomatok tüzes, elragadó ingereinek, de meg lévén győződve, hogy a valódi szép a vizsgálat által mindég nyer, visszatér s nyomozza okait a műv hatásának, s nyomozás közben eltűnik a szemfényvesztő, a hamis érdeklet, s megmarad a való, s ezen taglalát által azon helyzetbe jut a vizsgáló, hogy tetszését és érzéseit okokra tudja állítani, s a művről valódi s józan ítéletet mondhat. *D'Alembert.*

4. Oly dolgozásokban, melyekhez inkább ész és ité-

let, inkább hideg megfontolás, mint képzeleti erő kívántatik, a fiatal férfi elmék bizonyos asszonyi karakter bélyegével szoktak megjelenni. T. i. az asszonyi elmék munkái többnyire csak részekben jók, az egészben hiányosak. Az a *ponere totum*, mely az érett férfi ész sajátja, nekik nincs adva. Erejük egyes gondolatokba, egyes észrevételekbe ömlik ki: valami nagy egészet felfogni, bizonyos meghatározott célokhoz vinni nem képesek. Pichler Carolinától egész Staëlig, a nagy híró franczia Staëlig, példákban látszik ez bebizonyodva lenni. A fiatal férfi elmék művein szinte ez látható, csak hogy nem oly mértékben, mert az asszonyi elme reflexiói finomságát, parányi s az ő körébe tartozó dolgok felett, gyakorta a legélesebb férfi elme sem képes utólni. Vannak azonban a fiatal elmék között, kik ezen általános észrevételtől kivételt tesznek, azok t. i. kik eléggé szerencsétlenek voltak korán megérni. Mi legyen ezen hasonlatnak kútfeje, kitalálni nem nehéz. A fiatal elmék, valamint az asszonyiak, elveket (principia) nem követnek, őket szenvedelem és vérhabzat, képzelet és homályos sejtések ingatják, tetteiknek nem ész, hanem érzések vezérei. Ezer nemű ideák kerengenek ezerképen egy fiatal lélekben, cél és szorosan meghatározott rend nélkül; az a világ, mely bennök él, nagyobb részint csak chaosza az anyagoknak, s később lesz egy istenség eljövendő, mely szárazföldet és tengert ezen chaoszban egymástól elválasztand, s elrendeli a természet nagy systemáját. Meddig ez nem történik, a fiatal elme ismeretei nincsenek rubricákba osztva, nincsenek elvekre alapítva, s habzás és bizonytalanság mutatkoznak rajtok.

5. Hízlekedni egy művésznak én csak azzal tudok, ha mondom, hogy távol van minden hiú sértődéstől, hogy a művészet előtt minden, hogy örömet hallja magáról az ítéletet, s inkább kíván néha balúl is, mint ritkán megítéltetni. Ki ezen hízlekedést nem érti, jó véleményt maga iránt bennem nem gerjeszthet, s nem is méltó, hogy művei tanultassanak. A valódi virtuóz, bár

mily zajt támaszszunk felőle, el nem fogja hinni, hogy tökélyeit látjuk és érezzük, meddig nem sejtí, hogy mi az ő gyengeségeit is észre tudjuk venni. Nevet és gúnyol bennünket titkon, ha látja, hogy határ nélkül csodáljuk, s egyedül azoknak dicséretei csiklandják, kik felől tudja, hogy gáncsolatra is van bennök szív és erő.
Lessing.

6. Amily mértékben tudunk, szinte abban tudjuk, hogy nem tudunk; és így a legnagyobb tudomány s legnagyobb tudatlanság együtt járnak. Boldog, ki e tudatlanságnak birtokába juthatott: az nem lehet nemszerény.

7. Ki csak erősen fűszerezett s oly étkeket kedvel, melyeknek készítésekor a mesterség minden fortélyai munkába vétettek, hogy általok az érzékek erőszakkal ingereltessenek, annak *érzéki ízlete* romlott. Ki a meszszéről öszvehordott erőszakos czifrázatokat kedveli, a feszült, öszvebonyolodott szépségeket, csillogó piperét vadászsza, s a természet magas egyszerűségét érzeni nem tudja, annak *értelmi ízlete* romlott, lelke beteg. *Voltaire*

XI.

EGYVELGEK.

EREDETIEK S KÖLCSÖNZÖTTEK.

1. Író, művész s általában minden ember, ki először jelenik meg a maga nyilvános karakterében közönség előtt, igen hajlandó hinni, mintha egész világnak nem volna nevezetesebb foglalatossága mint az ő tettei vagy műve felől gondolkodni, beszélni. Cicero mondja magáról, mely fellengő képzeletekkel hagyta el egykor Rómát még mint ifjú, azt hiven, hogy sarjadoszó híre már kiterjedt mindenfelé, s mint vala meglepve, midőn azt kellett tapasztalnia, hogy neve a legszomszédabb vidékben sem ismertetett már.

2. A rossz írók világért sem tudnák magokat eltökélni valamely sornak megégetésére: Newton pedig egyetlenegy cikkelyét gyakran tízszer is átalldolgozá.

3. Én nem akarnám, hogy mind azt írtam legyen, mit gyönyörűséggel olvasok. Individuális tetszés s okokon épült ítélet két igen különböző dolog.

4. A szigorú de alapos kritika hasonlít a termékeny záporhoz. A gyöngé növények eleinten lehajlanak alatta, de csakhamar általa erősödve ismét fölemelik fejöket nagyobb elevenségben mint előbb. Oly literatúrai mező termesztethet csak érett, ízes gyümölcsöket, melyet a kritikai záporok rendszerint járnak. Ohajtható volna azonban, hogy a gyöngé sarjadékokat ne felette erőszakos zápor érje, mert őket könnyen letördelhetvén, több kárt mint hasznót fog okozni.

5. A jól írás mestersége felette nehéz mesterség. Ha gondolatod van, mond Buffon, mind addig vizagáld,

hányd és vesd, meddig nem *fénylik*; azaz, meddig elmédnek képekben, mellékfogalmakban, következtésekben, szóval minden oldalaiban világossá nem lesz.

6. „A dal virág: így tanít Kazinczy; ha az amit mond, sem a fejhez sem a szívhez nem szól, úgy hogy egyikét vagy másikat hatalmasan illesse; ha nyelve nemtelen, gondatlan, ha ríme nem tiszta, lábai sánták; ha tartalom és forma nem tesznek egy szép egészt; ha bennünket nem kap ki a mindennapiság köréből szebb poetai régióba, hanem zörgő visító szavaival akar megcsalni — ki fog kapni az ily dalon? Prózát sem tudunk írni, hogy dolgozásaink a bőbeszédűség vétkétől menteknek ítéltesse, s ezért van annyi rossz, annyi szenvedhetetlen dalunk. Ha ki erre meg nincs hívva, írjon azon könnyebb nemekben, melyeket Horátiusz félprózájának nevez. Egy hibátlan dal ér annyit mint egy nagy munka. De kíván is annyi izzadást.” — Hasznos intések ifjú verselőinknek s általában sok lelketlen dalférczelőknek, kik bennünket úton útfélen kísértének.

7. Vannak tudósok, kik Ptolomaeus gályájához hasonlítanak, melynek 100 evezője, 3000 katonája, 400 matróza, 4000 rabszolgája volt; de oly lassú, nehézkes, ügyetlen mozgású vala, hogy tengerre vinni s hasznát venni nem lehetett; csupán arra való volt, hogy mint rendkívüli csoda a nép által bámultassék. — Az ismeretek sokasága s azoknak haszonra fordíthatása között nagy a különség. Több tudós ember van a világon, mint éles ítéletű, mind a mellett, hogy amaz ennek előmozdítója.

8. D'Alembert azt ajánlja az íróknak: ügyekezzenek gondosan elrejtetni mennyibe került munkájok készítése.

9. Lord Byron egy ifjú költőhöz, ki nyomtatásban megjelent verseit neki ajánlva, a következő levelet írta volt, melyet mind szépsége mind tanulságai miatt hazánk íróival közleni nem lesz szükségtelen:

Febr. 20. 1814. — Uram! Foglalatosságim s Londontól néhány nap óta távollétem nem engedék,

hogy az úrtól vett munkáért s benne nyilatkoztatott szívessegeért köszönetet tegyek. Teljesítem tehát azt ezenel, kérvén az urat, vegye jó szívvel szerencse-kiváncsimat mind a munka, mind pedig szerzője iránt. A költemény, úgy tekintve mint ifjú író műve, magas képzeleteket gerjeszt az úr elméje felől, s jövődőre még többet ígér; s én nem igen emlékezem, hogy valamely írótól első munkát olvastam legyen, mely kedvezőbb jóslatokat hozott volna magában. Nem tudom van-e szándéka az úrnak költői pályáját folytatni, s azt kérdeni nincs is jusom, de bármely célzt fog az úr természeti idomainak kitűzni, erősen hiszem, hogy ha azok tiszteletes különböztetést nem nyerendének, egyedül magának foghatja vétkül tulajdonítani. A szerencse szükségképen az önviselettől függ; a hír csak szomorú pótléka lehet a lelkiösméret szemrehányásinak. De engedjen meg az úr, hogy ily mentori fontos arcczal szólók egy férfiúhoz, ki talán nem sokkal ifjabb nálam: mindazáltal, ha én e tekintetben különös elsősegre nem emelkedhetem is, a sors úgy akarta, hogy igen sokat tapasztaltam, s nem egy hanem több éghajlat alatt, s hogy igen drága ismereteket vásárlottam, melyek hihetőleg minden másnak hasznosbak volnának mint magamnak. De én az úrhoz csak mint író akartam szólni, s így nem távozhatom el levelem céljától. — Első, mire egy ifjú írónak készen kell magát tartania, s mit legkevesbbé tud tűrni, a *kritika*. Én sem tűrhettem. Esztendőök s több szerencseváltozások mentek által fejemben, s meg kell vallanom, nem emlékezhetem vissza fájdalom nélkül. Most, miután több nyúgalommal lehet meggondolnom a dolgot, úgy találom, hogy bosszúm tovább ment mint amennyire a felhívás just adott Igaz, hogy ifjú valék: ez mentségül szolgálhatott azok előtt, kiket megtámadtam — önmagam előtt nem. A legjobb felelet minden kritikára ebben áll: *jóbban írni*. Ha ekkor sem akarnak ellenségeink igazságosak lenni, az lesz a világ. Egyébiránt pedig ez által soha se hagyja magát senki elrettentetni El-

lenkezőkre találni, még nem annyi mint legyőzetni, ámbár a félénk szívű hajlandó a legkisebb bőrkarczolatot is halálos sebnek hinni. Dr. Johnsonnak egy gondolata volt, melyet emlékezetben kell tartani. „Még egy író sem halt meg, úgymond ő, más írásai, hanem egyedül magáé által.“ — Kivánnám az úrnak, hogy a legkisebb akadályokra találna; de ha csakugyan akadályokra talál, által fogja látni, hogy rajtok keresztül kell esnie. Természetes az, hogy egy ifjú lángszellemének első gondolata az akadályokat letiporni — oly dolog, melyben szempillantatig valami kedves van, de később másként van az; én e helyt a szerző tulajdon nézeteiről szólok, mit mondjanak vagy gondoljanak mások, az, rám nézve legalább, csak másod rendű gondolat, mert közönséges maximát ebben feltalálni nem lehet. Ismétlem köszönetemet kedves ajándékaért s van szerencsém maradni az úrnak szolgálja, *Byron*.

10. A köz életben sokszor mondatik: Gáncsolni könnyű, de jobbat csinálni nehéz. A szóban van igazság, csakhogy azt a kritika ellen felhozni nem lehet, mert teremő erő s éles ítélő tehetség két különböző idomai a léleknek. Tieck nehezen fogna oly Wallensteint készíthetni mint Schiller, de azért hányan fognak oly jó s nyomos ítéletet írni Wallenstein felől, mint ő?

11. A mi eddigleni kritikusainknál divatban van írókat jó szándékokért is megdicserni. Szabad legyen erre azon megjegyzést tennem, hogy az ily kritika az írókat az emberrel téveszti össze, ami annál vétkeesebb botlás, minthogy épen ezen kritikusaink kiáltozzák minduntalan, hogy a személyt el kell választani az írótól. Lett legyen nekem bármi szép, nagy, dicseretes szándékom: ha munkám, mely által azt elérni törekedtem, silány leve, a kritikának nem érdemlem kiméletét, s még kevésbbé magasztalásait. Szzgény író az, kiben csak jámbor szándék van.

12. Senki sem tudhatja mi fogott volna belőle válni elődei nélkül. Még az is, kivel kritikai villongásban áll, egyike lehetett mestereinek.

13. Kazinczy 1818-ban értekezései egyikében ezt írja: A mi publicumunk nem szokhatik a recensiókhoz, s a tolcsatáktól irtózik; s azt nagyon lehet sajnálnunk. Egy szer sem teheti gondosabbá dolgozóinkat mint az igazságos s olykor éles, csípős recensiók, s a homályban álló dolgok soha sem jutnak inkább tiszta fényre, mint midőn írónkat a vizsgálat alatt az ellenmondás tüze ingerli. Akik a német literatura történeteivel ismeretesek, tudják, hogy azt a maga lomha csúszásaiból az a pör kapta ki, melyet Bodmer kezde Gottsched ellen, és hogy az öt esztendő alatt többet halada, mint fél század alatt fogott volna különben. Lehet ellenkezni nemes-séggel is, s a tolcsaták egyedül akkor gyalázatosak, midőn gyalázatosan viseltetnek a személy, nem az ügy miatt. A rossz író a jární még csak kezdő gyermekhez hasonlítják, s arra emlékeztetnek bennünket, hogy az ilyen később tanul meg jární, ha botlásiért mindég meg-verik. A felvett kép nem helyes: én a rossz írótk inkább a színjátszóhoz hasonlítánám, aki vagy azért mert restel tanulni, vagy mivel nem érti, hogy extemporálása a mívelt ízlésű publicumot nem mulathatja, s talán azért is, mert hivatlan szolgál Thalíának s Melpomenének templomában, rosszul játszik; az ilyennel épen nem rossz dolog éreztetnünk, mit érdemel, mert az intés mind magának mind társainak használ, a publicum ízlését pedig tisztítja. Ne azon legyünk, hogy sok írónk legyenek, hanem hogy jók, s az aegyptusi isten tiszteletét haraggal tekinteni, annak oltárát feldönteni nem vétkes dolog.

14. Pope azt mondá, hogy a költőnek — én általában azt, hogy minden írónak — egyik dicséretre leg-méltóbb mestersége a törlni tudásban áll. Ha ezen törlni tudás nagy mesterségét sokan értenék, úgy csak azon predikátori kritikákra volna szükség, melyeket mind Almási Balogh Pál, mind pedig Sámuel nagyon ajánlanak, de egyik sem gyakorol.

15. A jó könyvet hasznos, sőt szükség többször olvasni, mert ha a tárgy ugyanaz marad is : de az ol-

vasó individuum évenként, hónaponként, sőt naponként változik.

16. Rousseau azt mondá: Ha még oly nagy elmével ajándékozott is meg valakit a természet, az írás mester-ségét tanulnia kell. — Becses intés sok magyar íróknak, kik, írói pályára nem készülve, írni mernek.

17. Drydennek sokszor vetették szemére irigyei a plágium vétkét. D. Gorth ezt felelé helyette: Ő úgy teszen mint némely gazdag dámák, kik szegény gyermekeket fogadnak magokévá, hogy szebben öltöztessék őket mint szüleiük. — A jó író kezei között a régi gondolat is újjá leszen az előadás bája által. Ha Vályi Nagy Ferencz jobban fordítá vala Homért Kölcseynél, túrtük volna benne a plágium vétkét is, holott most nem csak Kölcsey, hanem minden olvasó által keményen rovathatik meg.

18. Én azt kívánnám, hogy a kritikától sehol se legyen ment senki. Ez felette nagy előmozdítója az ideák terjedésének. Azonban kibem volna oly kevés önszeretet, ki azt valaha el tudná magával hitetni, hogy oly valamit írt legyen, ami minden kritikán alúl van, s ki is kívánhatná ezt tőle? Felül állni ellenben minden kritikán: ilyenén álommal csak az igen gyenge ítéletű fogja magát kecsegtetni.

XII.

A FOLYÓIRATOK FÉNY- ÉS ÁRNYÉK-
OLDALAI.

BEVEZETÉSÜL AZ ATHENAEUMHOZ.

Gondolatközlés és eszmecsere két leghatalmasabb eszköze a lélekmívelődésnek. Az ember elszigetelten, kívül minden társas közlekedésen, szegény a maga gondolataiban, eszméiben, ítéletében, meggyőződésében; ösztönök, lelket izgatók s annak mélyéig hatók, kevesebbek és ritkébbak. A szellemi erők szűnyadnak, a lélek sem annyit, sem oly jól nem gondol, sem a gondolatok iránt eléggé nem biztos. Az ön szárnyain repkedő meggyőződés habozva lebeg az eszméken s hosszas csapongások után alig képes megállapodni valamely ponton, s ha megállapodott is, kételkedés homálya fogja körül. Egészen másképp van ez közlekedhetési állapotban. Itt a lelket kívülről számtalan izgalmak érik, melyek felrázzák tespedéséből. Gondol és hall, s a meggyőződés minden fogalmat, minden eszmét más emberi lények vizsgálódásain, bírálatán lát átmenni s azért gyorsabban tökéli el magát a választásra; választásai többek ítéletével támogatva, mind biztosabban, mind hamarabb válnak tetteiben irányadó elvekké, mert végtére az elvont eszmének tethben kell megtestesülnie, s az abstractumnak concretummá válnia. Ezek szerint közleni gondolatinkat másokkal, s azokat tőlök megítélve látni, s viszont mások gondolatait hallanunk s felettök bírálatot tarthatnunk, tökélyre törekvő emberi léleknek elkerülhetlen szükségei közé tartozik. Ezért nyert az ember a mindenek kútfejétől szólástehetséget s általa eszközt magát urává tehetni a teremtés lényeinek.

Az ember leggyarlóbb, legnyomorékabb alkotmánya istennek léte kezdetén, de magában erőt rejt: az ész, mely őt istenséghez hasonlító lénynyé képezheti. A szólástehetség felséges adománya volt istennek, de még sem elég a gondolatok tökéletes közölhetésére; mert a szóbeli közlés fáradságos és szűk körű, lassú és mulékony, s az emlékezet is, mely által a szólástehetség fő becsét nyeri, gyengébb és hűtelenebb az emberhez, mintsem az eszméket és gondolatokat a feledékenységből kivíván, későbbi használatúl fentarthassa. Érezve e szükségét, e hiányt, az emberben lakozó istennek, az észnek, kellett mesterséges eszközt fölfedezni, mely mind a gondolatközlést tökéletesbítse, mind pedig a feledékenységgel dacoljon. Így fedeztette föl a szükség először a képjegyeket, utóbb a találmányok egyik legnagyobb csodáját, a hangjegyeket (betűket), s általuk az írás mesterségét, mi a gondolatközlés történetében időszakot alkotó pont volt. A betűk már magokban is bámulatra méltó lelemény, de még inkább az következményeire nézve, sőt e tekintetben egyetlenség. A teremtés napjától fogva maig semmi sem volt oly nevezetes, oly nagy befolyású az emberi lélek fejlődési történetében mint ezen hangjegyek feltalálása. Képzeld az emberiséget napjainkban, midőn e jegyek használata már egyetemes lőn, írástudomány nélkül, s egy oly állapotot fogsz képzelni, melyben az egész szellemi világ forgása egyszerre megállott. Kezdetben csak a léleknek volt szava, s azt istentől nyerte: s most ember kísérté meg a teremtet, s ím akaratára a lélek nélküli tárgyak is megszólaltak.

A nagy kezdet meg vala téve a gondolatközlés eszközlésében, s mi következményű volt legyen a lélek birodalmában, bizonyítja az emberi műveltségnek azon nagy tömege, melyet Aegyptus, Görögország és Róma s az ezek után jött időszak egész a XV. századig mutat.

Az emberi lélek, melynek oly dolgok is sikerültek, mik teremtéshez hasonlítanak, lassanként észre vette, hogy az írás általi gondolatközlés is még igen hiányos

és fárasztó, azért új eszközök felől gondolkodott. Nagy időnek kellett lefolyni, míg egy új haladó lépés történhetett; de végre a XV. század megszülte a hatalmas eszmét, mint lehessen az egyszer leírt gondolatot, kevés idő alatt és fáradság nélkül több száz és ezer példányává tenni. Guttenberget nevezem, s meg van nevezve a gondolatközlés második nagy időszaka. Ez időpont után azt lehetett hinni, hogy a szellemi közlekedés eszközei kimerítvék, hogy e tekintetben az ember mindent hatalmába kerített, amit képzelni lehet, s íme alig tűnt el egy kis idő — mert mi egy század az emberiség történetében? — s egy harmadik nagy fölfedezés megmutatta, hogy a gondolatközlés eszközei Guttenberg találmánya által még korán sem voltak kimerítve. Az, ki Velenczében az első „Gazettát“ kiadá, volt kezdője a szellemi közlekedés harmadik nevezetes eszközének, a folyóíratoknak. Elég csak mondanom, hogy mindenki egész terjedelmében képzelje, micsoda hatalmat nyert az emberiség az eszmeközlésre nézve a folyóíratoknál fogva. A folyóíratok az által, hogy bizonyos napon rendszeren elmaradhatlanul, meghatározott helyre és olvasókhoz érkeznek meg, minden gondolatnak, eszmének, mely ember agyában születik, szárnyakat fűztek, melyeknek sebességével egyik földszarktól a másikig küldethetnek értesítés, vizsgálat és csere végett. Az időszaki íratokat megelőzőtt kor eszméi hosszadalmas lassúsággal terjedtek csak szülőhelyök határain túl is; évek kellettek hozzá, míg egy nagy eszme, mely keleten született, nyugatra eljuthata: most a gondolatnak mérföldek ezrein át, tengeren túli országokig bizonyos pálya nyílt fel. A négy fal között fölemelt szózatot egy pár nap milliók, egy pár hét alatt egész nemzetek meghallják. Az eszmék ezernyi sokasága jó és meggyen, s megtelik velők az egész levegő. S e bámulandó jelenéseket, íme a szellemi közlekedés mindenható eszközei, a folyóíratok, teremtettk.

Alig lehet ember szebb viszonyban embertársaival, mint vannak azok, kik az időszaki íratokat, ezeket a

szellemi közlekedés léghajóit kormányozzák, kik szellemi árukkal, ész és képzelet kincseivel megrakva, koronként útnak indítják, s naponként, vagy hetenként ezerekhez szólanak, s ezerektől hallgattatnak meg; nekik, ha lélekkel bírnak, gyakorta egy egész nemzet értelmi iránya kezökben van. De valamint nagy és dicső a folyóiratok hatása, s nagy és dicső azok helyezete, kik által kormányoztatnak, úgy más részről felette terhes és nehéz, s e hatalmas eszközök ügyetlen, gondatlan vagy épen rosszra irányzott kezek között silánysággá fajulhatnak és kártékonyakká. Folyóiratot céljának megfelelőleg szerkeszteni nagy gondot és előrelátást, finom tapintatot és ízlést kíván. Az olvasó közönség műveltségi fokát és értelmi körét ismerni, a jelen idő szükség-szülte kívánatait megérteni, s ezeket ismervén s megértvén nekik megfelelőleg szellemi élelményt és táplálékot adni, ezek azon nagy mesterségek, melyekkel folyóirat szerkesztőinek bírniok kell s ezeknek nem bírásában vagy feledésében rejtezik az ok, hogy oly nagy a cél tévesztett időszaki íratok száma, s hogy az értelmiségnek ezen mindenható előmozdítói, silány és nem ritkán kártékony íratokká válnak, s megvetéssel tekintetnek épen azok által, kik a tudományoknak különben leg-szenvedélyesebb baráti. Mert nem lehet elfelednünk, miképen a tudományos világnak legtiszteletesebb férfiai között sokan vannak, kik a journalisticát valami oly foglalkodásnak nézik, mely méltatlan valódi tudósok figyelmére. Sem a vádak, melyek ellenök felhordatnak, nem oly alap nélküliek, sem a vádlók tekintélye nem oly kicsin, hogy őket ezen alkalommal, midőn mi is időszaki íratot nyitunk, mellőznünk lehessen.

A napi és heti lapok — mert ezekre van leginkább panasz — haszon mellett, úgy mondatik, melyet közlési sebességök által szülnek, tömérdek kárt tesznek a valódi tudományoknak. A helyett, hogy minden oldalról megfontolt, tárgyat kimerítő értekezéseket közlenének, ál tanításoknak, meg nem ért eszméknek, fonák fogalmaknak válnak terjesztőivé; az olvasó közönséget el-

vonják az alapos, rendszeres és kimerítő tanulástól; üres képzelgéseken s elménczéség játékaival való kapkodáshoz édesgetik; a féltudósok számát — kik legízietlenebb s legveszélyesebb tagjai az emberi társaságnak — napról napra szaporítják, szóval a felületesség és frivolitás terjedésének eszközei.

Meg kell vallani, hogy ezen vádaknak fontos és sok figyelemre méltó oldala van, s ha végig futunk gondolatban az időszakai iratok történeteiben, kivált a legújabb korban, nem merhetjük tagadni, hogy a journal-irodalmat méltán éri gáncsolás, mert azon lengeségnek a tanulásban, azon rendszer nélküli ismereteknek, melyek a legújabb időt és jelen nemzedéket bélyegzik, ha nem egyedüli okai is, valósággal nagy részben előmozdítói. De ezen előzményekből azt hiszem én, nem úgy foly a következés, mint némely bár egyébiránt minden tiszteltre érdemes férfiak látják. Midőn az időszakai lapok hasznos vagy kártékony befolyása felett vitatkozás támad, nem kell soha figyelem nélkül hagyni azon kérdést, vajjon az ilyenmő lapoknak természetében s lényegében fekszik-e azon rossz, melyet szűlnek, s melyet én is kész vagyok, iménti vallomásom szerint, rossznak elismerni? S vajjon miben van a szűlt rossznak oka? Magában a dologban-e szükségképen, vagy történetesen, csak a módban, melylyel gyakoroltatik? Evnegyedi és havi iratok rendszerint nem szoktak journalistikai kárt hozó befolyással vádoltatni, s miben különböznek a napi és heti lapok emezektől? Csak abban, mit nevék jelent: a megjelenés idejében. Ha tehát a napi és heti lapoknak természetében fekszik azon kárhozatos következés, melyet szűlnek, hasonló vád érhetne minden néven nevezhető folyóiratot; mert a megjelenés ideje csekély különbséget tehet közöttök. Az én hitem az, hogy a gáncsolás a napi és heti iratokra nézve is csak úgy áll, mint számtalan más általánosan rosszal dolgokra nézve. Maga a dolog elvontan tekintve sem jó sem rossz, csak lehet rosszszá vagy jóvá a szerint, miként bánunk vele. Hogy a journalismus napjainkban ízlésnek és tudománynak talán

kevesebb hasznot teszen, mint tehetne, nem akarom tagadni; sőt tegyük fel — bár az állítás túlvitt — mit némelyek szeretnek mondani, hogy a *journalistica* elejétől fogva inkább kártékony mint hasznos befolyású volt a tudományokra nézve: de az soha meg nem engedhető, hogy ezen ok elegendő volna a *journalistica* általános kárhoztatására, s arra mit sokan vélnek, miképen tudományos férfiaknak vétkes és dics nélküli dolog *journalistica*val foglalkodniok, hogy nekik efféléktől távol kellene magokat tartani, inkább ellenök, mint kártékony intézetek ellen, munkálni, hogysem számokat még tetteleg is szaporítani. Előleg okoskodva meg nem áll azon vélemény, hogy a napi és heti lap csak kártékony legyen, mert kártékonyossága, mint érintém, nem lényeges, hanem csak esetleges; utólag pedig tudjuk, hogy habár ritkábban is, vannak és voltak igen becses heti és napi folyóiratok. Ha tehát az emberi észnek ez igen nagy becsű találmánya, a *journalistica*, azzá fajúl, amivé nem kellene: akkor épen az következik, hogy értelemmel, ésszel nyúljunk a dologhoz, s tettel ügyekezünk ellenhatni, nem pedig az, hogy magunkat tőle elvonjuk; mert ez nem egyéb mint megfutamodás az ellenség előtt. Ha kárhozatosak ezen intézetek, czélszerű dolog-e őket saját szerencsájökre hagyni? Nem okosabb, üdvösebb-e, s nem köteleességek-e köz ügy és tudomány barátinak főnák befolyásaik ellen munkálni? Journalismus létezni fog ezentúl világ végeig; ez a léleknek már úgy szólván szükségévé vált: nem azon kell tehát ügyekezni, hogy ne létezzék, ami lehetetlen, hanem azon, hogy jótékony befolyású és czélszerű legyen.

Elfajúlt a *journalistica* azért, mert nagyobb részint csak vásárilag üzetik, s a szerkesztők és kiadók kezdetben nem nyúlnek elég készüllettel a dologhoz, később pedig igen is könnyűnek veszik azt, ami épen nem könnyű. Nem tartatik lelkiösmeretes dolognak a tárgyak közlésében a körülményeket fontolni, többnyire csak a szempillantat vétetik célba, s egyesek vagy kis sereg tetszése, minden kinézés nélkül messzebb időkre és a

mívelődés magasabb kívánatira. Igaz, hogy napi és heti írás nem meríthet ki egész tudományokat, s nem terjeszthet ismereteket tökéletes rendszerben, de ennek nem is az rendeltetése, s tőle ilyesmit kívánni, oly túlságos tudomány-szerelem, mely pedantismussal határos. Napi és heti íratokból nem fog senki bölcséletet vagy történettudományt tanulni, ily célra rendszeres munkák valók; ellenben a bölcséletnek és történettudománynak egyes részleteire, ágaira világosságot vetni, azokat ki-meríteni, s irántok mind új, mind hasznos eszméket terjesztetni, nincs tökéletesebb eszköz ezen napi és heti lapoknál. Tartsuk lelkiösmeretes dolognak, csak olyat közleni az olvasóval, ami ész s ízlés tekintetében épületes, ami vagy tanít, vagy hasznosan múlat, akkor őt a komoly tudományoktól nem elvonni fogjuk, hanem inkább hozzájuk édesgetni s vágyakat ébresztetni benne, hogy amit vele részletesen megszerettünk, aztegész terjedelmében ügykezzék ismerni.

Nálunk magyaroknál, hogy magunkról is szóljunk, jelenleg semmire sincs oly nagy szükség, mint oly napi és heti lapokra, melyeknek szilárdabb jellemök és komolyabb arcok legyen, s tudományt és művészetet férfiasabb lélekkel fogjanak fel. Tudjuk, mint fogadtatnak a nagy közönség által honunkban a mélyebb és rendszeres tudományos munkák, tudjuk hogy azon művekből is, melyek szépirodalomhoz számíttatnak, a magasabb szelleműek mely kevesek által értetnek, kedveltetnek, az alatt míg holmi, gyakran igen üres csecsebecséknék nagy kelendőségük van. Ezen bal útról csak komolyabb szellemű napi vagy heti írat téríthet meg bennünket, mely magának könnyebben szerez bemenetelt mindenütt, mint a sok kötetű tudományos munka. Az Athenaeumnak épen az leendő kitűzött célja, hogy a léleknek nemesebb és hasznosabb táplálékot nyújtson, s az olvasó közönséget tudomány-és művészetben szilárdabb becsű dolgok megkedvelésére édesgesse. Tanulmányos és gyönyörködtetőt akarunk egyszersmind nyújtani, s azon ügyeksztünk, hogy lapjainkban érdekeset mind a múlatni akaró, mind a

tudományok barátja koronként leljen. Ekét dolgot nálunk sokan nem szeretik együtt látni, mi pedig épen összekapcsolni ügyekszünk; mert nem akarunk azon félszegek számba tartozni, kik egyiket a másik miatt megvetik, s erősen azt hiszszük, hogy a tudományoknak a művészetekkel karöltve kell járniok, ha czélt akarnak érni. A tudomány magában elfásítja a lelket, a művészet magában — értem annak merő gyakorlati részét — felületessé és félszeggé teszi, s csak az jár igaz úton, ki széppel köti össze a jót. De más részről tapasztalásból tudjuk azt is, hogy a magyar olvasók kicsin száma egyes tudományszakot képviselő folyóiratokat még nem képes fenntartani, s ki valamely lapnak hosszabb időkre akarja biztosítani életét, több érdekeket kell egybe kapcsolnia. Meg kell jegyeznünk azt is e helyt hogy, ha lapjainknak vagy tudományos, vagy szépliteratúrai része találna érdekesebb lenni a másik felett, az semmi másnak ne vétessék jeléül csak annak, hogy jelen körülményeink közt s erőnkkel abban állíthatánk elő több figyelemre és közlésre méltót.

A magyar journalisticára, mely még csak nem régiben született gyermek, az a panasz vala eddig, hogy vagy csupa mulatságra tartozó dolgokkal foglalkodott, és itt is kevés figyelemmel ízlésre, szív és fejjobbítására; vagy tudományt akarván terjeszteni, azt egy részről felületesen és alaptalan elvekből, más részről pedig éldelhetlen szárazsággal üzte. Mennyi igaz s alapos van ezen panaszokban, nem ide tartozik elitélnünk: de mi minden esetre úgy veszszük azokat, mint jó időben jött intést, hogy a hibákat minden erővel kerülni törekedjünk.

Hirdetésünkben elő voltak számítva a tudományok, melyekre az Athenaeum és Figyelmező koronként kiterjesztendi figyelmét. Félreértés elhárítására meg kell jegyeznünk, hogy az előszámláltakból nem mindig s állandóan lesznek cikkek közölve, hanem majd egyből majd másból, a szerint mint a körülmény engedi. Megtörténhetik, hogy lesz az előszámláltaknak oly ága,

melyből néha hónapokig nem közlendünk, ha tudniillik érdekeset nem közölhetünk; máskor ismét ugyan e nem-ből egy hónap alatt is több ízben. Külföldi folyóiratokból szorosán csak azt szándékozunk közleni, ami nálunk érdekes lehet, s lelkiösmeretes dolognak nézendjük, semmit nem adni csak azért, hogy lapjainkat töltsé. Eredeti dolgozatokból pedig törekedni fogunk mindent olyat adni, ami irodalmunk jobb termékei közé számíthatatik, vagy legalább körülményeink között nyereség lehet az irodalomban.

Ügyekezünk minden összegyűjthető erőket és tehetségeket lapjaink körül összegyűjteni, s örvendezve dicsekedhetünk azon ritka szerencsével, hogy új pályánkon hazánk annyi jeles íróitól segítettünk. De valamint egy részről mindent elkövettünk, ami kezdeményünk hasznára szolgálhatand, úgy más részről némi aggodalom támad bennünk, hogy talán épen ezen előkészület által oly reményeket gerjesztettünk az olvasó közönségben, melyeknek megfelelni képesek nem leendünk. Mi jól érezvén a vállalat nagyságát s erőnk közepszerűségét, semmi rendkívüli dolgokkal nem kecsegtetjük olvasóinkat, egyedül ügyekezet és szorgalom az részünkről, ami iránt teljes biztosságot nyújthatunk. Amit olvasóinktól előlegesen kérünk, abból áll, hogy lapjainkat ne egy-két számból s úgy szólván születésök napjain, hanem több számok után itéljék meg; ha kinek pedig várakozását húzamosabb idő után sem volnánk képesek betölteni, azt bizodalmasan kérjük: legyen szíves magával számot vetni az iránt, mily nemű volt várakozása, s ha megfontolva a körülményeket, reményei nem mentek-e túl a lehetőségeken? Hiba mindkét részről képzelhető: a miénkről, ha igazságos kívánsatoknak meg nem felelünk, az olvasó részéről, ha oly valamit vár tőlünk, minek teljesítése vagy erőnket múlja felül, vagy körülményeink között nem lehetséges.
